

Guy Achard

Nero

69

CORINT

Violentest

Redactor:
G. Moldoveanu

Tehnoredactare computerizată:
Liubovi Grecea, Cristina Bucuroiu

Coperta:
Walter Riess

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ACHARD, GUY

Nero / Guy Achard ; trad și pref.: Florica Mihuț. - București:
Corint, 2004

Bibliogr.

ISBN 973-653-648-3

94(37)00 Nero, C.C.

929 Nero, C.C.

Guy Achard
NÉRON

© Presses Universitaires de France, 1995

Toate drepturile asupra acestei versiuni în limba română
sunt rezervate Editurii CORINT, parte componentă a
GRUPULUI EDITORIAL CORINT

ISBN: 973-653-648-3

GUY ACHARD

NERO

Traducere, note și prefață: Florica Mihuț

CORINT
București, 2004

Pratique rhétorique et idéologie politique chez Cicéron, Leyde, Brill, 1981.

La rhétorique à Herennius (ediție îngrijită, traducere și comentarii), Paris, Les Belles Lettres, 1989.

La langue des inscriptions de la Gaule (ediție și coordonare), Lyon, CERGR, 1989.

La communication à Rome, Paris, Les Belles Lettres, 1991; ed. a 2-a: Bibl. poche Payot, 1994.

Cicéron, *De l'invention* (ediție îngrijită, traducere și comentarii), Paris, Les Belles Lettres, 1994.

La femme à Rome, Paris, Presses Universitaires de France, coll. „Que sais-je?”, 1995.

PREFAȚĂ

Despre Nero s-au scris multe, deoarece el a fost și încă mai este, ca orice personaj care iese din tiparele umane normale, un subiect de controversă. A fost împins de alții să ajungă la o demnitate pentru care nu avea o pregătire suficientă, într-o vreme când, din pricina vârstei, nu putea să cuprindă cu mintea, într-un mod matur, ceea ce avea de îndeplinit, trezindu-se, așadar, în postura de a fi o piesă în mașinăria pe care Augustus o crease cu aproape o jumătate de veac în urmă. Imaginea, în bună măsură negativă, pe care sursele antice au transmis-o devine din ce în ce mai accentuată o dată cu trecerea veacurilor. A doua parte a secolului al XX-lea poate fi numită, însă, „perioada reabilitărilor”. Noile concepte care își fac loc în discursurile istoricilor, printre care cel de toleranță sau cel de reconsiderare, duc la nuanțări, la estompări, la complicări de interpretare, uneori doar pentru a sublinia complexitatea existenței umane, alteori din nevoia de a rezolva neputințe contemporane ale ființei omenești. Așa se face că ultimul împărat al dinastiei Iulia-Claudia apare acum și ca un inițiator de măsuri destul de „bune”, fiind un precursor al elenizării actului de conducere, un continuator al sintezei culturale elenistico-latine care se desfășoară în bazinul mediteraneean. Dar, în același timp, istoricii admit faptul că atâta timp cât lângă Nero s-au aflat un Seneca și un Burrus, măsurile imperiale pot fi calificate drept acceptabile și chiar lăudabile; la fel pentru caracterul elenistic al instituției imperiale, se recunoaște întâietatea predecesorilor, și anume, mai cu seamă, lectura politică dată de Augustus cultului lui Apollo. În ceea ce privește aspectele

culturale, domnia scurtă, de numai 14 ani (54–68), nu pare să fi constituit un obstacol în afirmarea lui Nero ca un factor de difuzare a unor uzanțe, a unor manifestări artistice extra-italice.

Pe baza informației documentare de care dispunem, bilanțul gesturilor săvârșite doar din inițiativa sa personală nu-i este favorabil; atunci când a rămas total liber, adică practic după anul 65, Nero se preocupă destul de puțin de interesele statului, cu excepția, poate, a problemei Armeniei, unde actorul principal, care rezolvă efectiv și bine succesiunea controlului roman în această regiune, este, de fapt, generalul Domitius Corbulo. Mai rămân doar represiunea, vizita în Grecia și unele proiecte începute, dar aproape irealizabile și oricum copiate. În acest caz, putem să reluăm întrebarea distinsului profesor Eugen Cizek, a cărui operă despre epoca lui Nero, în versiunea română, a apărut în 1986*, dacă Nero merită să fie reabilitat. Lectura critică a izvoarelor, analiza istorică dublată de observația fină a filologului, coroborată cu cea de tip psihologic sunt modalitățile principale de abordare a personalității lui Nero și a epocii sale care îl determină pe profesorul Cizek să afirme că „istoria domniei lui Nero este istoria declinului unei popularități”. Remarcabilă prin conținut și stilul prezentării, analiza lui Eugen Cizek lasă loc laturilor mai luminoase ale epocii lui Nero, fără ca greșelile acestuia să fie răstălmăcite.

Reluând această analiză, deseori lăsând chiar impresia că o urmărește îndeaproape, profesorul Guy Achard oferă un instrument de lucru, o modalitate de prim contact cu o perioadă poate prea mult timp văzută în culori sumbre. Totuși, proporțiile trebuie păstrate, trebuie reabilitat ceea ce se poate reabilita, pe temeiul informației antice, cum o recunoaște și autorul acestei sinteze, căci oricâte motive scuzabile s-ar

* Eugen Cizek — menționat de mai multe ori și de autorul acestui volum — și-a publicat lucrarea mai întâi în limba franceză, *Néron, l'empereur maudî*, coll. "Marabout", 1982, și ulterior în limba română.

putea găsi pentru înlăturarea unor potențiali pretendenți, mai mult sau mai puțin inventați de un spirit temător, o crimă, îndusă sau directă, rămâne o crimă. Căci, poate, și prea multele nuanțări, mai cu seamă de ordin psihologic, care au abundat în ultimii 40-50 de ani relativ la comportamentele umane reprobabile au estompat acea linie de demarcație dintre bine și rău, acea pierdere de valori din societatea contemporană lui Nero, pe care le amintește Guy Achard în introducerea sa. Influențe nefaste ale unor parveniți, o tutelă maternă distrugătoare, un bagaj genetic special nu pot explica întrutotul labilitatea structurii psihice, megalomania și exhibiționismul manifestate la un Nero pe care îl admitem, în același timp, obstinent și dornic de autoafirmare. Ar fi ca și cum un determinism social exacerbat ne-ar oferi imaginea unei victime a sistemului. Desigur, însă, complexitatea spiritului omenesc este un fapt de netăgăduit. Predominanta personalității lui Nero, aceea de a trăi și de a fi perceput ca un erou și ca un despot oriental, îl rupe atât de mult de realitate, încât, la întoarcerea din Grecia, fiul Agrippinei nu reușește să înțeleagă de ce nu mai este dorit și popular și se lasă copleșit de isterie, de perplexitate.

Nu credem că epoca lui Nero conține în sine o ideologie, chiar în sensul cel mai larg al termenului; mai adevărată ni se pare expresia de cod moral, social și artistic cu care E. Cizek caracterizează neronismului, considerat, în egală măsură, un „loc și un mijloc”, un „nou mod de a trăi”, această ultimă apreciere fiind, de altfel, acceptată și de G. Achard. Nero nu caută legitimarea puterii sale, pentru că îi era suficientă descendența din Iulio-Claudieni, nu caută noi drumuri de afirmare a convingerilor sale în sens ideologic. Dintotdeauna, pentru acest din urmă aspect, conducătorii au coborât, în general, pe verticală, în propriul spațiu istoric, spre rădăcini, în vreme ce Nero alege calea paralelismului, a raportării la perioade de glorie din alte spații geografice. Și aici selectează numai

aspectele care se potrivesc firii sale, fără a reflecta la cât de compatibile sunt cu societatea pe care o conduce, la cât de mult i-ar fi putut „mișca” pe romani excesivul, colosalul. Evită, cum o dovedesc și istoricii citați mai sus, reperele incomode: o cetate atheniană al cărei apogeu n-ar fi putut decât să sublinieze și mai mult alunecările sale autoritariste, o Spartă mult prea austeră pentru gustul său. Nero nu caută echilibre în sistemele politice la care, eventual, se raportează sau în manifestările cultural-religioase de care se lasă furat, ci extreme: vrea să fie pe de-a-ntregul la superlativ, reușind, de multe ori, să atingă însă grotescul.

Perioada anilor 54-68 nu este uniformă nici ca desfășurare istorică, nici din punctul de vedere al comportamentului imperial. S-a identificat un moment de ruptură în domnia lui Nero, legat fie de retragerea din politică a lui Seneca (la profesorul Cizek, care adaugă și alte elemente, printre care dispariția lui Burrus, o nouă modalitate de recrutare a senatorilor, noi comportamente publice), fie de dispariția fizică a filozofului (la profesorul G. Achard, care adaugă, între alte aspecte, și un comentariu la structura Analelor lui Tacitus). Aceasta vine încă o dată să sublinieze limitele pe care Nero le dovedește în exercitarea rolului său politic. La moartea sa, Principatul va cunoaște prima criză de marcă de la organizarea statului de către Augustus. Lipsit de o modalitate foarte precisă de succesiune a puterii supreme, imperiul își caută formule proprii de depășire a impasului, găsindu-le abia după un an de răsturnări de împărați. Dinastia Flavia, instituită prin proclamarea de către armată și apoi prin acceptarea de către senat și popor a lui Vespasianus, trebuie să readucă Roma sub semnul echilibrului între instituții, al moderației în cheltuieli, al refacerii reale a economiei, al instalării calmului în provincii. Nero reușise să introducă nemăsura, tocmai el care pretindea atât de mult că admiră cultura greacă.

Florica Mihuț

INTRODUCERE

În gândirea curentă, dacă se dorește evocarea vreunui despot monstruos, dintr-un început gândul zboară la Nero, cu toate că mai bine de două milenii s-au scurs de la domnia sa. Acuzat că și-a ucis fratele, mama, sora, soțiile și preceptorii, că a dat foc Romei, împăratul nu pare să fi ezitat în fața nici unui fel de nelegiuiri. A fost catalogat drept criminal încă din Antichitate: poetul Marțial se întrea-bă: „Ce poate fi mai rău decât Nero?” (*Epigrame*, 7, 34). Plinius cel Bătrân îl consideră ca o „plagă a stirpei umane” și afirmă că „Agrippina, otrăvindu-l pe Claudius pentru a-i oferi puterea fiului ei, a otrăvit întregul pământ” (*Istoria Naturală*, 7, 45; 22, 92). Când doresc defăimarea portretului altor împărați, ca, de exemplu, Commodus sau Caracala, istoricii le atribuie acestora crimele pe care le asociază cu împăratul Nero. Asimilat unui tiran încă din timpul epocii sale, acesta din urmă devine, pentru anumiți creștini, cel care anunță Antichristul, chiar Antichristul: este bestia din *Apocalipsa lui Ioan*. În Evul Mediu, el se identifică, mai mult sau mai puțin, cu diavolul. Mai aproape de zilele noastre, un Sienkiewicz — în romanul *Quo vadis?* — îl prezintă ca fiind un monstru, un Cossa ca un cinic, un Wildbrand ca un însetat de sânge. Azi, în psihologie, „neuronismul” desemnează o cruzime subtilă într-un mod aparte.

Cu toate acestea, se poate observa, într-o manieră surprinzătoare, că mulți dintre apropiații și supușii lui Nero îi rămân fideli. Cea de-a doua sa soție, Poppeea, deși foarte

ușuratecă, i-a rămas aproape. Doicile sale, Egloge și Alexandra, servitorul său Anicetus, concubina Acte nu l-au abandonat, nici chiar după moartea sa (Suetonius, *Nero*, 50). Seneca, filozoful, rămâne ca un fel de prim-ministru alături de el timp de aproape opt ani. În cea mai mare parte a domniei sale, în pofida popularității unui concurent ca Rubellius Plautus sau a gloriei unui general victorios precum Corbulo, împăratul nu a fost în mod serios neliniștit în ceea ce privește propria-i siguranță, iar tronul a rămas solid. După moartea sa, un sclav care-i semăna și care era înzestrat cu aceleași talente artistice aproape că reușește să ridice la revoltă provinciile Asia și Achaia (Tacitus, *Istории*, 2, 8); alți preținși-Nero se vor ivi ulterior, unul dintre aceștia cu douăzeci de ani mai târziu, ceea ce poate dovedi durabilul capital de popularitate pe care l-a lăsat împăratul și pe care acești impostori vor să-l valorifice în folosul propriu. Oamenii modești doresc să așeze pe mormântul împăratului flori, portretul lui sau edicte fictive care anunță întoarcerea sa și pedepsirea dușmanilor (Suetonius, *Nero*, 57). Când mulțimea îl va aclama pe unul dintre urmașii săi, pe Otho, acesta este numit Nero-Otho (Tacitus, *Istории*, 1, 78). O parte dintre provinciali, cum ar fi cei din orașul Lyon, rămân fideli împăratului până la înfrângerea finală (Tacitus, *Istории*, 1, 64). Se pot citi chiar elogii vibrante la adresa sa scrise de pana unui poet contemporan cu el, Lucanus. Suetonius, chiar dacă este unul dintre cei mai virulenți acuzatori, recunoaște că împăratul are calități. De curând, Renan a reconstituit un seducător tablou al domniei lui Nero, iar recent, A. Weigall și J.-C. Pichon au dorit reabilitarea împăratului.

Care este, atunci, adevăratul Nero? Trebuie remarcat că majoritatea mărturiilor care au ajuns până la noi sunt târzii: primul istoric care s-a ocupat de Nero și ale cărui

scrieri ni s-au păstrat, Tacitus, își redactează *Analele* la circa cincizeci de ani după moartea acestuia! Suetonius este chiar un pic ulterior, iar Cassius Dio scrie la începutul secolului al III-lea al erei noastre. În plus, se pare că, judecând după similitudinea anumitor expresii folosite de acești autori, sursele lor de inspirație au fost puține: datorită lui Tacitus, putem să identificăm pe Plinius cel Bătrân, Cluvius Rufus, Fabius Rusticus. Or, dacă Cluvius, animator al ceremoniilor neroniene, era favorabil împăratului, ceilalți au avut motive de a-i purta pică, Plinius pentru că nu i-au fost recunoscute meritele și pentru că a reușit să avanseze în cariera publică mai degrabă sub Vespasianus, Fabius pentru că a fost prietenul lui Seneca — o victimă a regimului lui Nero... Pe de altă parte, acești oameni au făcut parte sau au fost foarte apropiați de un mediu senatorial adesea maltratat de Nero, un mediu apropiat mai mult sau mai puțin de stoicism și care a constituit principala forță de opoziție: Plinius cel Bătrân a ajuns să-i reproșeze lui Nero că, datorită marilor sale lucrări publice, a distrus faimoasele podgorii de la Cecuba (14, 61). Trebuie să fim cu atât mai circumspecți față de tablourile istoricilor cu cât anticii au fost deprinși, prin procedee retorice, să le creeze din tot felul de descrieri sau de portrete, făcându-le mai verosimile sau mai coerente decât însăși realitatea.

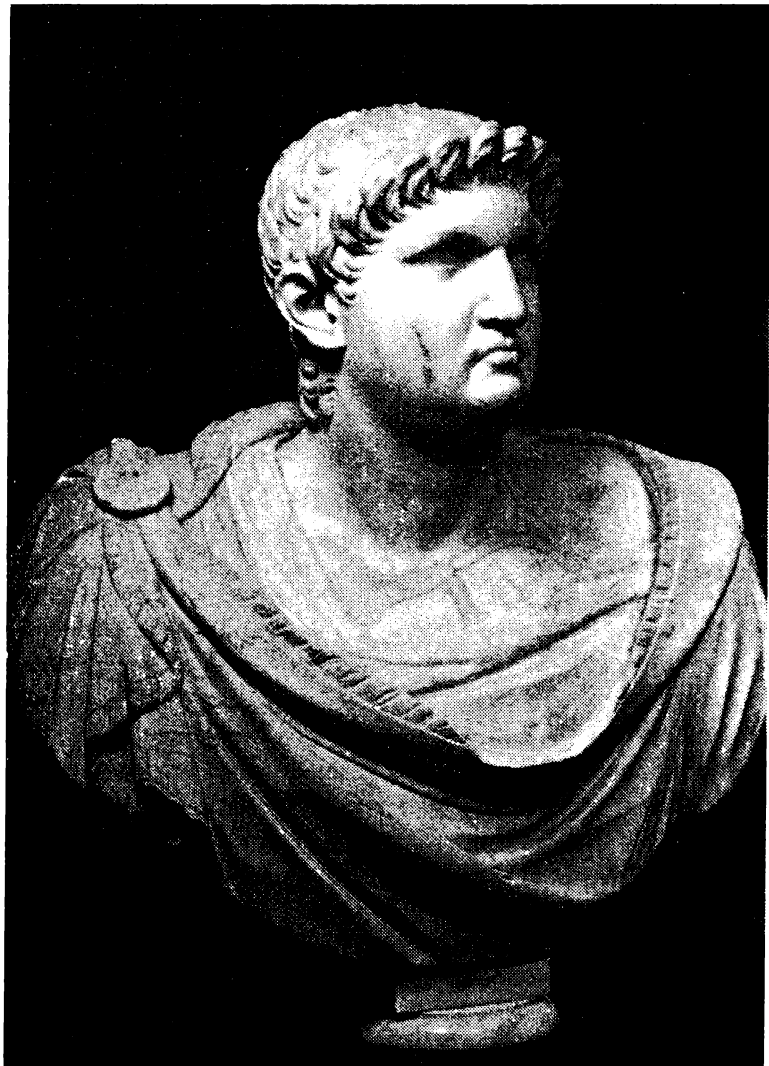
Tradiția defavorabilă a fost reluată și amplificată mai întâi de creștini, pe care împăratul îi făcuse responsabili de incendierea Romei, apoi de evrei, pe care i-a brutalizat... În plus, nu s-a găsit nimeni care să-l apere pe Nero, pentru singurul motiv că a fost ultimul reprezentant al unei dinastii. S-ar putea imagina că era la Roma un soi de solidaritate între familiile domnitoare: dar nu a fost așa. Era la modă, în timpul Flavienilor, să fie criticați Iulio-Claudienii, sub Antonini să fie criticați Iulio-Claudienii și

Flavienii... Însuși Tacitus mărturisește că domniile iulio-claudiene au fost falsificate din pricina unor ranchiuni încă proaspete (*Anale*, 1,1). Cu Nero se verifică încă o dată faptul că istoria este scrisă de cei care înving.

Dar nu poate fi totul fals în mărturiile istoricilor din care s-au inspirat Tacitus, Suetonius și Cassius Dio. Ei sunt contemporanii acestei epoci: Plinius cel Bătrân, Cluvius și Fabius au cunoscut anturajul imperial... și par a fi martori credibili: Plinius este un spirit precis, Cluvius l-a însoțit pe Nero în numeroase ceremonii oficiale. În plus, Tacitus și Suetonius au avut acces și la alte documente: *acta senatus*, adică procesele verbale ale ședințelor senatoriale, *Memoriile* Agrippinei și ale lui Corbulo etc.

Toate aceste observații trebuie avute în vedere. Și, dacă nu avem nici o altă soluție decât să povestim, mai întâi, ceea ce au scris majoritatea acestor istorici, trebuie văzut dacă de fiecare dată afirmațiile lor nu sunt contestabile și dacă acțiunile atribuite lui Nero nu sunt explicabile dintr-un motiv sau altul. Căci mărturiile antice se prezintă ca niște rechizitorii, care nu iartă nimic și care nu caută aproape niciodată justificările sau explicațiile eventualelor acțiuni ale împăratului. Suetonius, după ce, așa cum am mai spus, îi concedase câteva calități, alcătuiește, potrivit obiceiului său, un act de acuzare sub forma unui catalog, înșiruiind defect după defect, greșeală după greșeală, disprețuind cronologia care i-ar fi putut permite decelarea de cauze sau de evoluții.

Trebuie luate, de asemenea, în considerare mărturiile mai limitate, dar mai nuanțate, ca acelea ale lui Flavius Iosephus, și de a se face raportarea la informațiile epigrafice, numismatice (informații admirabil adunate de E. M. Smallwood), pentru a judeca mai exact activitatea împăratului.

Bust reprezentându-l pe Nero către sfârșitul domniei

Acest demers fiind, dacă nu chiar o justificare, măcar o reexaminare a conduitei lui Nero, este dificil de admis, într-o epocă în care psihanaliza rămâne încă foarte utilizată și în care morala și-a pierdut reperele: Nero este personajul vizat pentru elucubrațiile psihiatrice; pe de altă parte, vremurile noastre au mare nevoie, pentru a compensa dificultatea de a discerne linia de separare între bine și rău, de a se convinge de existența monștrilor. Dar acest demers de reexaminare este acum posibil datorită numeroaselor lucrări despre împărat, acelea ale Societății Internaționale de Studii Neroniene, cele ale lui Levi, Warmington, Grant, Picard, Cizek, Croisille etc. Aceste studii au abordat analiza personajului și a anturajului său prin mijloace indirecte: analiza psihologică și patologică a comportamentului imperial, prosopografia senatorilor și a servitorilor curții imperiale etc. și au acordat un loc mai important mărturiei numismatice ori celei epigrafice decât narațiunilor antice.

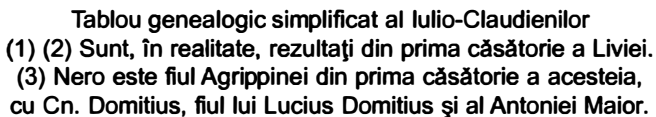
Vom putea astfel, după ce-l vom urma pe Nero în cei aproape treizeci de ani ai existenței sale, să încercăm să răspundem la întrebarea dacă a fost într-adevăr un monstru.

O GREA MOȘTENIRE

I. O ascendență neliniștitoare

Lucius Domitius, care va fi numit mai târziu Nero, s-a născut la 15 decembrie 37, la Antium, în sud-estul Romei. Semnele prevestitoare sunt ambigui: este un *agrippa*..., adică este un copil născut cu picioarele înainte, ceea ce pentru romani nu era, în mod obișnuit, un semn de bun augur (Plinius cel Bătrân, 7, 46), dar soarele, se spune, încă de la răsăritul lui, l-a luminat pe bebeluș, ca și pe statuia lui Memnon, mai înainte de a lumina pământul. Lucius descinde din două familii faimoase, aceea a Domițiilor Ahenobarbi (adică a Domițiilor cu „barba de aramă”), prin tatăl său, și aceea a Claudiilor, după mamă. Suetonius spune că a adunat în sine toate viciile strămoșilor... (*Nero*, 1).

În ceea ce privește linia paternă, tabloul înaintașilor împăratului, prezentat de Suetonius, este foarte sumbru. Biograful pretinde că tatăl străbunicului său, reductibil în mod deosebit, și-a atras într-o zi din partea unui adversar această caracterizare usturătoare: „Nu trebuie să mire că are o barbă de aramă, deoarece are o gură de fier și o inimă de plumb...” (*ibid*, 2). Străbunicul a fost el însuși, continuă Suetonius, deopotrivă laș în fața morții și necruțător pentru alții, apreciind, de pildă, în timpul războaielor civile, că neutrii trebuie considerați inamici (*ibid*, 3). Dacă străbunicul era un om de stimat, bunicului îi plăceau pedepsele crude și luptele de gladiatori fără milă. În ceea ce-l privește pe tatăl lui

Nero, acesta și-a zdrobit singur un copil și a fost acuzat de relații incestuoase cu sora sa Lepida...

Se observă că acest tablou izolează o linie de ascendență doar prin tați, potrivit obiceiului antic, și că trăsăturile atribuite strămoșilor sunt în mod curios aproape aceleași cu cele care sunt criticate la descendent. Elementele acestei descrieri par selecționate pentru a explica, prin efectul eredității, caracterul împăratului... În plus, un mare număr dintre aceste ticăloșii nu se găsesc decât la acest biograf și pot fi mai mult sau mai puțin imagine: trebuie remarcat că strămoșii în cauză au fost, de fapt, personaje de prim plan politic, consuli, cenzori, și că alți autori au avut despre ei aprecieri foarte diferite: Cicero spune despre tatăl străbunicului lui Nero că avea un aer de o mare gravitate și o foarte mare autoritate; Velleius Paterculus îi atribuie o foarte mare și foarte nobilă virtute (II, 10)...

Pe linie maternă, ascendența este mai neliniștitoare: desigur, tânărul Lucius are strămoși remarcabili: Augustus, străbunicul său prin Iulia și Agrippina Maior; Germanicus, bunicul său, care-și datora, fără îndoială, o parte din excelența sa reputație faptului că nu a fost împărat, dar care nu rămâne un vlăstar imperial mai puțin respectat. Să nu uităm, totuși, că Nero este fiul Agrippinei Minor și nepotul lui Caligula.... Agrippina este o conspiratoare cu mulți amanți, o necruțătoare care își elimină nemilos rivalii (Tacitus, *Anale*, 12, 22); în ceea ce-l privește pe Caligula, acesta a acumulat, în mai puțin de patru ani de domnie, o mulțime de crize de nebunie și crime atroce...

Încă în acest mediu imperial, care practică în mod voluntar endogamia, pentru a nu se asocia cu prea multe familii concurente și pentru a imita monarhiile orientale, unde chiar incestul între frate și soră este admis, există o oarecare consanguinitate la noul născut, deoarece

Agrippina este cea din urmă nepoată a lui Marcus Antonius și a Octaviei, prin Antonia Minor și prin Germanicus, fiul acesteia din urmă, și deoarece tatăl lui Nero este nepot al aceluiași Antonius și al aceleiași Octavii, prin Antonia Maior... În plus, și tatăl, și mama copilului descind din rude de-ale lui Augustus...

Orice ar fi, chiar imediat după nașterea fiului său, Cn. Domitius le-ar fi spus celor care-l felicitau „că nu se putea naște din el și din Agrippina nimic altceva decât ceva de-testabil și funest pentru stat...” (Suetonius, *Nero*, 6).

II. O educație inegală

Copilul nu va cunoaște tandrețea unei mame. Pe când nu avea decât doi ani, aceasta din urmă va fi exilată deoarece complotase împotriva propriului ei frate, împăratul Caligula; ea îl încredințează pe micul copil Lepidei, mătușă a sa, care îl pune în brațele unui dansator și ale unui frizer (*ibid.*). Anul următor, tatăl său, care avea cu vreo cincisprezece ani mai mult decât mama sa, moare.

Anturajul imperial nu oferă deloc exemple mai bune: chiar dacă tabloul prezentat la începutul epocii antonine de către istorici este inconstestabil prea sumbru, este de netăgăduit că acest anturaj a cunoscut atunci excese și crime. Cu toate acestea, regimul pare stabil și destul de solid: faptul de a poseda prestigiosul sânge iulio-claudian garantează posesia puterii. Dar nu exista o regulă de transmitere a guvernării, Iulio-Claudienii ezitând în a formula o procedură care ar fi trimis prea mult la regalitatea atât de detestată de romani! Și cum posesorii acestui prețios sânge devin din ce în ce mai numeroși, în pofida endogamiei, a numărului mic de alianțe cu alte familii, ei se luptă fără milă pentru eliminarea concurenților și pentru păstrarea primului rang: câteva *gentes*, ca cea a

Silanilor, Comeliilor, Rubeliilor, care contractează alianțe cu familia domnitoare, sunt expuse la pericole deosebite. Nu se ezită în a se formula denunțuri false contra adversarilor, cu scopul de a-i suprima sistematic. În sfera puterii, începând cu anul 41, an în care Caligula a fost victima unei conjurații, se trăiește sub amenințarea comploturilor. Viața umană nu mai are deloc preț. Atmosfera este aceea a unei piese tragice, în care tânărul Lucius este spectator, înainte de a fi principalul actor. Moartea, accidentală sau violentă, este omniprezentă. Otrăvirile se practică pe scară largă. Aceste moravuri atrag după sine nu numai teama, dar și ipocrizia. Însuși regimul tinde spre o formă abia deghizată de tiranie. Bunului Augustus i-a urmat un Tiberius disimulant și adesea crud, apoi un dement, Caligula, care a lăsat locul său lui Claudius, care, sub aparențele acalmiei, este un curios amestec de despotism și de slăbiciune.

Aceste lupte se alătură unei mari libertăți a moravurilor, libertate la care femeile se atașează cu repeziciune: micul Domitius o vede pe Messalina căsătorindu-se sub nasul lui Claudius, nătângul ei soț, cu tânărul Silius, o vede pe mama sa măritându-se cu același Claudius, deși îi este nepoată...

Dacă atmosfera este detestabilă și puțin exemplară pentru un copil, în schimb formarea intelectuală a viitorului împărat este bună: ea se bazează mai ales pe retorică, profesată de grecul Beryllus și de libertul Anicetus. Se observă că la o vârstă la care impresiile sunt puternice, copilul este lăsat în grija unui anturaj aproape exclusiv grec, în orice caz mai puternic elenizat decât acela al predecesorilor lui.

Mai târziu, când Domitius va împlinii 11 ani, va fi încredințat lui Seneca, ceea ce dovedește că Agrippina se străduiește acum să-l lase pe fiul ei în seama unui personaj de valoare. Deși acesta din urmă fusese totdeauna fidel familiei lui Germanicus, Agrippina intervenise pentru rechemarea filozofului din exilul său petrecut în insula Corsica, unde

fusese trimis de către împăratul Claudius... Desigur, omul care are grija aplicării cu concretețe a doctrinei sale, până într-acolo încât în tinerețe practicasă o asceză severă, nu-l lasă pe tânăr departe de orice inițiere în înțelepciune. Suetonius ne spune că Agrippina, ca și mama lui Agricola, îi interzice fiului ei practicarea filozofiei, dar aceasta este chiar dovada că Seneca încearcă să-i inoculeze astfel de idei (*Nero*, 52). Această inițiere îl marchează pe Nero, de vreme ce, în timpul domniei sale, îi va plăcea să asiste la discuțiile dintre susținătorii diverselor curente de gândire (Tacitus, *Anale*, 14, 16). Stoicul îi sugerează opiniile sale despre putere, or, se cuvine a fi semnalat faptul că în acea vreme filozoful exaltă, într-o lucrare intitulată *Despre mânie*, împărații capabili să-și domine pasiunile și care fac să triumfe rațiunea. Pentru că era și unul dintre cei mai mari oratori ai epocii sale, Seneca și-a perfecționat, fără îndoială, tânărul elev și în arta elocinței.

Viitorul împărat a primit, în plus, ceea ce începe să se practice, o excelentă educație artistică; el ia în particular lecții de muzică (Suetonius, *Nero*, 20). Un aspect demn de semnalat este acela că Nero este în mod solid inițiat în istoria și cultura Egiptului de către un alt profesor al lui, Chaeremon... Egiptul era un ținut cunoscut și de Seneca, căci călătorise îndelung aici.

III. Un copil frumos, un spirit viu și un caracter curios

Băiatul este frumos. Pe monezile care-l arată adolescent se distinge un chip atrăgător. Părul său este abundent, pielea este albă, iar ochii sunt albaștri, fragili, ne informează Suetonius (*ibid.*, 51; cf. Plinius cel Bătrân,

Istoria Naturală, 11, 143). În *Apocoloquintosis* (4,1), o satiră scrisă probabil pe când prințul avea 17 ani, Seneca imaginează faptul că zeul Apollo se interesează de destinul tânărului, făcând următoarea remarcă: „Îmi seamănă prin frumusețe”. Zeul continuă cu lirism: „Astfel apare prințul, cu chipul său strălucind de o dulce văpaie, ca și cu frumosul său gât, sub pletele curgânde.” La romani, care judecau calitățile unui împărat după frumusețe și grațiozitate, cum o spune cu regret Tacitus (*Istorie*, I, 7), aceasta era un avantaj considerabil.

Băiatul era dotat: Plinius cel Bătrân, care îl detestă, îi recunoaște înzestrările naturale (30, 14); Tacitus vorbește de vivacitatea spiritului său (*Anale*, 13, 3); are o memorie excelentă, recurge rareori la serviciile unui *nomenclator* pentru a-i șopti numele cetățenilor pe care îi întâlnește (Suetonius, *Nero*, 10). Tacitus pretinde că nu se exprimă cu artă, dar constată că poate învăța fără greutate: el asimilează atât de bine retorica, încât la vârsta de 14 ani știe să redacteze un discurs către senat pentru a adresa mulțumiri împăratului Claudius. La 15 ani poate apăra cu succes, în limba greacă, interesele rodienilor și troienilor și să pledeze în latină în favoarea locuitorilor din Bologna (*ibid.*, 7; Tacitus, *Anale*, 12, 58). Fără îndoială că în aceste redactări a primit ajutorul lui Seneca, dar este de remarcat că peste câțiva ani va răspunde extrem de strălucit, improvizând, la un discurs al vechiului său preceptor (*ibid.*, 14, 55). Nero este spiritual. S-au păstrat un mare număr din frazele sale reușite. Este înzestrat în domeniul literar; încearcă, nu fără succes, să versifice.

De asemenea, are gustul artelor și sporturilor; practică numeroase activități: cântă la chitară și vocal, joacă tragedie, practică dresajul cailor, dar îi plac și gravura, sculptura, pictura. De mic este pasionat de cursele de cai

și, chiar dacă unul dintre dascălii lui i-a interzis să discute față de ceilalți elevi despre acest subiect, aceasta nu l-a împiedicat să continue (Suetonius, *Nero*, 10). Este un excelent cavaler care de la vârsta de 9 ani putea străluci în competițiile hipice, în cadrul Jocurilor troiene, unde concurenții se întreceau în viteză. Îi plăcea să conducă foarte repede carele. Se interesează, de asemenea, de tot ceea ce înseamnă tehnică, de mașinăriile de tot felul.

Caracterul lui este unul contradictoriu: tânărul este deopotrivă slab și orgolios: slab, fără îndoială, datorită firii, dar și pentru că nu a cunoscut un sprijin ferm din partea tatălui, pentru că a trăit multă vreme în umbră, pentru că a fost crescut de pedagogi fără moralitate și ipocriți; este foarte temător, hipersensibil, plin de diverse fobii, superstițios, chiar fetișist, ceea ce-l face să păstreze mult timp pielea unui șarpe care l-ar fi salvat de la moarte¹ (*ibid.*, 6).

Dar este și foarte independent, orgolios, dornic să fie pe primul loc (*ibid.*, 6; Tacitus, *Anale*, 15, 33), sentiment foarte firesc la cineva care descinde în mod dublu din Atia, mama divinului Augustus, și care poate să fie considerat drept ultimul moștenitor al lui Aeneas. Îi place să fie înconjurat și aclamat. Acest caracter este amplificat de linguşeala ce-l înconjoară în timpul adolescenței și care suplinea umbra în care a trăit în primii săi ani de viață. Aceste contradicții antrenează un tip de dedublare a personalității, de ruptură cu realitatea. Tânărul are tendința de a-și imagina lumea mai mult ca un spectacol decât ca o realitate.

Să observăm că nu pare a fi prin fire crud; mai târziu i se va atribui o frază surprinzătoare: obligat să semneze un

¹ Este vorba de atentatul împotriva sa pus la cale de Messalina.
(N.tr. – Toate notele de subsol au fost adăugate de traducător.)

act de condamnare, el ar fi zis: „Ah, cum mi-aș fi dorit să nu fi știut să scriu!” (Seneca, *Despre clemență*, 1, 2; Suetonius, *Nero*, 10)

IV. Puterea ascunsă sau Imperiul lumii la 16 ani...

Cea care îi va oferi puterea lui Lucius este chiar Agrippina. Aceasta era animată de o mare ambiție: o ambiție care caracterizează cea mai mare parte a femeilor din familia imperială, căci ne aflăm într-o epocă în care romanele, mai cu seamă cele de rang înalt, s-au emancipat și au început să joace un rol social și politic important². Dar această ambiție este cu atât mai mare la Agrippina, cu cât ea este moștenitoarea lui Augustus, dar și a Claudiiilor, familii unde au existat, în mod tradițional, matroane orgolioase. În fine, tânăra femeie nu are cum să uite experiența pe care a trăit-o într-o vreme în care trebuia să domnească sau risca să dispară... Ea l-a văzut eliminat pe tatăl ei, Germanicus, poate din ura lui Tiberius. Aceste intenții referitoare la putere și le manifestase nu cu mult timp în urmă, complotând contra propriului ei frate, Caligula, pentru a așeza pe tron pe un anume Lepidus (Suetonius, *Caligula*, 29), ceea ce a atras după sine exilul său pe o insulă. Acum, că revenise, ea stă la pândă pentru alte ocazii. Cu un fiu poate să întrevadă o soluție care i-ar fi deschis drumul însuși spre putere: cum la Roma, în pofida

² Se cuvine să facem precizarea că această „emancipare” a fost accentuată chiar de primul împărat al Romei, de Augustus, care, din dorința de a oferi protecție surorii sale, Octavia, și apoi și soției sale, Livia, le acordă, prin votul poporului, o sacrosanctitate similară cu aceea a tribunilor plebei.

emancipării sexului frumos, este imposibil ca femeile să guverneze, ea se gândește, fără îndoială, ca într-o zi să exercite un soi de regență, chiar dacă în mod oficial acest regim nu ar putea exista, guvernând prin intermediul acestui fiu al ei. Este foarte evident că, în mintea ei, acest copil va fi mai degrabă un instrument și că-și dorea puterea mai mult pentru ea decât pentru el.

Intenția sa este realizabilă, pentru că, am spus-o, faptul de a poseda sângele iulio-claudian este un atu major și pentru că Roma nu cunoaște o regulă precisă în ceea ce privește succesiunea la tron, ceea ce lasă o oarecare libertate diferiților membri ai familiei imperiale: Agrippina este bine situată, căci se poate lăuda că este ultima nepoată a lui Augustus.

Și iată că, în anul 48, situația politică devine favorabilă pentru această ambițioasă. Împăratul Claudius se hotărăște, la sfatul lui Narcissus, s-o elimine pe soția sa Messalina, după scandaloasa căsătorie cu Silius. Agrippina, care era măritată, pentru a doua oară, cu bogatul Passienus Crispus, știa foarte bine că nu cu soțul ei își va putea vedea visul împlinit: acest personaj era un estete, îndrăgostit chiar de un arbore deosebit (Plinius cel Bătrân, 16, 242)! S-ar putea chiar ca ea să-l fi eliminat: o scolie³ la o satiră a lui Iuvenal (la *Satira* a VI-a, 81) o acuză că l-ar fi otrăvit. Din acest moment s-a străduit să se căsătorească cu împăratul, chiar dacă acesta era unchiul ei — însă nu fusese el, oare, vărul ultimei sale soții? — și jurase, după experiența cu Messalina, să nu-și mai ia soție. Pentru aceasta, Agrippina se apropie de Pallas, unul dintre libertzii de la curte, în care Claudius, persoană extrem de influențabilă, era foarte

³ Scolie — notă filologică, istorică sau comentariu critic pentru înțelegerea unui text antic.

încercător, libert pe care îl face amantul ei. Va profita de calitatea de nepoată pentru a-l ademeni pe împărat... (Tacitus, *Anale*, 12, 3). Pe scurt, ea devine, spre finele anului 49, soția acestuia. Poate considera că, într-o anumită măsură, guvernează deja, prin intermediul soțului ei....

Se străduiește, simultan, să-și logodească fiul cu Octavia, fiica lui Claudius, care nu avea pe atunci decât vreo opt ani; cu toate că logodna, la Roma, se practica foarte adesea la o vârstă mică, s-a văzut graba Agrippinei. Exista însă un obstacol, această Octavie fusese deja promisă lui L. Silanus⁴. Pentru a-și realiza planul, Agrippina nu ezită să-l acuze pe Silanus de incest cu sora sa, acuzație care, venită din partea uneia care s-a căsătorit cu propriul unchi, nu este lipsită de cinism... Rupe, astfel, logodna Octaviei și îndepărtează în același timp un periculos pretendent la domnie, căci acest L. Silanus este și el un descendent al lui Augustus (*ibid.*, 12, 4). Căsătoria va fi celebrată în anul 53, când mirele, Nero, va fi avut 16 ani, iar mireasa, fără îndoială, 13 ani...

Exista, însă, un alt concurent periculos pentru tânărul Domitius: este vorba de Britannicus, fiul lui Claudius și al Messalinei. Pentru ca fiul ei să aibă aceleași drepturi ca și Britannicus, Agrippina are și pentru asta o soluție, îl determină pe Claudius să-l adopte pe Nero. Și de această dată acționează împreună cu Pallas. Libertul și ea urmăresc să dovedească faptul că Britannicus nu are decât opt ani și

⁴ *Sponsalia*, logodna, presupunea încheierea unui pact cu o valoare aproape juridică datorită angajamentelor pe care le fac familiile ce-și logodesc odraslele; încălcarea acestui pact, așadar ruperea logodnei, era echivalentă cu nerespectarea unui angajament solemn și, deci, pasibilă de penalități. La nivelul elitelor romane, începând cu ultimul secol republican, aceste încălcări nu sunt puține la număr și sunt dictate, cel mai adesea, de rațiuni politice.

că, astfel, va dobândi în persoana fratelui mai mare un protector: Tiberius, argumentează cei doi, adoptase pe Germanicus când avea deja un fiu. Se ivește o mică dificultate, căci, după această adopție, Octavia va fi în postura de a fi logodită cu propriul frate... Inconvenientul a fost repede rezolvat prin trecerea Octaviei într-o altă familie (Cassius Dio, 60, 33). Adopția lui Domitius are loc la 25 februarie 50. Atunci, tânărul primește numele de Tiberius Claudius Nero, după numele tatălui său adoptiv, apoi de Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus, care marchează dubla apartenență iulio-claudiană. Porecla de Nero, pe care anumiți Claudii au moștenit-o din sorgintea sabină și care semnifică *cel viteaz*, îi va rămâne...

Din acest moment, Agrippinei nu-i mai rămâne decât să-i elimine pe împăratul însuși și pe Britannicus. Acum, acesta din urmă nu are mai mult decât Nero dreptul de domnie, căci, ca și el, descinde în egală măsură din ginta Iuliilor și din cea a Claudiilor. De altfel, datorită adopției, Nero dobândește chiar aceleași prerogative ca și un fiu natural. Fiul Agrippinei are chiar o superioritate față de băiatul lui Claudius: este mai mare cu aproape patru ani, ceea ce-i conferă un fel de drept al celui mai în vârstă. În plus, el câștigă pentru sine, în competițiile ecvestre, în jocuri, toate elementele la care opinia publică romană este foarte sensibilă (Tacitus, *Anale*, 11, 11). Agrippina are grijă să-i înlocuiască pe dascălii buni ai lui Britannicus cu oameni plătiți de ea și de a pune în scena politică a statului personaje care sunt favorabile propriei cauze. Printre aceștia se află, mai cu seamă, Seneca și un anume Burrus. Acesta din urmă, care acumulasese o oarecare experiență militară și o mare pricepere în administrație și finanțe (datorită funcțiilor pe care le avusese pe lângă Tiberius și Claudius), este numit, singur — ceea ce este

departe de a fi o regulă — în postul strategic de prefect al pretoriului, ceea ce înseamnă că devine șeful celor care contribuie la proclamarea împăratului. În sfârșit, în anul 51, Agrippina îl convinsese pe unchiul-soț să-i ofere toga virilă lui Nero, pe când acesta nu avea decât 13 ani, cu patru ani mai înainte de vârsta obișnuită — lucru ce se va petrece pe 4 martie —, și de a-l numi, în același an, consul desemnat, apoi principe al tinereții (*ibid.*, 12, 41). În pofida vârstei sale tinere, Nero va avea delicata misiune de a superviza, în cazul în care ar fi lipsit împăratul, administrarea capitalei.

Cum mulți încep să deplângă nedreptatea făcută lui Britannicus, Agrippina încearcă să seducă poporul oferind jocuri magnifice în numele fiului ei. Ea utilizează, fără îndoială, averea lăsată de fostul ei soț, Passienus, dar nu se dă înapoi de la nici un mijloc de a face rost de bani din altă parte: crime, captări de testamente etc. (Cassius Dio, 60, 32). Ea o elimină și pe Lepida, a cărei influență asupra lui Nero i se părea prea mare. Îl obișnuiește pe tânărul ei fiu cu arta de a fi împărat, prin judecarea cazurilor de primă importanță⁵ (Suetonius, *Nero*, 7).

În final, în anul 54, ea l-a otrăvit, se spune, pe Claudius cu o farfurie de mânătărci (Plinius cel Bătrân, 2, 92; Iuvenal, 5, 148). Dar Flavius Iosephus pretinde că doar câțiva erau convinși de această otrăvire (*Antichități iudaice*, 19, 5). Cercetătorii moderni au manifestat aceleași îndoieli: împăratul, destul de vârstnic în acea vreme, la cei 63 de ani ai săi, ar fi putut muri din alte cauze; chinuit fiind de violente crampe stomacale, care l-ar fi putut împinge spre sinucidere (Suetonius, *Claudius*, 31), putea, într-adevăr, să fi avut de mult timp o boală incurabilă. Trebuie remarcat

⁵ Nero avea atribuțiile unui prefect al Romei.

faptul că el pare că și-ar fi presimțit sfârșitul (*ibid.*, 46). Să notăm faptul că anticii nu erau întotdeauna capabili să distingă o indigestie fatală de o otrăvire (Seneca retorul, *Controverse*, 28). Pe de altă parte, morțile accidentale datorate ciupercilor sunt frecvente: Serenus, prietenul lui Seneca, și toți invitații săi au murit consumând ciuperci câțiva ani mai târziu. De asemenea, să remarcăm și faptul că versiunile prezintă variante curioase asupra modului cum a fost administrată otrava (Suetonius, *Claudius*, 44). Ori-care ar fi adevărul, versiunea oficială a fost aceea că împăratul a murit de boală...

O otrăvire se înscrie, însă, atât de bine într-un plan concertat de cucerire a puterii de către Agrippina, încât ea pare plauzibilă. Decesul lui Claudius s-a produs într-un moment ideal pentru soția sa: Nero este destul de mare pentru a urca pe tron și suficient de tânăr pentru ca mama sa să speră că va putea păstra adevărata putere. Pare la fel de adevărat că Agrippina să fi comis pur și simplu crima, dar, surpriză!, nu din ambiție, ci din teamă: într-adevăr, în acea vreme, Claudius se apropiase de Britannicus, amenințând-o pe soția sa. Se spune că ar fi rostit atunci: „Destinul meu vrea ca toate soțiile mele să fie impudice, dar să nu fie pedepsite” (*ibid.*, 43; Tacitus, *Anale*, 12, 64). În orice caz, este sigur de neconceput ca Nero să fi participat la această acțiune. Suetonius, autorul care o sugerează, nu are decât un argument, și anume acela că lui Nero i-ar fi plăcut să repete că ciupercile erau un fel de „hrană a zeilor” (Suetonius, *Nero*, 33).

Ticăloșia o dată săvârșită, „Agrippina se prefăcea”, povestește Tacitus, „a fi copleșită de tristețe și, dorind să caute consolare, îl ținea pe Britannicus la piept, numindu-l imaginea vie a tatălui său, și amplifică subterfugiile pentru a-l împiedica să plece de la palat” (*Anale*, 12, 68). În acest

timp, Nero a reușit să alerge la tabăra pretorienilor, condusă de Burrus, prefectul lor. El adresează soldaților un discurs pregătit de către Seneca (Cassius Dio, 61, 3) și le promite aceeași sumă de bani pe care tatăl său adoptiv le-o dăduse atunci când a preluat puterea sau cincisprezece mii de sesterți, o sumă foarte rotunjoară, echivalând aproximativ cu solda lor pe cinci ani... Pretorienii îl aclamă ca împărat, iar aceste aclamații sunt ratificate în senat (Flavius Iosephus, *Antichități iudaice*, 20; Tacitus, *Anale*, 12, 69)...

Pentru a o scuza cu orice preț pe Agrippina, ar trebui presupus că, după ce se debarasase de soțul ei din pricina fricii, nu a avut altă soluție decât să-l conducă pe Nero spre tron, deoarece era periculos să confere frânele guvernării unui Britannicus prea tânăr, care ar fi fost rău primit de către veterani și ar fi avut o mulțime de rivali. Dar un plan concertat, elaborat mai de mult, se potrivește mai bine caracterului pe care istoricii îl atribuie soției lui Claudius.

În orice caz, pe 13 octombrie 54, pe când nu avea nici 27 de ani, Nero devine împărat al celui mai puternic stat al lumii antice, devine, prin aceeași manevră, împăratul peste lumea întreagă (Tacitus, *Istории*, 3, 68). Puterea sa este una cucerită prin intrigă, incest și, probabil, crimă... Este o putere considerabilă, care, datorită abilității lui Augustus, a conservat terminologia și anumite structuri ale perioadei republicane, dar care, în realitate, este nelimitată: împăratul dispune de puterea tribuniciană, de prefectura moravorilor care-i permite controlul asupra recrutării senatorilor, comanda sacerdotală supremă: marele pontificat, puterea proconsulară asupra celor mai importante provincii⁶ etc.

⁶ Începând cu Augustus, împăratul cumula puterile în stat, principalele pârghii fiind: puterea tribuniciană, imperium-ul proconsular și marele pontificat. Se observă că vechile titulaturi republicane ale acestor magistraturi se păstrează, conținutul lor fiind, însă, sensibil modificat. Astfel,

Foarte sumbre sunt auspiciile sub care începe această domnie... Dar împăratul are de partea sa tinerețea, o tinerețe față de care romanii manifestă sensibilitate, ei care păstrează memoria unui Pompeius, a unui Octavianus, străluciți *imperatores* pe când aveau 20 de ani. Nero are șarm, a se înțelege charismă, și anumiți romani, precum Calpurnius Siculus, în ale sale *Bucolice*, puteau, după domnia crudului Caligula și a bolnăviciosului Claudius, să aștepte o reîntoarcere a vârstei de aur a lui Augustus sau — cine știe? — o nouă epocă de aur. În plus, Nero poate să apară ca moștenitorul bunicului său Germanicus, care, am văzut, avea un mare prestigiu în rândul poporului.

cum împăratul nu putea fi tribun al plebei, fiind patrician (Augustus devine patrician prin adopția sa de către C. Iulius Caesar), se rețin doar aspectele funcționale ale tribunatului, respectiv sacrosanctitatea persoanei, drept de inițiativă legislativă și de intervenție în cadrul proceselor. Se schimbă acoperirea spațială a tribunatului; dacă în vremea republicii calitatea de tribun al plebei se putea exercita doar în interiorul orașului Roma, acum ea se extinde pentru tot imperiul. De asemenea, imperium-ul proconsular acționa doar în interiorul unei provincii și dădea în primul rând dreptul la comanda militară, la guvernarea administrativă, juridică și religioasă din provincia respectivă. Augustus extinde aceste prerogative, făcându-le valabile și operante chiar dacă el se afla la Roma. În ceea ce privește calitatea de mare pontif, ea dădea împăratului dreptul de a controla activitatea religioasă a statului, de a numi preoții. Competențele cenzoriale, reținute de împărat din magistratura de cenzor, permiteau întocmirea listelor senatoriale, propunerea de candidați, excluderi din senat sau demiteri din magistraturi sau funcții.

DE LA APARENȚA REPUBLICANĂ LA DESPOTISM: DECENIUL TOLERABIL? (54-64)

I. Anii 54-59: o „purificare” benefică

1. Primele luni de domnie sau filozofia puterii. Agrippina culege roadele intrigilor sale. Senatul îi va fi recunoscător că asigurase o transmitere pașnică a domniei... I se conferă onoruri, obține dreptul de a fi însoțită de doi lictori, acești *apparitores* fiind simboluri ale puterii. La rândul său, Nero manifestă față de ea o mare recunoștință. Când, în prima zi de domnie, un tribun îi cere o parolă, el răspunde „cea mai bună dintre mame”. Agrippina se poate plimba cu împăratul în lectică (Cassius Dio, 61,3). Este prezentă pe monezi în fața acestuia, pe dreapta, sau profilurile lor sunt suprapuse. Este pentru prima dată când o femeie încă în viață este reprezentată alături de fiul său împărat. Este gratificată și pe monezi cu titlul de *Augusta, mater Augusti*. Construirea unui templu al divinului Claudius, care i-a fost soț, îi conferă și ei puțină divinitate.

Dar Agrippina nu se mulțumește cu onoruri. Simțindu-se stăpână, nu rămâne inactivă. Mai mult sau mai puțin obișnuită, în vremea lui Claudius, să guverneze, își închipuie, din capul locului, că va putea face acest lucru și în vremea domniei fiului ei. Ea încheie afaceri, scrie în nume propriu cetăților, guvernatorilor și regilor. Îi elimină pe toți posibii concurenți ai lui Nero, și deci și ai ei. Cum Marcus Iunius

Silanus, pe atunci proconsul al Asiei, poate să devină un serios rival pentru Nero, deoarece era, ca și împăratul, descendent al lui Augustus dintr-o a patra generație și, în plus, era mai vârstnic decât noul împărat, Agrippina pune să fie otrăvit. Ea contribuie și la moartea lui Narcissus, care l-a susținut pe Claudius. Această eliminare aruncă o primă umbră asupra recunoștinței pe care Nero o resimte față de mama sa, căci fusese foarte atașat de acest libert.

Influența Agrippinei este contrabalansată de aceea a lui Seneca și a lui Burrus. Aceștia din urmă, cu toate că-și datorau o bună parte din urcușul lor social mamei lui Nero, sunt înspăimântați de această politică intransigentă și se simt obligați să dea valoare drepturilor fostului lor elev. Cu toate că sunt foarte diferiți — unul este un administrator și un soldat, iar celălalt un om de litere — se înțeleg perfect. Tacitus observă: „erau de acord, lucru rar atunci când este vorba despre împărțirea puterii, și prin mijloace diferite exercitau o egală influență asupra tânărului, Burrus — grație experienței sale militare și integrității moravurilor sale, Seneca — datorită lecțiilor de elocință și purtării sale curtenitoare; amândoi se sprijineau unul pe celălalt” (Tacitus, *Anale*, 13, 2). Unul, este vorba despre Seneca, este abil, celălalt, adică Burrus, vorbește direct, chiar și cu împăratul, căruia îi spune într-o zi: „Când am spus deja ceva, nu mă întreba a doua oară...” (Cassius Dio, 62, 13).

Am arătat deja că filozoful are concepția sa proprie asupra puterii: ca mulți dintre stoici, nu este ostil monarhiei, este de părere că un regim cu un împărat bun, care practică virtuțile fundamentale de justețe, înțelepciune, curaj și măsură, poate reprezenta cea mai bună formă de guvernământ. Ca mulți dintre moștenitorii Porticului, este atent la a descoperi în om menirea sa, adică prezența zeilor, este de părere și că împăratul poate fi un bun inter-

O monedă din aur, din anul 55, cu efigia lui Nero și a Agrippinei

mediar între oameni și divinitate, o imagine însăși a divinității, deoarece prin chiar funcția sa este cel mai apropiat de zei. Aceste idei fuseseră consolidate de călătoria sa în Egipt, unde a văzut semnele unei monarhii divine și solare. Mai mult, Seneca este un om deschis și monden, un realist care acceptă contradicțiile și contingențele; în plus, exilul l-a obligat la umilințe pentru a implora rechemarea sa, ceea ce i-a inspirat un stoicism mai adaptant. Imperiul există, trebuie acceptat. Este deci firesc faptul că vechiul dascăl îi asociază seducătorului său elev un zeu și că, în fața fizionomiei sale blonde, solare, se gândește să-l identifice, am văzut, cu o metamorfoză a lui Apollo.

Cu ajutorul lui Burrus, el își pune amprenta pe primii ani de domnie ai lui Nero: scrie discursul împăratului pentru funeraliile lui Claudius și, în mod sigur, pe acela pe care Nero îl rostește în fața senatului, unde introduce multe dintre ideile sale. Îi insuflă împăratului înțelepciunea și clemența puterii (clemență despre care se gândea să

scrie un tratat, pe care îl va redacta un an mai târziu și îl va dedica lui Nero!), îl face să afirme că guvernarea sa se va exercita conform principiilor lui Augustus, fără ură sau ranchiună. Casa privată a împăratului va fi clar distinctă de cea a statului; delațiunea, intriga și delapidarea vor fi pedepsite, dreptatea va fi împărțită în mod independent; autoritatea senatului va fi recunoscută: această adunare își va conserva în mod special prerogativele în materie de administrație provincială (Tacitus, *Anale*, 13, 3-4).

Acest discurs se prezintă ca un angajament de vreme ce trebuie reluat anual, la intrarea în funcție a noilor consuli (Cassius Dio, 61, 3). Am văzut că Augustus nu suprimase aparențele republicii: dar, în timpul împăraților care i-au urmat, aceste aparențe fuseseră mai mult sau mai puțin estompate. Noul regim pare că dorește să le redea locul cuvenit senatorilor, altă dată garanții unei oarecare libertăți.

Influența lui Seneca și a lui Burrus nu se exercită decât în treburile oficiale: cei doi orientează direct politica lui Nero, în cadrul a ceea ce s-a numit *consiliul imperial*, care este acum aproape o instituție. Mai ales datorită lui Seneca și învățăturilor sale, în acest debut de domnie, totul se petrece ca și cum filozofia, mai mult sau mai puțin asociată unei ideologii, este, de o manieră surprinzătoare, la putere. Am afirmat că dascălul îl admira pe elevul său, dar nici elevul nu îl admiră mai puțin pe profesorul atât de strălucit: un preceptor care se transformă într-un consilier și într-un prieten, și care totuși, în afară de un fel de consulat interimar, consulatul *suffect*, nu va ocupa nici o funcție oficială.

Primele măsuri ale lui Nero sunt conforme acestui program, care trebuie deci să arate, deopotrivă, virtutea și divinitatea stăpânului: acesta din urmă interzice plata

avocaților, îi dispensează pe senatorii începători de obligația de a organiza jocuri de gladiatori, din ce în ce mai scumpe, nu dorește să condamne pe romani fără fundament, refuză să primească insignele unor onoruri excesive votate de senat. El acceptă, în anul 56, doar titlul de *pater patriae* și, la finele anului 57, puterea tribuniciană. Refuză ca titlul de *imperator* să-i fie atribuit ca prenume. Pe monedele bătute în acea perioadă are capul descoperit, ca un simplu *princeps*, adică, etimologic, *primul dintre cetățeni*. Totuși, divinitatea sa este sugerată prin simboluri mai mult sau mai puțin discrete: prin anecdota pe care am evocat-o, potrivit căreia soarele ar fi luminat nașterea sa înainte de a lumina pământul; de asemenea, prin faptul că, începând cu anul 55, în templul lui Marte Răzbnătorul⁷ se așază o statuie imperială la fel de mare ca și aceea a zeului, ceea ce constituie o notabilă inovație (Tacitus, *Anale*, 13, 8). Divinitatea imperială este afirmată mai ales în provincii: astfel, în Egipt, de la începutul domniei, Nero este „spiritul bun al pământului locuit”. Dacă este, deci, aproape sigur că această orientare a puterii datorează mult lui Seneca și lui Burrus, se pare că împăratul ia încă de pe acum, în pofida vârstei sale tinere, inițiative care indică o surprinzătoare maturitate politică; de altfel, el nu este influențabil așa cum fusese tatăl său adoptiv, Claudius. Tacitus subliniază clar că Nero nu este omul care să se supună (*ibid.*, 13, 2).

⁷ Templul lui Mars Ultor — Marte Răzbnătorul — fusese ridicat de Augustus și inaugurat în anul 2 î.Hr., pentru a comemora îndeplinirea pietății filiale față de Iulius Caesar, răzbnându-i moartea prin pedepsirea asasinilor lui. Întregul edificiu — mai cu seamă prin scenele cu care a fost decorat și despre care aflăm din mărturii posterioare domniei lui Augustus — a funcționat practic ca un element de propagandă imperială.

Suetonius atestă, în orice caz, faptul că el nu lăsa să treacă nici o ocazie în care să nu-și dovedească generozitatea și clemența, adică amabilitatea (Suetonius, *Nero*, 10).

Dar această politică întâmpină opoziția mamei sale: ea este iritată de faptul că Seneca și Burrus, care n-ar fi trebuit să fie altceva decât instrumente, se bucură de putere reală. Cu atât mai mult cu cât ei își impun din ce în ce mai mult influența: astfel, Gallion, fratele mai vârstnic al lui Seneca, este consul suffect în anul 55; Serenus, prietenul filozofului, este numit prefect al vigiliilor⁸ în aceeași perioadă. Agrippina, pe rând soață, soție și mamă de împărat, nu putea suporta această decădere (cf. Tacitus, *Anale*, 12, 42); ea protestează susținând că un mare număr de măsuri contravin hotărârilor lui Claudius; asistă la ședințele senatului în spatele unei draperii, dorește să primească ambasadori, violând, spre scandalizarea senatorilor, regula sacră potrivit căreia o femeie romană nu putea participa oficial la activitatea politică și cu atât mai puțin la ședințele senatoriale (*ibid.*, 3, 5). Poate chiar în această perioadă, ea și-a scris — fiind un element de mare noutate pentru o femeie la Roma — *Memoriile*, care nu ne-au parvenit, unde își justifică acțiunea, vorbind de rolul ei în ascensiunea spre putere a lui Nero, și unde își blamează adversarii. Ea constată cu amărăciune, după cum a afirmat P. Grimal (*Memoriile Agrippinei*, p. 345), că, dacă în cadrul statului o femeie poate, chiar și cu mijloace condamnabile, să dea putere unui bărbat, ea nu o poate deloc exercita.

⁸ Prefectura vigiliilor a fost înființată de Augustus; vigiliile erau organizați în 7 cohorte și aveau în sarcină paza orașului și supravegherea incendiilor.

Pe de altă parte, Agrippina suportă cu greu influența pe care o capătă o altă femeie asupra lui Nero. Acesta din urmă, într-adevăr, nu dovedește nici un fel de atracție față de tânăra sa soție, Octavia: împărăteasa este foarte neexperimentată pentru a-l satisface pe deplin pe împărat. De altfel, ea pare lipsită de orice farmec și spirit: este semnificativ faptul că nici un autor antic nu-i laudă frumusețea sau inteligența. Soțul ei se mărginește să-i acorde însemnele de onoare. În schimb, el se îndrăgostește de frumoasa libertă Acte. Curînd, tânăra a reușit să-l subjuge. Nero îi arată o pasiune cu atît mai mare cu cît el crede — el, a cărui educație a fost desăvârșită sub semnul Orientului — că Acte se trage din Attalizi, regii Pergamului (Suetonius, *Nero*, 28; Cassius Dio, 61, 7). Seneca și Burrus favorizează această legătură amoroasă pentru că sunt mai degrabă satisfăcuți de a-l vedea aruncându-se în brațele unei femei de condiție foarte modestă, decît de a pune ochii pe vreuna dintre nobilele romane. De altfel, nu este exclus să ne gîndim că tânăra Acte a fost, de fapt, plasată intenționat în preajma împăratului de către familia Annaeilor, adică de către familia din care fac parte cei din neamul lui Seneca, față de care ea apare mai mult sau mai puțin atașată: Annaeus Serenus, prefectul vigiliilor, chiar joacă rolul de paravan la începutul acestei relații, împrumutându-și numele lui Nero, atunci cînd acesta din urmă îi oferea libertei cadouri. Legătura este, așadar, pentru filozof, un mijloc de creștere a influenței sale asupra împăratului. Agrippina simte o puternică gelozie văzînd o libertă rivalizînd cu ea la putere și imaginîndu-și că aceasta îl va acapara pe fiul ei; ea compară cu obidă meritele insignifiante ale Actei cu toată strădania pe care a depus-o pentru a-i asigura fiului ei Imperiul... Începe să-l mustre pe Nero, iar acesta începe să uite să-i mai fie recunoscător și

să manifeste iritare față de mama sa. Fără îndoială, cu această ocazie, el ar fi amenințat-o cu abdicarea (Suetonius, *Nero*, 34). Pe monezi, mama împăratului nu mai apare decât pe revers. Văzând că nu-și poate îndepărta fiul de această amantă, Agrippina întoarce foaia și atunci se preface că este favorabilă acestei pasiuni. Dar Nero înțelege că nu este decât o manevră, devine suspicios și decide să-l îndeparteze pe Pallas de la curte, luându-i însărcinarea *a rationibus*, adică de *ministru de finanțe*.

Agrippina constată, așadar, că influența sa politică este zdrobită de tradiție, de prestigiul lui Seneca pe lângă fiul ei, un Seneca ce a trădat-o pentru a se sprijini pe altcineva, și, în sfârșit, de influența unei simple liberte. Rănită în orgoliul ei, amenință că-l va sprijini pe Britannicus și pretinde că pretorienii vor încuviința alegerea, lăsându-se mai ușor convinși de fiica lui Germanicus decât de un guraliv și un beteag (guralivul era, evident, Seneca, iar beteagul Burrus, căci avea brațul paralizat din pricina unei răni căpătate în luptă).

2. O moarte necesară? Pentru Nero, pericolul este mare: Britannicus nu mai era, în acel an 55, un copil: avea să împlinească în curând 14 ani, vârstă la care putea primi toga virilă, așa cum se întâmplase și cu Nero. În această familie imperială, în care toți luptă pentru a ajunge pe primul loc, Britannicus este concurentul cel mai periculos pentru împăratul care domnește. Nero și-a putut descoperi adevăratele sale sentimente în timpul unei sărbători recente, *Saturnaliile*⁹: fiind, după tragerea la sorți, numit rege al ceremoniei, dăduse câte un ordin, potrivit obiceiului, fiecăruia dintre comeseni, și-i poruncise lui Britannicus să

⁹ Sărbători în onoarea lui Saturn, desfășurate în 17 decembrie.

cânte, sperând că s-ar fi acoperit de ridicol, în măsura în care acesta nu era obișnuit cu aceste banchete. Dar copilul cântă un poem prin care sugera că fusese îndepărtat de la tronul patern și de la rangul suprem. Cei de față și-au manifestat simpatia pentru el. Din fire temător, după cum am mai spus, Nero se gândește că acest rival trebuie eliminat cât mai curând. Dar mai întâi se ocupă de memoria tatălui lui Britannicus și probabil că încetinește lucrările la templul acestuia; și probabil că tot acum și-a scris Seneca a sa *Apocoloquintosis*, o satiră îndreptată împotriva defunctului, o parodie de apoteoză, în care Claudius este metamorfozat în doivleac...

Pentru a-și suprima fratele, Nero se adresează unei otrăvitoare foarte experimentată, Locusta. După ce o primă încercare eșuează¹⁰, cere o otravă mai puternică, pregătindu-se o a doua tentativă. Tacitus povestește: „Se obișnuia ca fiii de împărați să servească masa așezați cu alți nobili de vârsta lor, sub ochii rudelor, la o masă mai specială și mai frugală. Britannicus era așezat la o astfel de masă; deoarece felurile de mâncare și băutura sa erau gustate mai întâi de către un servitor de nădejde, cum nu s-a dorit neglijarea acestui obicei, dar nici să se dea la iveală crima prin moartea amândurora, iată la ce stratagemă s-a apelat. O licoare inofensivă, dar foarte caldă, îi este servită lui Britannicus după ce fusese încercată, dar apoi, cum el refuză să o bea întrucât era prea fierbinte, i se administrează în apa rece otrava. Aceasta îi străbătu cu atâta repeziciune trupul încât îi tăie dintr-o dată și vorba, și suflarea. Cei din jurul lui au fost cuprinși de groază;

¹⁰ Potrivit mărturiei lui Tacitus, prima otravă, pe care dîn fericire Britannicus o varsă, i-a fost administrată chiar de profesorii lui (*Anale*, XIII, 15).

unii, mai puțin prevăzători, au fugit, cei care aveau mintea mai pătrunzătoare au stat locului înlemniți, cu privirile ținute asupra lui Nero. Iar acesta, răsturnat pe pat și cu aerul unui care știe ce s-a petrecut, spuse că așa ceva este o simptomă obișnuită în boala epilepsiei, boală de care suferea Britannicus încă de mic copil, și că, încet-încet, îi vor reveni văzul și simțirea. Pe Agrippina o cuprinse atâta groază, așa de mult i se tulburase sufletul, încât, deși încerca să nu i se citească ceva pe chip, era clar că nu știuse nimic din cele întâmplate; tot așa a reacționat și Octavia, sora lui Britannicus. Într-adevăr, ea își dădea seama că această moarte o lăsa fără ultimul sprijin și că ceea ce se întâmpla era un exemplu de ucidere a rudelor de sânge. Și Octavia, cu toată vârsta ei fragedă, învățase să-și ascundă durerea, iubirea, toate sentimentele. Și astfel, după câteva momente de tăcere, ospățul își relua veselie...” (Tacitus, *Anale*. 13, 16).

Această versiune a faptelor este întâlnită la majoritatea istoricilor care s-au ocupat de epocă. Câțiva dintre istoricii moderni au pus la îndoială veridicitatea acestei versiuni, pretinzând că un ospăț cu mult alcool putea fi fatal pentru un bolnav de epilepsie, o maladie prezentă în familia Iuliiilor, din care se trăgea Britannicus. Moartea din cauza unei crize de epilepsie va rămâne varianta oficială, și Britannicus va fi menționat, la opt ani după aceasta, pe o inscripție, ca un membru defunct al familiei imperiale (M. Smallwood, nr. 112). Să adăugăm faptul că o precizare a lui Suetonius, care afirmă că viitorul împărat Titus ar fi băut licoarea în cauză și s-ar fi îmbolnăvit grav, contrazice versiunea lui Tacitus și șiretlicul adăugării apei reci otrăvite (Suetonius, *Titus*, 2). Potrivit lui Tacitus, se pare că Suetonius are tendința de a-l disculpa pe Nero.

Dar crima pare credibilă: este posibil ca Nero să se fi temut pur și simplu ca Agrippina să nu-l împingă în față pe Britannicus. În fine, ca și uciderea lui Claudius de către Agrippina, eliminarea lui Britannicus pare aproape necesară: Imperiul nu se împarte. N-a avut oare Messalina ideea de a-l suprima pe Nero atunci când l-a considerat un eventual rival al lui Britannicus (Suetonius, *Nero*, 6)?

În orice caz, mulțimea (necunoscând probabil adevărul) nu se manifestă în favoarea tânărului defunct. În ceea ce-i privește pe cei mai luminați, ei nu protestează. Se temeau, fără îndoială, că o dată cu Agrippina și cu Britannicus s-ar fi instaurat o ginecocrație sau că s-ar fi revenit la metodele domniei precedente. Fiul natural al lui Claudius deschisese astfel ostilitatea dintre fiu și mama sa.

Funeraliile au fost făcute în grabă. Potrivit mărturiei lui Cassius Dio, pentru a ascunde efectele otrăvirii, care dau o paloare lividă chipului, adică îl fac plumburiu, s-a mântit cu ghips fața celui mort, dându-i o culoare mai deschisă, dar cum ploua, gipsul a fost înlăturat, dându-se în vileag crima (61, 7).

3. Un împărat care se emancipează. După acest incident, Agrippina nu-și ascunde indignarea. Se pune pe treabă: adună bani și încheie alianțe cu generali și cu familii nobile. La rândul său, Nero îi retrage o serie de onoruri, ca și garda personală, și o trimite să locuiască într-o casă separată de a sa. Colonia pe care mama împăratului o fondase în anul 50 își pierde pentru moment numele de *Agrippinensis* și devine doar *Colonia* (Cologna) (Tacitus, *Anale*, 13, 57). Casa sa este curând golită de susținători. Una dintre mai vechile ei prietene, Iunia Silana, o acuză chiar de un nou complot cu Rubellius Plautus, om auster, și el descendent din Augustus, reproșându-i Agrippinei că

ar fi dorit să se căsătorească cu el și să-l aducă la putere (*ibid.*, 13, 19). Nero este foarte supărat, dar mama sa, datorită lui Burrus, reușește să respingă acuzațiile. În fond, împăratul este fericit că acest scandal i-a permis să-și impună autoritatea. Se debarasase de Britannicus și o obligase pe mama sa să se disculpe. Se simte mai liber.

Se poveștește că în acea vreme începuse să frecven-teze, deghizat în sclav, lupanarele și să alerge pe străzile Romei, în timpul nopții, pentru a deranja cuplurile care se întorceau acasă (Cassius Dio, 61, 9). Într-o astfel de noap-te, este chiar rănit de către un soț care nu l-a recunoscut. Aceste escapade le-au dat altora ideea de a merge și mai departe..., ceea ce produce grave dezordini nocturne în Roma. El se lasă pradă, în mod deschis, și altor pasiuni, citera¹¹, spre exemplu; îl aduce lângă el pe Terpnus, cel mai în vogă cântăreț la citeră pe atunci, cu care petrece lungi ore pentru a exersa împreună cu el la palat, cu scopul de a-și perfecționa vocea... care avea, într-adevăr, nevoie să fie ameliorată, căci era, potrivit mărturiei lui Suetonius, răgușită și fără volum... (*Nero*, 20); el se joacă cu cai mici și cvadriga din fildeș (*ibid.*, 22), urmărește cu pasiune cursele, recompensându-i cu generozitate pe vizitii învingători.

4. Măsuri bune. Între anii 55 și 59, împăratul continuă, totuși, să ia o serie de măsuri lăudabile, care sunt inspira-te, fără tăgadă, de Seneca și Burrus, chiar dacă istoricul Cassius Dio pretinde că influența acestora este absentă după moartea lui Britannicus (61, 7). În orice caz, se poate observa că, în mod contrar domniei precedente, o dată cu îndepărtarea lui Pallas, libertății sunt, pentru un mare număr

¹¹ Citeră sau țiteră (gr. *kithara*) — instrument muzical cu coarde, asemănător cu lira, folosit în antichitate pentru acompaniament.

de ani, foarte rar întâlnești în anturajul imperial și nu intervin în luarea deciziilor.

Nero favorizează în principal poporul: știind, după cum ne-o spune Iuvenal, că mulțimii îi plac mai ales pâinea și jocurile, ia, mai întâi, o serie de măsuri pentru a îmbunătăți și ușura aprovizionarea capitalei; iarna 54-55 fiind aspră, el îl numește pe Faenius Rufus, un personaj integru, la prefectura annoniei (Tacitus, *Anale*, 13, 22). Începe vaste lucrări de construcție — și aceasta va caracteriza întreaga sa domnie — pentru ameliorarea aprovizionării cu hrană și a aducțiunilor de apă, punând în practică proiecte care fuseseră ale lui C. Iulius Caesar și care, timp de un secol, zăcuseră în arhive. Întregește portul din Ostia, poarta de intrarea a comerțului cu cereale, cu o lucrare care nu va putea fi terminată decât către anul 60. Pune să se construiască un vast rezervor, pentru marele apeduct, *Aqua Claudia*; să se amenajeze o piață mare (*magnum macellum*) pe colina Caelius, piață care va fi inaugurată în anul 59. Cu un ascutit simț al comunicării, multiplică impactul acestor măsuri, poruncind, aproape în timpul întregii sale domnii, să se emită monede cu chipul zeiței Ceres, divitate a produselor pământului, altele înfățișând-o pe Annona, zeița recoltelor anuale, altele evocând portul Ostia sau marea piață, evidențiind, în acest fel, cu impact asupra celor ce le foloseau, grija sa de a fi o persoană populară. Fără îndoială, se gândește ca, în acest fel, să evite soarta tatălui său adoptiv, care fusese odată fugărit în for, în timpul unei foamete.

În ceea ce privește jocurile, el construiește un amfiteatru din lemn pe Câmpul lui Marte, un amfiteatru considerabil ca dimensiune, de vreme ce a fost nevoie de un an întreg pentru a fi terminat (Suetonius, *Nero*, 12). Aici oferă numeroase jocuri, ca și spectacole de circ și de teatru

(*ibid.*, 10). După exemplul lui Augustus și Caligula, dar într-un mod mai generos, și asemeni zeiței Fortuna, care răspândește bunuri oamenilor, oferă o ploaie de daruri mulțimii. Spectatorii care veneau cu gândul să apuce câte ceva primeau daruri variate, adesea magnifice: haine, piețe prețioase, tablouri, sclavi, locuințe în oraș și chiar proprietăți (*ibid.*, 11). El desființează trupele care păzeau teatrul, iar în timpul unei lupte de gladiatori interzice ca vreunul dintre aceștia să mai fie ucis (*ibid.*, 12).

Se îngrijește să ușureze obligațiile cetățenilor și ale provincialilor: în anul 57, distribuie fiecărui cetățean patru sute de sesterți — echivalentul a 1200 de euro de astăzi. Unii dintre guvernatori sunt condamnați pentru că-și însușiseră averi necuvenite (Tacitus, *Anale*, 13, 30) și, constatând că spectacolele de teatru organizate de magistrați în provincii sunt mai de grabă o povară pentru locuitori, le interzice (*ibid.*, 13, 31). La capătul acestei perioade are chiar intenția de a desființa toate taxele indirecte (*uectigalia*) pe care le strâneau publicanii, atât de mult se plâneau oamenii de rigoarea acestor perceptori (*ibid.*, 13, 50; Suetonius, *Nero*, 10). Dar senatul se opune, argumentând că o astfel de măsură va determina poporul să ceară abolirea tuturor impozitelor. Cu toate acestea, Nero obține ca reglementarea să fie afișată, ca sumele necerute particularilor de către publicani la începutul anului să nu mai fie strânse, ca propretorii și proconsulii să cunoască cu prioritate plângerile contra publicanilor, ca anumite taxe arbitrare — în special cea pe transportul grâului, ceea ce dovedește încă o dată grija sa pentru aprovizionare — să fie suprimate sau ușurate..., ca anumite recompense acordate delatorilor să fie micșorate. Chiar se pare că a favorizat condamnarea lui Cossutianus Capito, pe care Iuvenal îl numește piratul cilicienilor (8, 94). În legătură cu libertății care

s-ar fi dovedit infideli, în pofida votului anumitor senatori care și-ar fi dorit ca patronii înșiși să le retragă libertatea, Nero, care se pare că împărtășea marea umanitate a lui Seneca în ceea ce privește lumea servilă, cere ca toate cazurile să fie aduse în fața senatului și ca acesta din urmă să fie foarte atent la garantarea eliberării obținute de către liberi. În anul 57, le dăruiește veteranilor pământuri în coloniile care existau deja la Capua și Nuceria.

Senatul nu a fost deloc mai puțin bine tratat decât poporul. Împăratul lasă acestei instituții o oarecare putere: este semnificativ faptul că, până în anul 64, monedele din aur și argint au fost emise „*ex senatus consulto*”, „prin decret al senatului”, chiar dacă mai înainte asemenea decrete nu se refereau decât la monezile de bronz, monezi care atunci nu se mai produceau, pentru că, fără îndoială, cantitatea monetară era suficientă. Relațiile cu împăratul ale acestei adunări sunt bune; cu toate acestea, senatul este destul de heteroclit, moștenitor al unor numiri diverse, rezultat al unor epurări succesive: are toate nuanțele stoicismului, de la cei mai puri și duri, din jurul lui Rubellius Plautus, foarte rezervat, din principiu, față de Nero, până la rudele și prietenii lui Seneca, mai concilianți, ajungând la moderații apropiați ai lui Thrasea. Existau, de asemenea, prietenii Agrippinei, descendenții marilor familii din epoca republicană, ca Piso, „creații”¹² ale lui Nero etc. Or, chiar cu cei mai rezervați, armonia este destul de strânsă, de reală. Este semnificativ faptul că adunarea senatului crede că poate discuta o problemă fără ca împăratul să fie anunțat (Tacitus, *Anale*, 13, 26). Nero respectă distincția între provinciile senatoriale și cele imperiale. Nu-l

¹² Este vorba de numirea de către împărat, în virtutea competențelor sale cenzoriale, a unor magistrați, care, potrivit uzanțelor, vor avea dreptul să intre în componența senatului.

pedepsește pe Rubellius Plautus, acuzat de complicitate cu Agrippina. Îl achită, apoi, în final, îl expediază la Marsilia pe Cornelius Sylla, soțul Antoniei, fiica lui Claudius, denunțat de un delator, apoi acuzat de un libert de la palat (*ibid.*, 13,23 și 47). Puterea tribunilor și a edililor este diminuată, dar cea a consulilor este crescută. Împăratul îi ajută și pe senatorii săraci să își mențină rangul, acordându-le importante subsidii anuale (Suetonius, *Nero*, 10). Permite pedepsirea, dar fără excese, a unui delator din epoca lui Claudius, care crede de cuviință să comenteze despre noua și puțin provocatoare avere a lui Seneca (Tacitus, *Anale*, 13, 42), din cauza căruia Seneca a scris *Despre viața fericită*, tratat în care se explică de ce nu a refuzat acumularea de bani. Nero nu-l pedepsește sever nici pe Thrasea, cu toate că acesta începe să se depărteze de regimul său (*ibid.*, 13, 49).

În domeniul financiar, gestionarea tezaurului este luată cvestorilor, foarte puțin experimentați, și conferită prefecților, adesea vechi pretori.

Nero împarte dreptatea cu un mare simț al echității, interzice discursurile neîntrerupte, cerând dezbateri asupra fiecărui capăt de acuzare. Cere sprijinatorilor lui avizul și pronunță sentința după o lungă deliberare (Suetonius, *Nero*, 15).

Cum a spus și Tacitus, exista realmente o aparență de republică (Tacitus, *Anale*, 13, 28), chiar dacă, așa cum subliniază E. Cizek, împăratul deține în mod solid puterea. Foarte bunul împărat Traian va repeta, potrivit spuselor lui Aurelius Victor, că un *quinquennium* — o „lustră” — ce poate fi cu greu atribuită unei alte perioade din timpul vieții lui Nero, fusese mai profitabilă pentru romani decât toate celelalte domnii. Poetul Calpurnius Siculus poate cânta, la începutul acestei epoci, restabilirea concordiei și respectarea puterii magistraților (*Bucolice*, I, 42 sq.). Este

semnificativ faptul că Tacitus, mereu pornit în a-l critica pe Nero, trece destul de repede peste această perioadă, și mai ales peste anii 56-57, căci nu găsește multe lucruri de criticat despre domnia sa.

5. O vigilență activă și pacifică la marginile Imperiului.

În domeniul politicii externe, Nero s-a confruntat cu o situație dificilă: trebuia să facă față la doi dușmani reduta-bili ai Romei, parții și germanii. Parții tocmai ocupaseră Armenia, în anul 54, o regiune de care romanii au fost întotdeauna interesați datorită excelenței sale poziții strategice între Marea Neagră și Marea Caspică și din cauza vecinătății sale cu provincia Syria. Regele part Vologeses, al cărui imperiu se întindea de la frontiera sudică a Armeniei, îi izgonește pe aliații Romei care ocupau țara și, la finele domniei lui Claudius, îl înscăunează pe fratele său, Tiridates. Armenii rămân fideli și fac apel la Roma. Nero începe să instaleze regi fideli în zonele occidentale ale ținutului: Aristoboulos în Armenia Mică și Sohemos în Sophena. Apoi încredințează două legiuni lui Corbulo, două lui Ummidius, legat în Syria. La început, parții nu reacționează militar și acceptă să trimită ostateci romanilor. Corbulo profită de aceasta pentru a reinstaura ordinea în armată, căci, obișnuiți cu inactivitatea, soldații nu se preocupau în acea vreme, ne-o spune Tacitus, decât de igiena lor corporală și de agoniseli (Tacitus, *Anale*, 13, 35) și nu știau nici măcar ce înseamnă o tabără militară sau săparea unui tranșeu... Acești oameni se temeau să ducă un război într-o țară muntoasă, în condiții climatice aspre. În anul 58, pentru că Tiridates sporește numărul ajutoarelor primite în Armenia, Corbulo părăsește tabăra militară de la Erzerun, situată nu departe de Marea Neagră, urcă pe valea râului Araxos, înspre Caspica, cucerește Volanda și

se îndreaptă spre capitală, Artaxata, pe care o cucerește după o manevră de ocol foarte abilă. În anul 59 va ocupa și capitala sudică, Tigranocerta, unde îl va înscăuna pe un aliat și prieten al Romei, Tigranes al V-lea.

Se poate pune cu legitimitate întrebarea privind locul ocupat de Nero în această campanie. Tacitus îi atribuie inițial un rol major. El este cel care, numindu-l pe Corbulo, desemnează un bun general care a câștigat o mare experiență de război în Germania. Înrolează trupe auxiliare de renume: cappadocieni, galați etc. Construiește o rețea de regi și de popoare aliate. Un conflict între Ummidius și Corbulo, în legătură cu păstrarea ostatecilor, este bine rezolvat.

Se înțelege că Seneca și, mai ales, Burrus intervinseră mult în această campanie, în alegerea lui Corbulo, ca și în cazul celorlalte măsuri. În plus, tot timpul același Corbulo este cel care poartă războiul, manifestând remarcabile calități: este de la sine înțeles că, fiind departe de Roma, nu cere în permanență sfatul împăratului și că dispune de o foarte mare autonomie, purtând singur operațiunile. Știe să preia cu fermitate, dar și cu răbdare, o armată aflată în dezordine, nu poartă bătălii sângeroase (nu va exista nici o bătălie în câmp deschis în tot cursul campaniei). Întreprinde în mod remarcabil un asediu. Este semnificativ faptul că aceste calități sunt demne de Caesar. Sever cu oamenii săi, priceput în dărâmarea zidurilor cetăților, deprinzându-se cu trăgătorii care refuză lupta directă, utilizând străini pentru a proteja sângele soldaților romani, criticând cu temei, avea într-adevăr multe puncte comune cu vechiul proconsul al Galliei¹³.

¹³ Se face din nou, ca și în paragraful anterior, referire la Caius Iulius Caesar, proconsul în Gallia între anii 58-51.

Cu toate acestea, este probabil ca Tacitus și alți istorici să se fi inspirat, în principal, din *Memoriile* lui Corbulo, care trebuiau să fie o pledoarie *pro domo*. În plus, trebuie să se cunoască faptul că, potrivit tradiției romane, toate beneficiile unei victorii erau atașate împăratului. Totul se desfășoară, să facem această precizare, în numele împăratului, chiar dacă intervenția sa directă este minimă. Corbulo face tot timpul referire la Nero (*ibid.*, 13, 37). Acesta din urmă este considerat, prin succesele armatelor sale, ca fiind protejat de către zei. El este cel care beneficiază de ovații, de saluturi și de triumf. Împăratul este acela care va fi proclamat *imperator* la sfârșitul operațiunilor. Zeița *Victoria* împodobește adesea monedele neroniene din această epocă, ceea ce arată că Nero se mândrește, normal, cu succesele lui Corbulo. Roma regăsește cu totul, în persoana împăratului, un strateg precoc și strălucitor, așa cum au fost Pompeius și Octavianus, victorioși la douăzeci de ani, și aplaudă fără rezerve gloria tinereții.

În această politică există, în orice caz, o voință de non-agresivitate, de temporizare pe care Nero o datora, cu siguranță, consilierilor săi: în loc de a trece totul sub stăpânire romană, Nero sprijină, în teritoriile cucerite, regi prieteni. Ar fi putut atunci să viseze că este un nou Alexandru, plecând să cucerească India, dar nu încearcă să continue operațiunile. Nero apare ca fiind puțin imperialist și belicos, fapt care confirmă ceea ce va urma în timpul domniei sale. El nu va pleca să-și vadă trupele nici măcar o dată! și va fi proclamat *imperator* de douăsprezece ori, în vreme ce Vespasianus, spre pildă, a fost de douăzeci. Este sigur faptul că politica sa externă se diferențiază clar de aceea a lui Claudius, predecesorul său, care se interesa mult de acest domeniu și care, asemenea lui

Augustus sau lui Traian, fusese singurul care a mărit cu adevărat Imperiul, cucerind Britannia, și care a acordat cu abilitate dreptul de cetățenie romană, în sensul asimilării progresive — și nu doar în cel al integrării — străinilor care îl meritau.

Pe celălalt front, în Germania, trebuie să se rețină, în ceea ce privește domeniul civil, o realizare și un proiect remarcabil — este vorba despre ridicarea digului de pe malul stâng al Rinului, pentru a zăgăzui fluviul, iar în Gallia, despre o lucrare îndrăznească: un canal care să lege Saôna de Mosella, canal care trebuia să permită, prin intermediul Rinului, stabilirea legăturii dintre Marea Nordului și Mediterana (*ibid.*, 13, 53). Dar este dificil de evaluat cât anume îi revine lui Nero din toate aceste lucrări și proiecte, chiar dacă înclinația sa pentru inovațiile tehnice este evidentă. Pasajul din Tacitus indică faptul că el nu ar fi fost pus la curent cu ideea vreunui canal.

Pe plan militar, romanii supraveghează menținerea germanilor departe de malul drept al Rhinului: frisonii, care invadaseră pământurile, sunt respinși cu destulă brutalitate. Ampsivarienii vor avea aceeași soartă. Iată cine contribuie încă la gloria împăratului. În timpul domniei acestuia, germanii vor fi în mod ferm îndepărtați. Nero culege moștenirea luptelor purtate în adâncimea zonelor germanice de către Augustus, Tiberius și Germanicus.

Pe de altă parte, în anul 58, fără îndoială, Nero anexează ultimul teritoriu ne-roman al Alpilor occidentali, acela al regelui Cottius, dar acesta era deja vasal al Romei, iar împăratul a așteptat moartea sa pentru a realiza alipirea.

Așadar, atât în domeniul politicii interne, cât și în acela al politicii externe, dacă se omite moartea lui Britannicus, acești primi cinci ani nu se îndepărtează de formula

principatului lui Augustus, care, de altfel, nu fusese tot timpul un împărat clement!

II. Începutul marilor ticăloșii (59-62)

1. Matricidul: Între teamă, dragoste și ură. Se pare că, din nou, un conflict între personaje feminine a precipitat evenimentele: Nero se îndepărtează de Acte, fără a găsi mai multă atracție față de Octavia; apare, în schimb, Poppeea. Este o femeie foarte frumoasă, care știe să se pună în valoare: chiar inventează o cremă pentru ten! Avea atunci 20 de ani și moravuri foarte libertine: nu făcea nici o deosebire, ne spune Tacitus, între amanți și soți; în anul 59, tocmai divorțase pentru a se căsători cu Otho. Noul soț, bărbat cu vederi foarte largi, nu încetează a se lăuda cu farmecele nevestei în fața lui Nero, nu din imprudență, ci pentru că se gândea că „posesia” comună a unei femei l-ar fi apropiat de Nero (Tacitus, *Anale*, 13,46). Acesta din urmă o aduce la curte și curând va fi interesat de ea. Flatată, tânăra femeie, când refuzând, când părând că cedează, cucerește inima împăratului, care va merge până acolo încât îi închină poeme erotice, cântând pletele-i chihlimbarii (Plinius cel Bătrân, 37, 12). Soțul, devenit stânjenitor, fu trimis în vest, în îndepărtata peninsulă Iberică, în Lusitania, primind însărcinarea de guvernator: fusese o promovare, căci această provincie nu era acordată decât vechilor pretori, or Otho nu exercitase, pe atunci, decât cvestura...

O altă versiune prezintă astfel debutul relației dintre Poppeea și Nero: împăratul i-ar fi încredințat-o lui Otho, pentru a juca rolul de paravan, iar când Otho a devenit incomod, l-a expediat în Lusitania pentru a se răzbuna —

această versiune pare mai credibilă, căci repetă puțin scenariul impus, nu de mult, lui Serenus și Actei. În plus, această versiune se dovedește a fi, la Tacitus, cea mai veche (în ale sale *Istorii*, 1, 13) și singura pe care o prezintă Suetonius (*Otho*, 3), Plutarh (*Galba*, 18-20), ca și Cassius Dio (61,11). În orice caz, Poppeea devine repede amanta oficială a împăratului.

Agrippina nu se sfiește să blameze această legătură. Tânăra favorită ripostează violent: ea îl ațâță pe împărat contra mamei sale, spunând despre sine că nu este decât „o pupilă, sclavă a voinței altuia” (Tacitus, *Anale*, 14, 1). Agrippina vede, astfel, cum o nouă femeie, mai redutabilă decât liberta Actei, îi acaparează fiul. Se spune că, disperată fiind, s-a gândit chiar la incest pentru a-și păstra legătura cu el.

În a doua jumătate a lunii martie a anului 59, spun istoricii, împăratul, care, de mult timp, începuse să suporte foarte greu jugul pe care mama sa dorea să i-l impună, fiind puternic încurajat de Poppeea, se decide să acționeze: cere sfatul lui Anicetus, care-i fusese pedagog, și care era acum prefect al flotei de la Missenum. Acesta din urmă era plin de ură la adresa Agrippinei, care-i făcuse totuși numai bine. Are o idee: va aranja astfel o corabie încât, la momentul dorit, cabina să se prăbușească peste cei dinăuntru. Astfel, crima va fi interpretată drept un accident. Nero își invită mama în Campania, însoțind-o până în dreptul litoralului, apoi o îmbrățișează afectuos și o conduce la corabie. Dispozitivul funcționează bine, dar Agrippina scapă nevătămată și fuge înot... (Tacitus, *Anale*, 14, 5). Însoțitoarea ei este ucisă prin lovituri de vâslă de către soldați, fiind luată drept mama lui Nero.

Agrippina se poartă ca și cum ar fi crezut că a fost vorba de un accident. Îl trimite pe libertul său, Agermus, la

Nero, pentru a-l anunța că a scăpat de la moarte: înnebunit, împăratul se gândește să meargă acum până la capăt, cu atât mai mult cu cât Seneca și Burrus îl împing să-și ducă planul la îndeplinire... Ei se gândesc, fără îndoială, după cum spunea Xenofon, medicul care ar fi fost însărcinat cu otrăvirea lui Claudius, „că dacă este periculos să pornești la mari crime, este și un profit. În a le savura”. Când Agermus ajunge în fața lui Neto, acesta din urmă îi aruncă un pumnal la picioare și începe să strige după ajutor... Martorii sosiți îl văd pe mesagerul Agrippinei cu o armă, așa că fiul poate să-și acuze acum mama de tentativa de a-l ucide (*ibid.*, 14, 7). Îl însărcinează pe Anicetus, care îi însoțește pe trierarhul Herculeius și pe centurionul Obaritus, să îndeplinească sinistrua faptă... Văzându-l pe centurion apropiindu-se cu spada sa, Agrippina îi arată trupul spunându-i: „Lovește aici, în pântecul care l-a născut pe Nero.” Acesta din urmă, spune Cassius Dio, sosește puțin după săvârșirea omorului, inspectează victima și trupul ei și exclamă „Nu mă gândeam că am o mamă așa de frumoasă!” (Cassius Dio, 61, 14). Suetonius dă o versiune și mai atroce: „El pipăie membrele ei, critică pe unele, laudă pe altele, apoi, cuprins de sete, cere să i se aducă de băut” (*Nero*, 34). Astfel, se spune, s-a împlinit profeția lui Balbillus, care prezisese Agrippinei, pe când aceasta îl întreba despre destinul fiului ei: „Va domni, dar își va ucide mama...”. La această profeție, ea ar fi răspuns: „Să mă ucidă, numai să domnească!” Răspuns mai mult sublim decât sincer, căci ea a dorit puterea, în mod sigur, mai mult pentru ea decât pentru fiul ei.

Interpretarea oficială a evenimentelor este foarte diferită: Agrippina l-ar fi însărcinat de la început pe Agermus să-l ucidă pe Nero, cu speranța de a revolta trupele și de a pune pe tron un nou împărat (se subînțelege pe

Rubellius Plautus, Faenius Rufus sau pe alții). Se sinucide atunci când Nero descoperă complotul. Este ceea ce conține scrisoarea adresată senatului, scrisă, se zice, de Seneca, în care Nero afirmă: „Viața mea este salvată: nu pot încă nici să cred acest lucru, nici să mă bucur de asta” (Suetonius, *ibid.*; Quintillianus, VIII, 5, 18; Cassius Dio, 61, 14).

Ce se poate spune despre această versiune oficială? Desigur, trebuie remarcat că, atunci, toată lumea, sau aproape toată lumea, a crezut-o; campanienii trimit în grabă numeroase delegații pentru a-l felicita pe Nero că scăpase de la moarte; poporul, senatul, în afară de Thrasea și câțiva mai inteligenți, nu pun la îndoială vina Agrippinei. Se organizează, pe când împăratul se afla încă în Campania, slujbe de rugăciune pentru a mulțumi zeilor că-l salvaseră pe Nero și se distrug statuile mamei sale...

Pe de altă parte, se observă că narațiunile istoricilor sunt divergente asupra a numeroase aspecte: în ceea ce privește incestul, Fabius Rusticus și Suetonius, inspirat după Rusticus, fără îndoială, cred că Nero făcea de fapt avansurile (Tacitus, *Anale*, 14, 2; Suetonius, *Nero*, 28); în legătură cu uciderea însăși, la Suetonius există mai întâi trei tentative de otrăvire, apoi o mașinărie este pusă în casa Agrippinei pentru a produce prăbușirea pereților și, doar după aceste încercări eșuate, Anicetus aranjează corabia (*Nero*, 34). La Cassius Dio, imediat după eșecul tentativei de pe mare, Nero poruncește uciderea mamei sale.

Trebuie remarcat că există un mare număr de martori: se pare că sunt mulți cei implicați în această faptă: mateloții de pe corabie sunt părtași la acest secret de vreme ce o lovesc pe servitoarea Agrippinei, gândindu-se că este chiar ea; pentru lovitura finală, Tacitus îi amintește deci pe Anicetus, Herculeius și Obaritus — se poate remarca, totuși, că aceștia nu sunt cunoscuți din alte împrejurări —

și, mai târziu, pe Volusius Proculus (*Anale*, 15, 51). Potrivit spuselor lui Tacitus, asupra faptelor esențiale tradiția este, în orice caz, unanimă (a se vedea, de asemenea, și Martial, 4, 63; Iuvenal, 8, 212).

În fine, există coerența psihologică și istorică: o asemenea faptă se potrivește caracterului împăratului; nu este contrar moravurilor de la curte și se înscrie bine în succesiunea evenimentelor.

Într-adevăr, nu lipsesc motivele unui astfel de gest. Există la Nero, mai înainte de toate, dorința de a se elibera de sub o tutelă care îi apasă deopotrivă viața privată și cea publică.

Sentimentele sale față de Agrippina sunt cu siguranță amestecate. Privat de afecțiunea ei pe când era copil, este sigur că și-a îndrăgit din capul locului doica. Mai târziu, mama sa se va dovedi imperioasă: ea dorește să-l acapareze, îi impune păstrarea Octaviei și suportă mai greu concurența Poppeeii decât pe aceea a Actei. Anumiți istorici moderni s-au gândit că debutul relațiilor lui Nero cu Poppeea ar trebui să fie antedatat, pentru a se explica mai bine noile disensiuni dintre el și mama sa. Cred că este exactă cronologia tradițională: este foarte probabil ca Otho să fie prietenul lui Nero încă din anul 55 (Tacitus, *Anale*, 13, 12) și ca Poppeea, oricare ar fi versiunea pe care o acceptăm privind întâlnirea acesteia cu tânărul împărat, să fi frecventat destul de curând palatul imperial. Astfel se explică bine recrudescența geloziei Agrippinei. Să precizăm că anumiți istorici moderni apreciază că Nero ar fi dorit să se debaraseze de mama sa pentru a divorța de Octavia: această interpretare forțează cronologia, întrucât separarea nu va interveni decât trei ani mai târziu.

Dar în alt sens, există, fără îndoială, la Nero un sentiment ambiguu față de mama sa: este curios faptul că a

avut o concubină care îi seamănă (Suetonius, *Nero*, 28); la fel de curios este faptul că s-a putut imagina un incest, cu toate că Agrippina îl practicase deja cu unchiul ei... Cele două sentimente, ostilitate și iubire, merg mână în mână. Nero nu poate decât să dorească să elimine această ființă pe care o urăște și pe care nu o detestă ... Dacă, așa cum pretind anumiți psihiatri, unii doresc în mod normal eliminarea taților lor, în cazul lui Nero, acesta dorește să se elibereze de mama sa.

Pe de altă parte, în domeniul public, este evident că Agrippina, care se obișnuise să guste puterea în calitate de soție de împărat și, dacă se poate spune, în calitate de virtuală regentă, dorește să-și mențină influența. Tacitus o spune cu amabilitate: „Dacă Agrippina dorea să-i acorde fiului ei Imperiul, nu poate să suporte ca el să domnească” (Tacitus, *Anale*, 12, 64). Mama împăratului trebuie să fie amestecată în rezolvarea tuturor problemelor pentru a rămâne în prim plan.

Nero este de mult timp șocat de dorința atât de evidentă a Agrippinei de a exercita puterea. Dar, datorită tinereții sale, nu s-a putut impune rapid: mai vârstnic, Tiberius o pusese la punct pe Livia (*ibid.*, 1, 14; Suetonius, *Tiberius*, 50). Nero este, o dată în plus, împins spre o acțiune brutală la care este într-o anumită măsură constrâns. Desigur, vrea să nu împărtășească soarta unui Claudius, sclav al femeilor, un spectacol ce i-a marcat tinerețea. Și aceasta chiar dacă nu-și dă seama de influența asupra lui a unei alte femei, Poppeea. Așadar, împăratul se apără de Agrippina deoarece se simte mai constrâns acum și pentru că el crede că poate domni singur.

Și aceste motive par să fie admise de majoritatea romanilor, fie că sunt sau nu convinși de culpabilitatea lui Nero. Sfârșitul Agrippinei este o lovitură dată pentru a opri

marea dezvoltare a puterii femeilor. Fără acest matricid, o femeie ar fi putut ajunge să guverneze lumea, fapt de neînchipuit pentru un roman. Când împăratul intră în Roma, pe când se temea de reacția poporului, el găsește „o amabilitate care depășește ceea ce i se promisese. Lui Nero îi ies în întâmpinare triburile, senatul în ținută de sărbătoare, convoiuri de soții și copiii rânduiți după sex, iar pe unde trebuia să treacă împăratul au fost ridicate tribune cu trepte, ca pentru spectacole, așa cum sunt primite alaiurile triumfale. Din această pricină, era plin de trufie, întocmai ca unul care își sărbătorește triumful asupra unui popor căzut în robie. Se îndreaptă triumfător spre Capitoliu și închină slujbe de mulțumire zeilor...” (Tacitus, *Anale*, 14, 13). Distribuie daruri de mulțumire plebei, iar frații Arvali¹⁴ săvârșesc un sacrificiu pentru sănătatea sa. Dezacordul cu toate acestea este limitat la câțiva. Suetonius amintește de mici afișe și desene pe pereții caselor care stigmatizează matricidul: se pare, de fapt, că aceste afișe se datorează unui număr destul de mic de intelectuali, așa cum o sugerează afișajul aplicat pe un zid și care conține, în greacă, cuvinte pe care le traducem prin: „Iată o nouă aritmetică: Nero și-a ucis mama”; or, în sistemul grec de numerotare, care se face cu ajutorul literelor, numai suma literelor cuvântului Nero echivalează cu aceea a literelor de la finalul frazei, adică 1005! Este evident că nu se poate vorbi de un fel de protest rezervat elitei cultivate și subtile! (Suetonius, *Nero*, 39). Să adăugăm faptul că Agrippina părea, din multe puncte de

¹⁴ Frații Arvali — *fratres arvales* — constituiau o confrerie religioasă care onora însemnările și o serie de divinități, în principal Dea Dia, dar și Iupiter, Iunona Regina, Salus Publica, Ianus, Flora, Fons, Vesta. Sărbătorile presupuneau sacrificii, rugăciuni, banchete, dansuri și concursuri hipice.

vedere, să fie geniul nefast al lui Nero și că gustul ei pentru intrigă i-a deranjat pe mulți dintre romani.

În cea de-a doua fază a matricidului, mi se pare că nu trebuie să minimalizăm sentimentul de teamă, atât de determinant la Nero. Pentru că-i fusese frică de Britannicus, l-a eliminat, pentru că se temea ca mama sa să nu-i ațâțe pe soldați și să-l răstoarne de la putere, a ucis-o (Tacitus, *Anale*, 14, 7). Atitudinea lui Seneca și a lui Burrus sunt semnificative: crima o dată începută, doreau să fie terminată. Dacă nu se acționa rapid, Agrippina putea să-și cheme prietenii, încă numeroși, să ridice trupele și se putea ajunge chiar la război civil, între mamă și fiu.

S-ar mai putea adăuga și faptul că Nero s-a decis greu și târziu să acționeze. Suetonius, care nu este amabil cu persoana împăratului, subliniază aceste întârzieri. El observă că „Nero, exasperat să o vadă pe mama sa exercitându-și atât de riguros controlul asupra lui și plictisit de criticile ei aduse vorbelor și faptelor lui, s-a limitat la început la a-i fi teamă, de multe ori simulând, pentru a o face să fie urâtă de către popor, că vrea să abdice și să se retragă la Rhodos” (Suetonius, *Nero*, 34). Să remarcăm și faptul că Nero își păstrează câteva scrupule: el lasă pe seama mecanicii și a mării grija de a rezolva eliminarea mamei, cel puțin inițial, fără a interveni direct. Pe de altă parte, nu în Roma, ci în Campania pune la cale crima, ca și cum ar fi dorit ca faptele să se petreacă departe de cetatea sacră.

Acest matricid nu este, așadar, gratuit. Multe cauze — ură, teamă și, în mod paradoxal, chiar și dragoste — îl explică, și Nero se hotărăște cu greu să-l săvârșească. O dată comisă ticăloșia, el este copleșit de crimă. Se întoarce târziu la Roma, plin de remușcări. În tot timpul vieții sale va fi bântuit de Furiile răzbunătoare (Tacitus, *Anale*, 14, 10; Cassius Dio, 61, 14).

2. Un împărat liber. În orice caz, matricidul îl eliberează cu adevărat pe Nero. El poate, în sfârșit, să se dedice celor trei pasiuni ale sale: să conducă o cvadrigă, să cânte acompaniat de citeră și să compună poeme (Tacitus, *Anale*, 14, 14). Totuși, la această dată, el se manifestă încă destul de discret. Seneca și Burrus îi lărgesc pista care fusese amenajată de către Caius Caligula, pe celălalt mal al Tibrului, pe dealul Vaticanului (și care va deveni Circul lui Caius și al lui Nero). Dar foarte repede publicul este admis.

Împăratul se pregătește intens pentru a apărea în fața mulțimii. El oferă, mai întâi, jocuri pentru ocrotirea Imperiului, în care îi obligă pe mulți dintre nobili să joace roluri, cu scopul de a-și obișnui publicul să vadă personaje nobile jucând tragedie (Suetonius, *Nero*, 11; Cassius Dio, 61, 17). Deschide școli pentru cei care doreau să participe la aceste concursuri. În ceea ce-l privește, continuă cursurile de citeră cu Terpnus, își pune pe piept o foaie de plumb (Suetonius, *Nero*, 20), folosește vomitive și clisme, evită felurile de mâncare susceptibile de a fi vătămătoare pentru coardele vocale, face cure de praz (Plinius cel Bătrân, 19, 108), o legumă a cărei eficacitate ca substanță expectorantă este cunoscută, pe scurt, folosește toate mijloacele practicate pe vremea aceea pentru a-și amplifica vocea. În anul 59, cu ocazia sărbătorii tradiționale pentru toți romanii, așa numita *depositio barbae...*, organizează *Iuvenalia*, jocuri ale tinereții, în grădinile sale private și se mulțumește să preludieze piesele. Aceste jocuri nu sunt deschise pentru marele public și vor fi reînnoite anual, până în 64. Inspirându-se, în egală măsură, din efebia attică¹⁵ și din practicile regilor elenistici, care recrutau paji, Nero se

¹⁵ Efebia era la Athena perioada de pregătire militară a adolescenților, fiind simbolul forței tinereții.

înconjoară de o puternică trupă de tineri, în general nobili sau cu preferințe ecvestre, pe care-i numește *Augustiani*, ai căror conducători sunt plătiți generos, care îi servesc drept corp de propagandă. Îmbrăcați, fără îndoială, precum cei ce cântau la citeră, purtând plete bogate, ei sunt o replică a împăratului.

Pe de altă parte, Nero se înconjoară de un adevărat cernaclu, care este alcătuit, între alții, din Lucanus, nepotul lui Seneca, mai mic decât el cu doi ani, Nerva, viitorul împărat, pe atunci poet erotic, Veiento, Petronius (Tacitus, *Anale*, 14, 16). Are, de asemenea, un anturaj de filozofi, cel mai adesea stoici, ceea ce demonstrează că aceștia, asemeni lui Seneca, nu erau toți rezervați, cum era și Thrasea, față de putere: erau aici Egnatius Celer, Secundus Carrinas...

În anul 60, Nero instituie jocuri quinquenale¹⁶, pe care le intitulează neroniene. Acestea sunt concursuri de elocință, de poezie și muzică, dar și competiții de gimnastică și de călărie. Juriul este constituit din personaje competente, concurenții fiind cetățeni deprinși cu limba greacă. Se observă că împăratul nu participă personal la demonstrații. În anul 61, se pare, poruncește construirea unui mare gimnaziu pentru exerciții și concursuri atletice. Începe atunci să ducă o viață de lux, fiind generos cu proprii prieteni, cu artiștii, gladiatorii etc.

Aceste amuzamente imperiale, mai mult decât eliminarea lui Britannicus și a Agrippinei, care au putut trece ca fiind necesare sau motivate, șochează pe anumiți senatori, cavaleri italici, chiar o parte a poporului, și constituie o primă falie în atașamentul, care era real, al cetățenilor față de Nero.

¹⁶ Jocuri desfășurate din cinci în cinci ani.

Totuși, nu era nimic nou în toate acestea: desigur, meseria de actor se consacrase¹⁷ de multă vreme, iar tinerii cetățeni fuseseră cei care au contribuit, cum povestește Titus Livius, la nașterea teatrului la Roma... Mai trebuie remarcat faptul că mulți senatori și cavaleri coborâseră în arenă sau urcaseră pe scenă și înainte de domnia lui Nero. Se amintește, pentru veacul al II-lea, un Velocius, care era un bun gladiator samnit, Numerius Furius, la începutul secolului I î.Hr., cânta la fel de bine ca un profesionist (Cicero, *Despre orator*, 3, 86). Augustus a organizat un fel de *Iuvenalia* (Suetonius, *Augustus*, 43). Thrasea însuși, ceea ce ni se pare a fi contrar lui Nero, urcase pe scenă la Padova pentru a cânta în costum de teatru, în timpul jocurilor în onoarea lui Anthenor (Tacitus, *Anale*, 16, 21). Piso, care va complota împotriva lui Nero, îmbracă veșmântul de teatru tragic (*ibid.*, 15, 65). Jocurile „troiene” sunt frecvente. Așa cum o spune Nero însuși profesorilor săi, Burrus și Seneca, întrecerile ecvestre fuseseră practicate de regi și de generali în timpuri străvechi (*ibid.*, 14, 14). Însă aceste practici sunt frecvente mai ales în Grecia, această Grecie care nu mai poate fi ignorată, care de mai bine de trei secole bate cu perseverență la porțile Romei.

În plus, nu Nero este cel dintâi din familia imperială care se dedică acestor activități: unchiul său, Caligula, era pasionat de dans și cântec, mima gesturile tragedienilor și chiar cobora în arenă (Suetonius, *Caligula*, 11, 54). În

¹⁷ La finele republicii și începutul imperiului, elitele romane priveau, totuși, această meserie ca fiind puțin demnă de calitatea de cetățean roman, actorii fiind cel mai adesea greci sau proveniți din spațiul oriental elenistic. Așa se face că Augustus, în legile sale privind definirea ordinului senatorial, interzicea căsătoria dintre membrii acestui ordin și o persoană care exercita — ea sau rudele ei — meseria de actor.

ceea ce privește atracția pentru Grecia și pentru Orient, ea a fost întotdeauna puternică la Iulio-Claudieni: o atracție foarte firească la unii care pretind că descind din troieni: Augustus îl venera în mod special pe Apollo, bunicul lui Nero, Germanicus, zăbovea în orașele Asiei și în Egiptul elenizat, neezitând să se plimbe prin aceste locuri îmbrăcat după moda grecească; el scria chiar comedii în limba lui Aristofan (Suetonius, *Claudius*, 11). Claudius era înnebunit după cultura greacă și scria și el tratate în grecește.

De ce n-ar fi cedat Nero acestor pasiuni, de vreme ce, am văzut, fusese crescut într-un mediu atât de elenizat și îi fuseseră furate jocurile adolescenței, căci ajunsese prea devreme în fruntea statului și nu putuse profita de anii săi tineri? Chiar faptul că-l surprindem, la începutul domniei sale, gata să se joace cu căluți, să joace șah cu cvadriga de fildeș este grăitor în acest sens. Poate că a dorit să fie apreciat pe merit, el, care suportase lingușeli obligatorii nemeritate... Cine culege în acea epocă ovațiile celui mai vast public? Nu sunt magistrații, nici generalii, nici împăratul, sunt actorii și conducătorii de cvadriga. Ceea ce uimește pe unii sunt excesele lui Nero: el nu vădește o înclinație, ci o pasiune pentru jocuri. Nu se dedică unei singure activități ludice, ci tuturor... Dacă tradiționaliștii puteau să tolereze gustul pentru una sau alta dintre aceste activități, și asta la cetățeni de rang modest, le este foarte greu să admită o pornire atât de generală la împărat; în plus, le pare insuportabil ca un împărat să fie purtat, prin ficțiunea mitologică sau teatrală, spre situații nedemne de un stăpân, de un om, să fie în postura de a juca rolul unei victime, al unui rege decăzut, al unui grec, chiar al unui barbar sau al unei femei... (Cassius Dio, 63, 22).

3. Încă măsuri bune. Să spunem că politica internă a împăratului nu este cu mult mai criticabilă decât aceea a predecesorilor lui. Astfel, când la Pompei s-au produs încăierări, restabilește calmul prin măsuri severe. Pe când un semn prevestitor părea că anunță o schimbare de domnie și când mulțimea gândea că Rubellius Plautus este cel desemnat de zei la succesiune, un Rubellius care plăcea, fără îndoială, prin austeritatea sa, tot ceea ce îl reprezenta opunându-l lui Nero, împăratul se mărginește să-i scrie acestui personaj să se gândească la securitatea cetății și să pornească spre pământurile sale din Asia (Tacitus, *Anale*, 14, 22). O moderație remarcabilă... La finele anului 60, pentru că existau prea mulți candidați pentru pretură, împăratul oferă celor rămași fără post funcții militare importante (*ibid.*, 14, 41). Lăsând senatul să ia hotărâri în deplină libertate, el ajustează în sens bun anumite decizii. Astfel, când un sclav comite o crimă într-o casă, potrivit regulilor împământenite, ar fi trebuit să fie uciși și tovarășii săi de sclavie, chiar dacă nu a fost dovedită complicitatea lor; dar, mereu fidel omenirii și umanismului profesorului său Seneca, Nero refuză, în pofida voinței senatului, de a-i pedepsi și pe ceilalți care locuiau sub acel acoperiș. El împinge mărinimia până într-acolo încât recunoaște, în timpul unei maladii, că altcineva ar putea prelua sarcinile domniei (*ibid.*, 14, 47). Ridică la rang de *colonia* cetatea din Puteoli și întărește — în anul 60 — prin trimitere de coloni de prim rang — pretorienii și centurioni — cetățile Tarent și Antium. Și aceasta este, fără dubiu, o măsură luată sub imboldul lui Burrus, care era preocupat de a asigura o retragere agreabilă acestor oameni. La Antium, orașul său natal, chiar poruncește construirea unui magnific port (Tacitus, *Anale*, 14, 27; Suetonius, *Nero*, 9). Se preocupă, în continuare, de

aprovizionarea orașului, secondat neconținut de cinstitul Rufus (Tacitus, *Anale*, 14, 51).

În domeniul politicii externe, Nero ia decizii favorabile aliaților (*ibid.*, 14, 18), acceptă să fie condamnați guvernatorii avizi, precum, în anul 60, Vibius Secundus, un om rapace, care a asuprit una din cele două Mauretanii (*ibid.*, 14, 28). Corbulo își continuă, după cum am văzut, campania victorioasă în Orient, care sfârșește prin a-l aduce pe tronul Armeniei pe Tigranes, destul de bine primit de cei epuizați de trufia părților (*ibid.*, 14, 23).

În Britannia, Suetonius Paulinus are de înfruntat revolta care izbucnește în anul 61. Această rebeliune se datorează în egală măsură tratamentului dur al trupelor de ocupație la care este supusă familia regală a Icenienilor (*ibid.*, 14, 31) și cerințelor, exprimate pe un ton violent, ale anumitor creanțieri romani, printre care figura însuși filozoful Seneca, așa cum afirmă Cassius Dio (62, 2), permanent ostil stoicului. Generalul roman obține, după sângeroasele atacuri ale britannilor, purtate de viteaza lor regină Boudica, împotriva orașelor Colchester și Londra, o strălucită victorie; dar noul procurator, Iulius Classicianus, îl acuză pe Suetonius. Nero trimite un libert, ceea ce este evident șocant pentru magistrații romani, dar și pentru britanni, cu misiunea de a dezamorsa conflictul. Trebuie remarcat faptul că Suetonius este menținut pentru moment în Britannia (Tacitus, *Anale*, 14, 39). Lui îi succede Petronius Turpilianus, care înfrânge și ultimele rezistențe. În anul 63 se pune capăt acestor revolte.

4. Primele neînțelegeri cu senatul. În anul 62, un pretor, Antistius Sosianus, citește, în timpul unui banchet, versuri satirice proprii, ironizându-l pe împărat (*ibid.*, 14, 48). Pentru prima dată în timpul domniei lui Nero, este repusă

în funcțiune acuzația de *les-maiestate*¹⁸, iar cazul pretorului este adus în fața senatului. Or, Paetus Thrasea, senatorul stoic, se opune pedepsei cu moartea pe care o propunea consulul însărcinat cu cercetarea cazului, și cere exilul. Fermitatea sa antrenează adeziunea senatului. Nero acceptă decizia adunării, dar se arată necăjit atunci când numărul de epigrame caustice, deja frecvente la începutul domniei sale, crește.

Senatorii încep să simtă că atribuțiile lor sunt precare, că împăratul începe să imprime o altă culoare, mai autocratică, regimului său, că intelectualii și artiștii — ca și preocuparea pentru dezvoltarea jocurilor, a cenacelor — sunt mult mai apreciați decât administratorii și soldații. Mai cu seamă stoicii suportă greu această evoluție a regimului: și pentru că ei au un spirit de grup remarcabil, opoziția lor se cristalizează.

Tocmai acum, lui Burrus îi apare o umflătură la gât care-i taie respirația. Este rapid răpus de boală. Adversarii lui Nero sunt repede convinși că împăratul este cel care a comis o nouă crimă: unii pretind că s-a îngrijit ca totul să pară o boală, că-l însărcinase pe un medic să-i introducă lui Burrus în gât, în loc de leac, un medicament nociv. De fapt, este mult mai probabil că prefectul pretoriului a murit de un cancer sau de un edem. În orice caz, consecința acestei dispariții este considerabilă: pe de o parte, Seneca se va găsi singur în fața lui Nero — partida virtuții, după cum spune Tacitus, slăbise —, iar, pe de altă parte, Burrus este înlocuit de doi prefecti, dintre care unul, Tigellinus, va

¹⁸ *Les-maiestatea* reprezenta, în epoca republicană, crima de înaltă trădare, astfel fiind calificate acțiunile contra statului; din epoca lui Tiberius, înalta trădare echivala cu orice gest care leza persoana împăratului.

deveni geniul cel rău al lui Nero; el obținuse deja rechemarea din exil a ginerelui său, Cossutianus Capito, care va fi unul dintre cei mai reductabili delatori ai regimului (Tacitus, *Anale*, 14, 48).

De altfel, Seneca este imediat atacat de adversarii lui, care-i reproșează că s-a îmbogățit peste măsură, că doarește să-l depășească pe Nero, că-l critică pentru că se dedicase curselor și cântecelor și că aspiră să-i ia locul. Seneca nu încearcă să-și elimine dușmanii, care, fără îndoială, căpătaseră o mare influență, dacă ar fi să ne gândim doar la Tigellinus, care ocupa un post strategic. Nu-i vede pe senatori destul de hotărâți, probabil erau invidioși și ei pe averea sa. Își dă seama că elevul său se îndepărtează decisiv de gândirea stoică și începe să confunde bunul rege cu despotul... Seneca este acum în vârstă de șaiszeci și cinci de ani, trebuie că era deja epuizat de lupta pe care o purtase contra Agrippinei și văzuse că, o dată cu moartea ei, Nero era capabil să comită cele mai oribile ticăloșii. De aceea își dă seama că acțiunea sa nu mai era eficace. Fără îndoială, acum scrie tratatul său *Despre viața retrasă*, în care explică renunțarea la gestiunea problemelor statului și faptul că doctrina stoică n-a constrâns niciodată activitatea politică: ceea ce trebuie făcut este de a sluji pe oameni, și aceasta se poate face bine și scriind, nu doar fiind activ în plan politic... În timpul unei întâlniri cu Nero, manifestându-și gratitudinea, îi propune să-i încredințeze averea spre administrare. Acesta refuză să preia bunurile (Tacitus, *Anale*, 14, 56). Seneca se retrage din toate activitățile. Drumul este liber pentru împărat, care nu mai are în fața sa nici mamă, nici dascăli și poate rupe definitiv legătura cu trecutul și cu anii tinereții.

III. Actorul de tragedie la putere (62-65)

1. Crime de neiertat. Ce s-a întâmplat după aceea, potrivit opiniei istoricilor antici? Nero nu s-a eliberat de sub tutela mamei și a preceptorilor lui decât pentru a cădea sub influența lui Tigellinus și a Poppeei. Tigellinus, de origine greacă și provenind dintr-o familie modestă, dar posedând o mare ambiție, reușește să micșoreze, mai întâi, influența celui alt prefect al pretoriului, Faenius Rufus. Apoi amplifică în ochii împăratului pericolul pe care îl reprezintă Rubellius Plautus și Sylla, rudele lui Nero pe care acesta le exilase, după cum am văzut, pe primul în Asia, pe al doilea în Gallia Narbonnensis. Pledoaria se bazează pe originea lor: Rubellius era un descendent din Augustus din a patra generație, ca și Nero, Sylla era co-borător din dictatorul Sylla și soț al fiicei lui Claudius. Tigellinus arată cât sunt aceștia de periculoși, avându-și reședințele nu departe de armate pe care le pot imediat ridica la revoltă (Tacitus, *Anale*, 14, 57). Nero este ușor convins: Sylla este omorât; Plautus se lasă asasinat.

Se poate observa că Plautus era în mod real un adversar redutabil pentru Nero; se pare că unii chiar și-au pus speranțele în el. De-a lungul narațiunii lui Tacitus, constatăm că socrul lui Plautus, L. Antistius, era foarte activ în slujba ginerelui său, că armatele din Orient, adică, de fapt, comandantul lor, Corbulo, îi erau favorabile. Așadar, lucrurile pot fi văzute și altfel decât le-au prezentat anticii, susținându-se că împăratul s-a debarasat de un rival, prevenind sau pedepsind un complot. În plus, Plautus era bogat, era unul dintre cei mai mari proprietari din provincia Asia, iar Nero spera că poate pune mâna pe bunurile lui (Plinius cel Bătrân, 18, 35). Versiunea oficială rămâne, în orice caz, că Plautus amenința siguranța statului. În

schimb, Sylla nu pare să-i fi dat lui Nero ocazia de a se neliniști; de aceea, în situația lui, crima este absolut tiranică. Oricum, supremă batjocură, senatul îi expulzează, cu titlu postum, pe cei doi!

După acestea, Nero — se spune că sub influența Poppee — o alungă pe Octavia, care nu avea atunci decât douăzeci de ani, sub pretextul sterilității sale, și se căsătorește, după numai unsprezece zile, cu Poppeea. Această din urmă, temându-se ca Octavia să nu fie rechemată într-o bună zi, o acuză că iubește un sclav, ceea ce permite exilarea ei în Campania. Poporul s-a arătat atunci în favoarea exilatei. Rănită în orgoliul ei, Poppeea îl înspăimântă pe Nero, arătându-i că Octavia pregătește o revoltă pentru a-l detronea. Nero decide să facă apel din nou la Anicetus, asasinul mamei sale, încă prefect al flotei de la Missenum, și-i cere să se auto-acuze că ar fi avut o legătură cu Octavia. Împăratul publică un edict care blamează pe fosta lui soție că ar fi dorit să seducă în persoana lui Anicetus pe comandantul unei importante părți din armata statului, pentru a câștiga puterea. O expediază în insula Pandateria, în apele Golfului Neapole. Acolo, la începutul lunii iunie 62, Octavia primește sentința capitală.

Și în cazul acestei eliminări, este, evident, posibil să se afirme că Nero a avut motive serioase să reacționeze astfel, că nu a acționat decât în interesul dinastiei. Căsătorită la o vârstă foarte fragedă cu el, nu au putut avea nici un moștenitor. Unii erudiți chiar au remarcat, ținând cont de moravurile vremii, faptul că Nero nu s-a grăbit în această problemă. Îl ascultase multă vreme pe Burrus, care o apăra pe tânăra femeie: acesta din urmă o dată mort, Nero se simte mai liber. Trebuie adăugat că, divorțând de Octavia, fără a o elimina, exista riscul ca un nobil să se căsătorească cu ea și să capete astfel un atu important

pentru a pretinde domnia. În ceea ce privește decizia privind executarea Octaviei, este foarte posibil ca aceasta să se fi datorat existenței unei temeri reale a lui Nero că s-ar fi putut produce o tulburare populară. Fiind atât de ușor de înspăimântat, se prea poate să se fi temut de o răzmeriță. În orice caz, senatul hotărăște din nou să se facă slujbe în onoarea zeilor..., ca și cum împăratul fusese salvat (Tacitus, *Anale*, 14, 64).

În ianuarie 63, Poppeea îi va dăruia lui Nero o fiică, primită cu o enormă bucurie, dar aceasta moare după patru luni. Împăratul va deplânge pierderea ei cu cea mai mare durere.

2. O abilitate politică orientală. Tigranes, pe care romanii îl așezaseră pe tronul Armeniei, invadează în anul 61 — fără îndoială, fără știrea Romei — teritoriile parte. Vologeses decide atunci să atace Armenia, dar eșuează. Corbulo îl obligă să ridice asediul Tigranocertei și să trimită o ambasadă la Nero, care nu-l primește (Cassius Dio, 62, 20). Cu toate acestea, Corbulo cere în mod oficial ca un nou general să fie numit pentru Armenia. Se poate ca el să fi considerat mai importantă Syria sau cel puțin nu dorea ca, dacă va mai obține o nouă victorie, să riște să producă geozia imperială. Unii dintre cei apropiați din palat, favorabili războiului, care doreau ca împăratul să tragă foloasele din această campanie și care estimau, probabil, că actualul comandant este prea temporizator, l-au grăbit pe Nero să încredințeze altuia comandamentul. Cel desemnat este Paetus.

Vologeses reia curând ostilitățile, dar noul general roman nu este la înălțime. Acesta din urmă este bătut de parți, se retrage la Randeia, unde îl cheamă în ajutor pe Corbulo. Cum acesta din urmă întârzie, Paetus este silit să deschidă tratativele cu Vologeses, să promită

abandonul Armeniei și să capituleze. Nero decide, în aceste condiții, să-l reînsărcineze pe Corbulo cu purtarea operațiunilor militare. Când Paetus revine rușinat la Roma, Nero se mulțumește să-i trimită o glumă în batjocură: că se grăbește să-l ierte, căci astfel va evita, adăuga împăratul, să se îmbolnăvească din cauza firii sale temătoare, în așteptarea deciziei imperiale. Corbulo nu întârzie să pornească războiul și obține cu ușurință succese. Imediat, Vologeses cere un armistițiu. Fidel politiciii sale de conciliere, Corbulo îl reîntâlnește pe Tigranes, cei doi își strâng mâinile și se îmbrățișează (Tacitus, *Anale*, 15, 28). Tiridates se angajează să meargă la Roma pentru a cere tronul Armeniei chiar lui Nero. În timpul unei prime ceremonii, chiar pe locul bătăliei, romanii au așezat pe o tribună, în fața legiunilor, efigia reprezentându-l pe împărat, iar Tiridates depune în mod solemn la picioarele lui coroana sa. Se pare că, în acest caz, nici Nero, nici Corbulo, nici chiar Vologeses nu au dorit să meargă mai departe și să se confrunte direct.

Pe de altă parte, pozițiile Romei de-a lungul Dunării și în nordul Pontului Euxin sunt reîntărite: legatul Moesiei, Plautius Aelianus, transferă populația de pe malul drept al fluviului pe cel stâng și o obligă să producă grâu spre cel mai mare profit al activității de aprovizionare. Sarmații sunt respinși. În nordul Pontului, este cucerit regatul lui Cotyso, probabil din 61, iar în sud, Mica Armenie și Regatul Pontului. De acum, pacea romană domnea peste tot; în sfârșit, se pot închide porțile templului zeului Ianus, probabil în 64, care nu mai fuseseră închise de la Augustus.

3. Măsuri bune încă. Nero numește trei consulari în fruntea finanțelor publice, pentru a supraveghea impozitele și taxele, și varsă, spre profitul tezaurului public, probabil

din pricina costurilor războiului din Armenia, sume importante, extrase din propriul lui tezaur, *fiscus* (*ibid.*, 15, 18). În anul 64, devalorizează monedele din aur și din argint, micșorându-le greutatea, dacă nu chiar și puterea de cumpărare (Plinius cel Bătrân, 33, 13) și pune în circulație monedele de tip orichalchos, din cupru galben, ceea ce accelerează pentru un timp schimburile. Deoarece unii adoptau copii pentru a beneficia de *ius trium liberum* — adică de privilegiile asociate faptului că aveau trei copii —, după care îi emancipau — adică îi scoteau în afara tutelei —, Nero dă satisfacție taților naturali de familie, poruncind senatului să dea un decret prin care o adopție simulată nu va permite obținerea nici de funcții politice, nici de moșteniri¹⁹ (Tacitus, *Anale*, 15, 19). Când Timarchus, un cretan, este acuzat în fața senatului pentru că pretinsese că îi stătea în putere să voteze mulțumiri proconsulilor care guvernaseră țara lui — mulțumiri care, în general, erau asociate cu calitatea de tată — Thracea sfătuiește să se interzică aliaților să propună votul pentru acordarea de onoruri. Nero îi urmează sfatul (*ibid.*, 15 20). Împăratul rezervă locuri speciale cavalerilor în marele circ, în vreme ce aceștia nu beneficiau decât de locuri rezervate la teatru, de mai bine de o sută de ani, prin legea Roscia.

Pentru amenajarea orașului Roma, probabil în 62, construiește primele terme uriașe, care se înfățișau ca o vastă basilică și erau perfect simetrice, întinzându-se pe o

¹⁹ Pentru a încuraja căsătoria legitimă și natalitatea, Augustus stabilise penalități pentru celibatari sau pentru familiile fără copii: interdicția de a lăsa testamente, confiscarea anumitor părți din averea acestora. Unii autori afirmă că faptul de a avea copii ajunsese un criteriu de departajare între magistrați sau nobili, mai important decât vârsta, averea, meritul propriu.

suprafață de 25 000 de m². În această instalație, apele din *caldarium* sunt în mod special vestite prin căldura lor: Martial le cântă fără încetare (*Epigrame*, 3, 25) și exclamă: „Ce-i mai rău decât Nero! Ce-i mai bine decât băile sale calde!” (*ibid.*, 7, 34) Pentru că împăratul este mereu foarte atașat de ideea de a favoriza plebea, o face părtașă la congiarii, distribuțiile de bani. Pe de altă parte, atunci când vreo două sute de corăbii au fost înghițite de furtună în portul Ostia, deși acesta fusese renovat, și o altă sută de corăbii au pierit incendiate în apele Tibrului, împăratul intervine pentru a nu crește prețul grâului (Tacitus, *Anale*, 15, 18). Fără îndoială că, după aceste catastrofe, petrecute în anul 62, dar până în anul 65, Nero începe formidabila muncă de săpare de canale: constatând cât de periculos era țărmul vestic și chiar portul Ostia pentru corăbii, decide săparea unui canal care va lungi marea înspre golful Neapole; această cale maritimă trebuia să meargă de la apele lacului Averno până la Ostia, apoi să se prelungească pentru a ajunge la Roma, pe un parcurs de 200 de km., și permitea trecerea celor mai grele corăbii. Această lucrare nu numai că ușura navigația, dar asana și Mlaștinile Pontine, apropiind orașul Roma de Campania, regiune întotdeauna dragă lui Nero. Din nefericire, această lucrare nu poate fi desfășurată cu promptitudine, fiind de prea mare amploare. La Roma, nici nu se putea pune problema de a-i determina pe plebei să lucreze și, de aceea, mai rămâneau sclavii, condamnații etc., care sunt puși la treabă, dar care constituie o mână de lucru insuficientă pentru o astfel de activitate (*ibid.*, 15, 42; Suetonius, *Nero*, 31). În schimb, Nero începe să îmbunătățească, în mod notabil, rețeaua de drumuri terestre.

4. Pasiunea spectacolului. Nero organizează foarte frumoase jocuri de gladiatori în anul 63 (Tacitus, *Anale*, 15, 32). El rămâne doar un spectator, deși era nemulțumit că suise pe scenă doar în grădinile sale private. Dorește cu orice preț să se producă în public, să aibă un mare auditoriu și un spațiu care să-i pună în valoare frumusețea trupului și dimensiunea talentului. Poppeea, fascinată de Orient și de jocuri, și Tigellinus, care se născuse într-un mediu grec, fiindcă tatăl său fusese un sicilian din Agrigent, nu fac nimic pentru a-l reține. Tigellinus este în mod special obișnuit cu tot soiul de spectacole, mai ales cu cel de circ, de vreme ce fusese chiar el crescător de cai de curse.

Atunci, în anul 64, Nero are ideea să joace în teatrul din Neapole, Campania fiind locul ales pentru excesele lui... unde ar fi scăpat de constrângerile din Roma. Se îmbracă, lucru neobișnuit pentru el ca împărat al Romei, cu o tunică unduitoare, poartă conturni și se împopoțonează cu masca de teatru (Cassius Dio, 63, 22). Reprezentația are succes. Fără îndoială că, din acel moment, el se gândește să se producă și la Roma și în Grecia (Tacitus, *Anale*, 15, 33).

5. Incendierea Romei. În noaptea dinspre 18 spre 19 iulie 64 izbucnește cel mai violent incendiu pe care l-a cunoscut vreodată Roma. Ce ne spun istoricii antici? Împăratul, povestește Suetonius, se va lăuda că a pus pe foc întreg pământul (Nero, 38), răspândind peste tot sclavi purtători de torțe. Aceștia din urmă aprind, mai întâi, marile circ care se învecina cu Palatinul. Incendiul, alimentat continuu de conținutul barăcilor, devorează toată aria circului, apoi, după ce mistuise zonele de jos, se îndreaptă în susul orașului. Oamenii, îngroziți, încercau să se ascundă în morminte. Nero, care se găsea la Antium, revine în oraș în grabă. Pentru a se bucura de spectacol, care

pentru el evoca asemănarea cu cetatea strămoșilor săi, Anchise și Aeneas, se urcă pe o colină care domina orașul și, vrăjit de frumusețea flăcărilor, se îmbracă în costum de teatru și recită căderea Ilionului. Unii soldați, urmând un plan concertat, aprind fără încetare noi focuri. Incendiul se dezlănțuie timp de șase zile și șapte nopți și se soldează cu distrugerea a numeroase locuințe, temple din cea mai mare vechime, edificii publice, nenumărate tezaure artistice, chiar și veritabila inimă a orașului — templul zeiței Vesta, cu penații poporului roman (Tacitus, *Anale*, 15, 41). Prin distrugerea intenționată a unor locuințe s-a reușit oprirea focului la picioarele Esquilinului. Incendiul reizbucnește, pentru doar trei zile, totuși, în cartierul Aemilia, la intrarea în Câmpul lui Marte, și mistuie, printre altele, amfiteatrul lui Statilius Taurus. Din cele paisprezece cartiere din care era alcătuită Roma, trei sunt arse până la temelii, patru rămân intacte (între care Forul și o parte a Capitolului), alte șapte sunt mai mult sau mai puțin afectate. Numărul victimelor este considerabil. Mulți au fost surprinși de flăcări sau înconjurați de ele tocmai când credeau că au scăpat. Se spune că împăratul și-a împins până într-acolo cruzimea încât a interzis celor scăpați să vină după incendiu să-și recupereze bunurile.

Pentru a îndepărta bănuielile care se abăteau asupra lui, Nero acuză, după spusele lui Tacitus, secta creștinilor că ar fi pus focul (*ibid.*, 15,44). Aceștia sunt răstigniți și arși. Dar opinia dominantă printre istorici este aceea că Nero a fost, realmente, cel care a incendiat orașul, și aceasta pentru a-și construi un nou palat și pentru a remodela Roma potrivit fanteziilor lui.

Totuși, autorii antici nu sunt unanimi în a susține responsabilitatea împăratului. Dacă Suetonius (*Nero*, 38) și Plinius cel Bătrân (17,5) îl cred vinovat, Flavius Iosephus,

deși foarte critic la adresa sa în alte privințe, nu este de această părere, și nici Martial. Tacitus nu neagă că existau instanțe care doreau să-l dezvinovățească pe Nero. Cluvius Rufus nu pare a-l acuza pe împărat. Există divergențe în redactările antice: Tacitus spune că Nero cântă ruinele Troiei în teatrul său privat, Suetonius că-i plăcea să admire spectacolul din vârful turnului lui Mecena; Cassius Dio îl așază pe acoperișul palatului imperial. Suetonius și Cassius Dio nu spun nimic despre acuzarea creștinilor...

Este sigur că există la acești istorici antici, de altfel atât de meșteri în a menține caracterul veridic al operei lor, lucruri surprinzătoare: dacă acest incendiu se datorează, cu adevărat, lui Nero, cum se explică faptul că el era la Antium, lipsit de griji, atunci când se dădea foc? Cum ar mai fi avut timp să se înveșmânteze cu un costum de teatru, dacă flăcările cuprinseseră Palatinul? De vreme ce s-a dovedit că, cu puțin înainte de incendiu, construise o vastă locuință imperială care lega Palatinul de Esquilin, așa numita *Domus Transitoria*, este oare plauzibil ca el să și-o incendieze imediat? Pe de altă parte, se știe că au ars numeroase opere de artă aflate în acest imobil; este credibil ca Nero, un atât de mare amator de tablouri și statui frumoase, să nu aibă grija de a le păstra sau măcar de a le evacua, grijă pe care nu o amintește nici un istoric? În plus, în loc să ardă superbe cartiere ale Romei, n-ar fi fost mai bine, dacă tot ar fi dorit împăratul să edifice o nouă Romă radioasă, să incendieze cartierele sărace și urâte, ca Trastevere și Subura? Să fie de crezut faptul că s-a pornit focul în mod voluntar tocmai din apropierea locuinței prefectului pretoriului, Tigellinus? Așa cum a remarcat G. Walter, mai de grabă s-ar putea vedea inamicii împăratului la originea acestui dezastru...

De fapt, incendiile sunt foarte frecvente la Roma; chioșcurile sunt pline de mărfuri inflamabile, casele au foarte mult lemn în structura lor (paiantele, planșeurile etc.), străzile sunt strâmte, ceea ce permite extinderea dezastrului, apa, în pofida aducțiunilor lui Claudius și... Nero însuși, este insuficientă pentru a asigura alimentarea pompelor într-un oraș imens, cu mai mult de un milion de locuitori. Pe de altă parte, este mijlocul lunii iulie, totul este uscat. Se spune că sufla un vânt puternic, care ațâța flăcările. În ceea ce privește prezența incendiatorilor, ea nu este surprinzătoare, unii dintre ei ar fi putut să profite de dezordine pentru a agrava situația și a fura; probabil că, din pricina furturilor, Nero a interzis revenirea imediată pe locul catastrofei.

În legătură cu represiunea creștinilor, ea este plauzibilă: totuși, unii, surprinși să găsească doar la Tacitus această mărturie, în care este vorba de prima mențiune a sectei lui Christos într-un text păgân, și uimiți de faptul că părinții bisericii nu au șters acest pasaj, s-au gândit că este o extrapolare a unui creștin, dar critica noii religii din aceste rânduri este mult prea vie ca textul să fi fost produs de un falsificator oarecare. Ar trebui să se înțeleagă bine că, la Roma, un asemenea dezastru, dacă nu i se găsește un responsabil uman și, prin urmare, dacă este cauzat de Soartă, devine foarte dăunător pentru un împărat, mai cu seamă pentru un împărat care se dorește protejat de zei... Ar fi indiciul că este abandonat de protectorii săi cerești... Este, pentru Nero, poate chiar semnul că zeii vor să-l pedepsească pentru crimele de matricid și fratricid. Așadar, trebuie găsiți vinovați cu orice preț: or, creștinii erau singurii, împreună cu evreii, care refuzau să recunoască pantheonul roman, suscitând o ostilitate cvasi-generală. De altfel, existase deja un precedent, persecuția lui Claudius, care decisese să-i prigonească din Roma (Suetonius,

Claudius, 25). De fapt, dacă exceptăm această represiune, în timpul evenimentelor se pare că Nero se comportă cu cea mai mare umanitate și generozitate: istoricii antici nu pot să ascundă faptul că Nero a deschis Câmpul lui Marte și chiar propriile sale grădini pentru a primi sinistrați, că a construit barăci pentru a-i adăposti pe săraci... Micșorează prețul grâului, pune, așadar, să se reconstruiască locuințele distruse, dar de o manieră mai aerisită, lărgind străzile, înlocuind vechiul labirint care era Roma cu un oraș mai ordonat, după cum ne lasă să întrevădem planul din marmoră a lui Septimius Severus și Caracalla. Limitează înălțimea clădirilor pentru locuit, ridică porticuri pe cheltuială proprie, stabilește prime pentru accelerarea lucrului. Corăbiile duc spre Ostia molozul și ruinele, aducând de acolo grâu... Împăratul interzice folosirea lemnului pentru partea inferioară a clădirilor, instituie obligația existenței de pereți despărțitori. Recrutează supraveghetori pentru a evita ca apele necesare luptei contra incendiilor să fie furate de particulari. Reconstruiește marele circ și piața mare. Este, într-adevăr, un oraș nou în anumite privințe, un *Nea Polis*, un *Neropolis*, pe care Nero, un nou Romulus, un nou Caesar, dorește să-l edifice. Dar să nu exagerăm cu acestea, căci Roma nu a fost distrusă chiar în întregime, multe cartiere rămânând neschimbate. De altfel, o modificare completă a orașului, lărgindu-se străzile și micșorându-se înălțimea caselor, va obliga pe o bună parte din acel milion de locuitori ai orașului să plece în afara lui.

Se va observa deci că înseși acțiunile împăratului se întorc în favoarea lui. Pentru că a reconstruit capitala după sinistru, este acuzat că ar fi incendiat-o pentru a o reface după bunul plac! Trebuie reținut faptul că Nero va veni curând în ajutorul lyonezilor, și ei victime ale unui incendiu.

Într-adevăr, în anul următor, un foc teribil mistuie orașul Lugdunum, iar Nero trimite patru milioane de sesterți locuitorilor pentru pagube — sumă pe care aceștia din urmă o dăduseră pe vremea acestui incendiu al Romei. Este surprinzător să acuzi de incendierea propriului oraș pe cineva care vine în ajutorul unui oraș îndepărtat care trece prin aceeași catastrofă. Trebuie, așadar, afirmat în mod clar că împăratul nu are nici o responsabilitate în acest dezastru.

Dar acest incendiu accidental are consecințe considerabile pentru Imperiu. Mai întâi, consecințe psihologice: vechea Romă pare că și-a trăit traiul, locul este liber pentru nou. Apoi, consecințe economice: Nero trebuie să mobilizeze resurse enorme pentru a reconstrui orașul. Este poate acesta momentul în care devalorizează monedele de aur și de argint? Alte efecte, încă și mai importante, nu vor întârzia să se face simțite și atrag după ele o agravare a regimului.

S-a pus adesea întrebarea dacă a existat o ruptură în domnia lui Nero? Până într-o perioadă destul de recentă, s-a considerat, urmându-l pe Tacitus, că a existat un *quinquennium* benefic până în anul 59, anul matricidului, și că după aceasta împăratul s-a prăbușit în crimă și despotism. Astăzi, se apreciază că, mai degrabă, anul 62 ar constitui un moment de cotitură mai clară.

Sigur, orice separare istorică riscă să fie artificială: ea nu este decât o modalitate mai comodă de a expune faptele. Întreaga perioadă pe care ne-o dorim izolată are cauze și efecte, iar epocile, pe care cu mare greutate, câteodată, le separăm, se întrepătrund și se suprapun. Cu toate acestea, este foarte necesar să oferim răgazuri reflexiei și să impunem puncte finale și începuturi.

Or, în ceea ce-l privește pe Nero, avem un ghid pe care nu l-am observat îndeajuns: este vorba despre Tacitus, care a analizat atât de profund evenimentele domniei sale. S-a crezut multă vreme că el este cel care introduce cezura din anul 62, pentru că acesta era sfârșitul uneia din cărțile pe care le consacrase lui Nero. De fapt, anul 65 este pentru Tacitus limita adevărată. Într-adevăr, chiar dacă stadiul lacunar al *Analelor* sale nu ne permite să afirmăm fără prudența necesară, ne pare mult mai probabil faptul că istoricul a scris optsprezece cărți despre Iulio-Claudieni, de la Tiberius la Nero. Ceea ce s-a păstrat din întreaga operă se oprește fără dubiu la jumătatea cărții a șaisprezecea și narează evenimentele până la jumătatea anului 66. Rămân încă doi ani încărcăți de evenimente considerabile, pe care istoricul nu le-ar fi putut trata într-o carte și jumătate, ci ele se pretau la două cărți și jumătate. Este clar, pe de altă parte, că Tacitus, foarte grijuliu cu o simetrie frumoasă, a procedat, pentru ansamblul *Analelor* sale, la scrierea de triade după triade: după ce consacrase două triade domniei lui Tiberius, una lui Caligula și una lui Claudius, a consacrat cu certitudine două triade lui Nero. Și la fel este clar că autorul a opus o primă triadă tiberiană, care creiona cu grijă imaginea unui bun împărat, cu o a doua triadă, în care Tiberius era prezentat ca un împărat rău; probabil că a vrut să opună și o triadă neroniană — cărțile XIII-XV — descriind anii tolerabili de domnie ai acestuia, între 54-65, cu o altă triadă — cărțile XVI-XVIII — descriind un împărat necruțător, în perioada anilor 65-68. În ochii lui Tacitus, un eveniment deosebit ilustrează debutul acestei noi perioade din viața lui Nero: este vorba de propunerea, ieșită din comun, despre care vom vorbi imediat, de a se ridica în cinstea lui un adevărat templu, prin care el se transformă într-un adevărat zeu.

Istoricul ajunge, astfel, să edifice o operă în sistem duodecimal, constituită din de șase ori câte trei unități, după cele mai vechi reguli, în care se număra nu pe zece degete, ci pe cele trei grupe de falange de la patru degete ale aceleiași mâini, o socoteală adaptată special la o operă istorică, în care este vorba de a zugrăvi succesiunea anilor care se scurg. Prin această savantă construcție, se obține o arhitectură perfect ordonată, cu două triade, pe fiecare „aripă”, unele tiberiene, altele neroniene, încădrând în centru o pereche de triade, referitoare la Caligula și la Claudius. Este un efect de artă autentică, dar care este dictat de evenimente și corespunde la ceea ce i-a sugerat istoricului analiza întreprinsă.

Această ruptură din anul 65 nu este neîntemeiată: se poate remarca, într-adevăr, că, până la această dată, printre crimele evocate în mod obișnuit, unele sunt atribuite pe nedrept împăratului, altele nu vizează decât victime precise, susceptibile de a-i face concurență, adică de a-l elimina, în cazul în care el nu s-ar fi apărat; și pe aceste crime el se chinuie să le ascundă sau să le justifice. Moartea lui Burrus, incendiul Romei nu pot fi puse pe seama lui Nero. Decesul lui Britannicus este, în mod oficial, interpretat ca rezultatul unei maladii, moartea Agrippinei trece drept o sinucidere, asasinarea lui Plautus, cea a Octaviei, chiar și aceea a lui Sylla sunt considerate ca pedepse sau ca măsuri de precauție împotriva comploturilor.

Pe de altă parte, în timpul acestei perioade, politica internă și cea externă cuprind măsuri remarcabile. În domeniul artei, împăratul nu se dedă la reprezentării publice excesive. Poporul îi rămâne, de altfel, în majoritatea lui, favorabil. Este chiar întristat la gândul că Nero ar putea lipsi (Tacitus, *Anale*, 15, 36). Până acum, senatul nu îi este ostil: la finele acestei perioade, viața din palatul imperial

este foarte activă; unii păstrează o anumită reticență: Seneca îl urmează pe Nero la Neapole, dar refuză să se ducă cu el la teatru și va asculta lecțiile filozofului Metro-nax. Cu toate acestea, cea mai mare parte a oamenilor frecventează palatul: pe lângă scriitori ca Lucanus sau Nerva, se remarcă filozofi precum Cornutus, stoici mode-rați, dar și, lucru demn de a fi subliniat, un important număr de epicureeni, ca Piso și elegantul Petronius, pe-trecăreți ca Vitellius, soldați ca Suetonius Paulinus sau Pe-tronius Turpilianus, la întoarcerea din Britannia. Se poate, așadar, vorbi de un deceniu tolerabil, în pofida crimelor înspăimântătoare. După acesta, lucrurile aveau să se schimbe.

Fără să se poată spune că totul nu este decât lăudabil în conduita împăratului până în anul 65, este la fel de adevărat că nu totul este rău după această dată. Există simptome de despotism în deceniul care se poate califica drept tolerabil și subzistă o largă adeziune a poporului până la finele domniei. Dar, pe bună dreptate, se poate afirma că, din momentul în care Nero s-a putut exprima el însuși pe deplin, a apărut ca fiind altul decât cel de la începutul domniei.

O TIRANIE TEOCRATICĂ ȘI LUDICĂ

I. Conjurația lui Piso (aprilie 65)

Gustul împăratului pentru teatru, din ce în ce mai clar conturat, noul sens luat de regimul său care se orientează, devalorizarea monetară, cheltuielile solicitate de refacerea orașului după incendiu și construirea Casei de Aur sunt tot atâtea elemente care declanșează opoziția față de împărat (Tacitus, *Anale*, 15, 48). Sunt motivele care fac să se nască și conjurația lui Piso.

Aceasta prinde contur în medii destul de diferite. Încă de la început îi cuprinde pe senatori, cavaleri, simpli pretorienii, ca Subrius Flavus și Sulpicius Asper, dar și pe prefectul pretoriului însuși, Faenius Rufus, ceea ce reprezintă un atu formidabil atunci când se știe importanța pretorienilor la desemnarea împăratului. Conspiratorii sunt cu atât mai încrezători cu cât, în anul 41, o conjurație reușise contra lui Caligula. Complotul trebuia să aducă la putere pe un anume Piso, bărbat strălucit și modern. Este remarcabil că acest Piso, ca mulți dintre conjurați, este un apropiat de-al lui Nero și aparține mai degrabă mișcării epicureice. Așadar, îndepărtarea unui mare număr de stoici, precum Rubellius și Seneca, n-a fost suficientă, și chiar în anturajul lui Nero, care devenise în mod sensibil mai apropiat de doctrina epicureică, apare această ostilitate. Să notăm că noul spirit difuzat lent de către Nero fusese, totuși, luat în considerare de vreme ce există

oameni care au suferit influența sa și cărora le-a încolțit în minte ideea de a-l înlocui.

În schimb, unii, ca Lateranus, consul desemnat, se asociază complotului din ostilitate față de evoluția regimului politic, reproșându-i împăratului că nu lasă putere senatului (*ibid.*, 15, 51). Aceștia nu au, în mod evident, dorința de a reinstaura republica, ci de a se reveni la un veritabil principat, cu un anumit echilibru între puteri. Ei sunt șocați și de acest împărat-histrion²⁰, care prea denigrează vechile valori romane: este semnificativ, în acest sens, faptul că unul dintre conspiratori, un centurion, dorea să-l ucidă pe când se afla pe scenă, pentru a spăla, în modul cel mai elocvent, dezonoarea de a vedea un împărat că joacă teatru. În mod special, pretorienii sunt exasperați să privească în acest fel batjocorită demnitatea Imperiului.

Alți conspiratori au motive mai personale. Unii îl urăsc pe împărat pentru că îi ironizase: Lucanus, care regretă oarecum republica, este amărât mai ales că Nero i-a interzis publicarea poemului despre *Războaiele civile*; Afranius este profund jignit de o satiră a împăratului în care apare asociat cu moravuri efeminate. Rufus este neliniștit, căci Tigellinus îi reproșează că fusese de partea Agrippinei.

Trebuie spus că acest grup compozit este vulnerabil prin chiar eterogenitatea sa: curtezanii, soldații, ideologii nu au nici aceleași metode, nici aceleași intenții.

Încă de la început, conjurația era să fie dată în vileag: într-adevăr, o libertă, Ephicharis, a încercat să atragă în complot pe un navarh al flotei de la Missenum, acesta o denunță împăratului, însă femeia se disculpă cu abilitate. Conjurații înțeleg că trebuie să acționeze repede. Ei știu că hotărârea cu care s-a acționat a fost un factor eficient

²⁰ Histrionul era actorul de comedie.

în cazul lui Caligula. Cu toate acestea, Piso trăgănează lucrurile: atunci când a avut ocazia să-l ucidă pe Nero, în timp ce acesta îi făcea o vizită, refuzase pentru a nu încălca legile ospitalității. De fapt, el se teme, probabil, ca alții — L. Silanus, descendent din Augustus, sau Vestinus, unul dintre consuli — să nu profite de asasinarea împăratului pentru a prelua ei puterea sau pentru a alege pe altcineva, decât pe el, ca împărat. Conjurații decid să-l ucidă pe Nero când acesta va asista la jocurile de circ din 19 aprilie 65. Un anume Scaevinus revendică onoarea de a-i da lovitura fatală. El imprimă pregătirilor sale un caracter ostentativ: cu ajutorul unui libert al său, își ascute o sabie și-și pregătește feșe pentru eventualele răni. Libertul ghicește intențiile patronului său și, la îndemnul soției sale, povestește totul libertului lui Nero, Epaphoditus, apoi chiar împăratului însuși (*ibid.*, 15, 55). Interogat, Scaevinus se apără bine, dar informatorii împăratului vin cu ideea de a-l audia și pe un prieten de-al lui, care se bănuia că face parte din complot, întrebându-l despre întrevederile pe care cei doi le-au avut în ultimul timp. Cum versiunile celor doi diferă, este ușor de a-l pune în aceeași barcă cu Scaevinus. Se pierde cu firea și denunță numele a numeroși conjurați. Chiar numărul mare al conspiratorilor a împiedicat păstrarea secretului.

Piso ar fi avut atunci posibilitatea de a-i mobiliza pe pretorienii, dar nu a făcut nimic. Nero cere să fie interogată Epicharis. Aceasta din urmă dă o lecție de curaj bărbaților, nespunând nici un cuvânt, în ciuda torturilor la care a fost supusă. Când are ocazia, ea își scoate legăturile cu care era fixată de o targă, apoi și le pune în jurul gâtului, ca pe un ștreang, și, forțându-se cu toată greutatea trupului, se spânzură. În schimb, Lucanus și alți conjurați care au fost arestați au furnizat numele celorlalți complici.

Urmează o cruntă represiune: Nero trăiește mereu cu teama morții pe care a avut-o Caligula; sute de persoane, adesea străine de complot, sunt obligate să se sinucidă sau sunt ucise. „Nero a pus parcă sub străji însuși orașul Roma, deoarece zidurile lui fuseseră ocupate de către manipule de ostași și trupele păzeau acum chiar și marea și fluviul Tibru. Trupe de pedestrași și de cavaleri, printre care erau și germani, pe care se bizaia cel mai mult împăratul, pentru că erau străini, roiau prin for, scotoceau casele, colindau satele și municipiile învecinate. Mereu erau târâte de acolo cete de oameni legați și mereu zăceau alții în fața grădinilor. Atunci când intrau să se apere, pledându-și cauza, nu numai simpatia față de conjurați, dar și o conversație întâmplătoare, o întâlnire neașteptată, prezența simultană la același banchet sau spectacol erau considerate crime” (*ibid.*, 15, 58). Nevinovați, precum consulul Vestinus, sunt condamnați la moarte (*ibid.*, 15, 65). Un filozof stoic, unul din puținii filozofi de origine romană, Musonius Rufus, este exilat (*ibid.*, 15, 71). Suetoniul îl acuză chiar pe Nero că a înhățat pe copii în timp ce erau la masă, cu profesorii și sclavii lor, și i-ar fi ucis sau privat de orice mâncare (*Nero*, 36). Când moartea condamnaților i se pare prea lentă, Nero cere medicilor să accelereze lucrurile, spunându-le „aveți grijă de ei!” (*ibid.*, 37), adică să le deschidă venele. În persoana lui Eprius Marcellus sau a lui Vatinius, delatorul tipic își găsește în acele vremuri întruchiparea.

Și cum denunțurile nu vizaseră încă pe pretorienii, care sunt în mod normal însărcinați cu execuțiile, s-a ajuns ca anumiți complotiști, precum prefectul Rufus, să ucidă, din porunca lui Nero, oameni nevinovați... Piso se sinucide.

Seneca este denunțat. Este evident că poate să apară ca un inspirator al rebeliunii, cum fusese Cicero contra lui

Caesar, dar, în pofida a ceea ce afirmă Cassius Dio (62, 24), este puțin probabil că a vrut să-l ucidă pe fostul său elev: este plictisit, are aproape șaptezeci de ani, nu mai are credibilitate și, cu toate că mulți dintre conspiratori sunt din familia Annaeilor (Epicharis fusese amanta lui Mela, fratele lui Seneca), este probabil acuzat pe nedrept. Constrâns să se sinucidă, filozoful își taie venele cu un curaj sublim. Le taie și pe acelea ale soției sale Paulina, care dorește să moară împreună cu el. Dar Nero intervine la timp pentru a fi salvată... (Tacitus, *Anale*, 15, 64). Astfel, la sfârșitul lunii aprilie a anului 65, după moartea Agrippinei, a Octaviei și a lui Burrus, Nero se află în postura de a se fi debarasat și de ultimul obstacol în calea fanteziilor lui.

La rândul lor, pretorienii sunt denunțați. Toți sunt executați, unii dintre ei pronunțând înainte de a muri cuvinte sublime: Flavus îi aruncă în față împăratului acuzația de matricid și de incendiator..., Asper îi spune: „Complotând împotriva ta a fost singurul mod de a-ți veni în ajutor” (*ibid.*, 15, 67; Cassius Dio, 62, 24).

Senatul hotărăște să se aducă mulțumiri zeilor, ceea ce dovedește că un mare număr de senatori au rămas fideli lui Nero. S-a propus chiar ca luna aprilie să fie numită luna lui Nero și, lucru nemaipomenit, să i se ridice împăratului un templu chiar din timpul vieții... Descoperirea și reprimarea conjurației sunt evocate prin monede cu mențiunea *Iuppiter custos*, adică *Iupiter păzitorul (împăratului)*, și cu sloganul *securitas Augusti*. Împăratul distribuie pretorienilor rămași fideli o sumă considerabilă — aproape jumătate din solda pe un an —, le furnizează gratuit grâu, până atunci aceștia îl plăteau, iar pe Tigellinus și Nymphidius îi acoperă de onoruri, îl felicită pe Nerva, viitorul împărat, care nu a fost inactiv (Tacitus, *Anale*, 15, 72).

Cupiditatea se alătură cruzimii: poate cu această ocazie, Nero a stabilit ca succesiunea celor care s-au dovedit nerecunoscători și sunt condamnați să fie primită de el ca o subvenție și, în virtutea legii de *les-maiestate*, bunurile condamnaților să i se cuvină lui (Suetonius, *Nero*, 32). Și Iuvenal crede că lăcomia lui Nero l-a împins la eliminarea unora ca Lateranus sau Seneca (10, 17).

II. Noul Nero

Zdrobirea conjurației lui Piso contribuie la transformarea lui Nero; nu se poate spune că această transformare nu este și rezultatul unei lente evoluții: încă din timpul adolescenței sale, am văzut, se puteau observa la împărat anumite trăsături de caracter care dădeau de gândit, dar agravarea acestor trăsături, deja începută prin anul 62, vine să se confirme în anul 65.

Poate că din punct de vedere fizic această schimbare este cea mai rapidă: împăratul nu mai este acum tânărul frumos, cu chipul fin și cu plete blonde. Se îngrășase, după cum o arată monedele, începând cu cele din anul 62, dar în 65 pare chiar un pic buhăit. Își lasă o barbă discretă, fie pentru a ascunde aceste îngroșări ale trăsăturilor, fie pentru a aminti de pilozitatea Ahenobarbilor — cei cu barba de aramă — și a se proclama tot atât de Domițian²¹ pe cât era de Iulio-Claudian.

Împăratul își îngrijește tot timpul înfățișarea — nu trebuie să dăm crezare lui Suetonius, care spune că Nero era neglijent (*Nero*, 51). El își aranjează coafura, fără îndoială din dorința de a se asemui cu Alexandru și cu

²¹ Pe el îl chema, de fapt, Lucius Domițius

conducătorii de cvadrigă, dispunându-și părul în scări și lăsându-l să recadă pe grumaz (*ibid.*).

Puterea sa fără limită, absența oricărei constrângeri îi permit să-și multiplice talentele pe care le manifesta încă din adolescență. Lucrează tot timpul pentru îmbunătățirea vocii, își cultivă talentele poetice și oratorice, precum și abilitatea în conducerea carului. Compune satire, tragedii (Cassius Dio, 61, 20), poezii, dintre care una este despre Troia. Seneca ne-a transmis singurul vers care s-a păstrat din acest poem (*Problemele naturii*, I, 5, 6):

„În mișcare strălucește gâtul porumbiței Venerer”.

Este un vers cu aliterații savante, care nu are nimic mediocru. Suetonius, a cărui atitudine față de Nero am mai subliniat-o, admite că Nero posedă un gust poetic cert. Este drept că biograful a avut posibilitatea să descopere maculatoarele scrise chiar de mână împăratului și că a putut, astfel, să judece grija pe care o avea în elaborarea poemelor: modificând, dezvoltând (*Nero*, 52). Și Martial, foarte anti-neronian, îi concede totuși lui Nero abilitatea în acest domeniu (*Epigrame*, 8, 70).

Contradicțiile caracterului său se vor exacerba: este mai mult decât oricând chinuit între teamă și orgoliu. El își dezmente porecla de *Nero*, „cel viteaz”. După complotul lui Piso, este mai fricos ca niciodată (Tacitus, *Anale*, 15, 58): cu cât se mai descopereau alți complici, cu atât teama lui creștea mai mult! Trăiește cu spaima că ar putea sfârși precum Caligula și se teme de o nouă conspirație: deoarece îi fusese oferit un cadou chiar înainte de descoperirea conjurației, o statueta reprezentând o copilă, care trebuia să-l apere de conspiratori, crede că acesteia i-ar datora viața și începe să o adore și să-i ofere trei sacrificii în fiecare zi (Suetonius, *Nero*, 56). În timpul călătoriei lui Tiridates la Roma, este gata să accepte

O monedă, de la sfârșitul domniei, cu efigia lui Nero

practicile magice ale mithraismului — atât de îndrăgit de prințul part... —, fără îndoială, în măsura în care acestea asigurau prevederea viitorului și se puteau face farmece adversarilor. Sensibilitatea sa este puternică: de aici și durerea suferită la moartea fiicei sale pe care am evocat-o deja, durere considerată ca excesivă de către contemporanii săi (Tacitus, *Anale*, 15, 23). Are gustul obscurității, ca privitor, se ascunde pentru a vedea, dar fără a fi văzut (Suetonius, *Nero*, 12).

Totuși, în același timp, este un extravertit: ridicat, în mod special, încă de tânăr în primele ranguri pe care le puteau cunoaște oamenii, este foarte pătruns de superioritatea sa. Nu refuză cele mai mari onoruri, pune sau acceptă să se scrie numele său pe toate lucrurile: numise deja de multă vreme jocurile „ale lui Nero”, acceptase ca luna aprilie să poarte numele său și se gândește să schimbe numele Romei în *Neropolis* (*ibid.*, 55). Este atras de

popularitate și-i place să fie aplaudat (*ibid.*, 20; 53), această ultimă trăsătură constituind unul din motivele care l-au împins să urce pe scenă sau să descindă în arenă. Este generos, chiar darnic: pe liberta sa, Acte, o tratează cu larghețe, aceasta având resurse să cumpere o vilă la Puteoli, să finanțeze construcția unui apeduct și să ridice un templu în cinstea zeiței Ceres; este înconjurată de un mare alai, cu un personal domestic numeros (*CIL* VI, 8693). Aceeași generozitate față de Calvia Crispinilla, administratorul plăcerilor (Tacitus, *Istории*, I, 73). Împăratul oferă proprietăți cântăreților din citeră, mirmionilor, organizează funeralii somptuoase prietenilor modești (Suetonius, *Nero*, 30), plătește călătoria oaspeților lui, fie ei și regi, ca Tiridates...

Se pare că moravurile sale au fost destul de libere. Suetonius susține: „Era absolut convins că nici un om nu respectă pudoarea și că nu păstrează pure anumite părți ale corpului, oricare ar fi el, că, de fapt, majoritatea se prefac și ascund acest viciu cu intenție. Aceasta îl determina să-i ierte pe cei care își mărturiseau lipsa de pudoare” (*ibid.*, 29). Totuși, după neplăcuta căsătorie cu Octavia, Acte și Poppeea l-au acaparat și nu cunoaștem cu precizie alte aventuri. Ca și mulți dintre romanii timpului, avea o atracție pentru ambele sexe: homosexualitatea era accentuată la el prin influența greacă, prin existența unei mame tiranice și prin voința, constatată la el, de a-și asuma toate rolurile, toate personajele. Are reputația de a fi împăratul pederast (Iuvenal, 10, 308). Se spune că s-a căsătorit cu un anume Doryphorus (Suetonius, *Nero*, 29), pe care Tacitus îl numește Pythagoras (*Anale*, 15, 37). Se însoară în mod oficial cu Sporus, pe care îl apreciază deoarece semăna cu Poppeea; ceremonia a fost completă: îi acordă tânărului căsătorit o dotă, îl metamorfozează în femeie și-l

împopoțonează cu *flammeun* (vălul) tradițional²². Totuși, despre aceste căsătorii s-au emis și alte ipoteze, așa cum vom vedea, care ar dovedi că împăratul era lipsit de aceste moravuri. Oricare ar fi adevărul, uniunea cu Sporus dă naștere la o remarcă spirituală: „Ce fericire ar fi fost pentru lume dacă Domitius, tatăl lui Nero, și-ar fi luat o astfel de femeie!...” (Suetonius, *Nero*, 28).

Dedublarea personalității se accentuează, ca și schizofrenia sa: își vorbește fără încetare (*ibid.*, 49), vorbește cu sine la persoana a III-a, chiar și în situații obișnuite (*ibid.*, 22). Nu distinge bine întotdeauna realul de imaginar: lumea reală este pentru el un teatru, și teatrul, pe care-l iubește mai mult decât oricând, este lumea de afară. În viața de toate zilele se comportă ca un actor: pământul este pentru el o scenă de teatru în care el este personajul principal... Limbajul său devine unul iluzoriu, dacă vorbește în grecește este pentru că dorește să pășească într-un alt univers; vorbele sale sunt tot atâtea replici de teatru. Îi place să le moduleze, să le cizeleze, cu atât mai mult cu cât puterea sa le conferă eficiența necesară. În mod simultan, el imprimă jocului teatral atâta convingere încât scena nu i se mai pare locul mitului sau al ficțiunii.

III. O nouă ideologie

Descoperirea conjurației și represiunea ei tocmai l-au incitat pe Nero să pună în practică un fel de regim politic foarte nou, un tip de teocrație ludică, o ideologie care împrumută câteva elemente din politica predecesorilor lui și din filozofia profesorilor lui, dar care nu este mai puțin profund originală.

²² Văl cu care se acoperă chipul miresei.

O ideologie care, aceasta se subînțelege, nu s-a născut dintr-o dată în mintea sa, ci este formată progresiv, dar care nu s-a putut institui, în mod real, decât începând cu anul 65. Neîndoielnic, este exagerat să se vorbească despre un sistem, dar nu ar trebui să se vadă în comportamentul lui Nero doar fructul tendințelor și plăcerilor lui; împăratul a reflectat asupra exercitării puterii; îi plac, am văzut, discuțiile filozofice și nu este greșit, în ceea ce-l privește, să se vorbească de ideologie.

Aspectul teocratic este cel mai puțin surprinzător: în Antichitate, prăpastia dintre oameni și zei nu era mare; câțiva mari bărbați din epoca republicană, ca Scipio Africanul sau Scipio Aemilianus, au fost considerați la Roma ca acționând în calitate de *diuinitus* (adică sub inspirația divină), și chiar au fost considerați *diui*; unii au primit, spre onoarea lor, un adevărat cult în cetățile grecești; cei din familia Iulia își afirmaseră descendența din zei, Caesar, Augustus și Claudius au fost gratificați, după moarte, de către senat cu onoruri divine, și chiar au ajuns să fie divinizați încă din timpul vieții în provincii, mai ales în Asia. Dar trebuie precizat că aceste apoteoze sunt mai firești în alte părți — mai cu seamă în Orient — decât la Roma: față de aceste manifestări, o mare parte a cetățenilor este reticentă. Nero trebuie, deci, să procedeze cu prudență.

Împăratul, a cărui atracție pentru Grecia și pentru Egipt am văzut-o, găsește în aceste ținuturi modele de regimuri teocratice: Grecia, pe care o admiră, nu este cea din Atena, prea democratică în mintea sa, nu este Sparta, prea austeră și prea republicană, ci este cea din nordul Peloponessusului, este Achaia, unde se pierduse în negura vremurilor amintirea regilor din Mycene și din Argos, sau cea din Macedonia, sau, încă, cea din Asia Mică, cu ale sale dinastii elenistice. Domnia lui Alexandru îl fascinează: acoperă

cu aur o statuie a acestuia care-l reprezenta ca un copil, statuie sculptată de Lysippos (Plinius cel Bătrân, 34, 63), și se gândește chiar să meargă pe urmele lui înspre India. Bineînțeles că aceste fastuoase regalități sunt mult mai despotice decât principatul de tip augustan, regele fiind în ele considerat aproape de drept divin.

În ceea ce privește Egiptul, Nero este mult mai atras de acele locuri: încă de la începutul anului 64, avea intenția să se ducă acolo (Tacitus, *Anale*, 15, 36); a trimis o expediție până în Etiopia, dincolo de lacul Meroe, pentru a găsi izvoarele Nilului, o expediție a cărei descriere, subliniind lipsa vegetației, nu a fost foarte favorabilă. Cu siguranță, totuși, că se gândește să încerce să transpună la Roma această putere faraonică, în care împăratul este zeu, este moștenitor al lui Re (Ra), Soarele.

Există alte elemente care confirmă această intenție de a transforma regimul în teocrație: Nero s-a confruntat în mod special cu Vologeses, cu monarhii orientale, a fost aclamat cu titlul de *imperator* și cu cel de *autocrator*, și va incorpora aceste cuvinte în nomenclatura sa monetară sau epigrafică, pentru a contura o figură de mare rege.

În plus, diverse evenimente îl pot face să creadă că este protejat de zei, ceea ce la Roma este echivalent deja cu o accedere în Pantheon: mai întâi, descoperirea un pic neașteptată a conjurației lui Piso, apoi faimoasa poveste a tezaurului din Africa: la finele anului 65, un cavaler roman, de origine punică, visează că are pe proprietatea sa o peșteră în care Dido și-ar fi ascuns bogățiile. Aici s-ar afla coloane de aur și movile de lingouri de aur (*ibid.*, 16, 1). Cartaginezul îl informează pe împărat, care trimite o flotă. Dar cercetările, considerabile, s-au dovedit infructuoase. Visul nu fusese premonitoriu. Asta nu l-a împiedicat pe Nero, timp de multe luni, să pozeze ca fiind protejat de zei.

De altfel, s-a dovedit că, în vremea domniei sale, s-au descoperit filoane de aur și că se extrăgeau până la 50 de livre pe zi, în Dalmatia (Plinius cel Bătrân, 33, 67).

În fine, să amintim că, la începutul domniei, profesorul său, Seneca, și el pasionat de cunoștințele despre Egipt, i-a sugerat împăratului o ideologie care, păstrând caracteristici augustane și stoice, conținea elemente teocratice.

De asemenea, Nero s-a lăsat proclamat ca ființă divină, mai ales în afara Italiei: în Orient, este asociat zeilor Zeus, Apollo, Herakles, Asklepios... Este Noul Apollo sau Zeus Eliberatorul. În Egipt, epitetele sunt mai mult ca oricând elogioase. Dar chiar la Roma, el se dorește a fi un Hercule și are pretenția să sugrume un leu în fața poporului (Suetonius, *Nero*, 53). Imediat după conjurație, se propune, după cum am văzut, ridicarea unui templu în onoarea sa.

Dacă se lasă introdus mai întâi în panteonul greco-roman, este de remarcat faptul că se arată foarte deschis și față de alte religii, probabil din dorința de a se număra printre zeitățile lor: se interesează de cultul zeiței Cybele și al lui Attis, de acela al lui Artagatis, zeiță syriană (*ibid.*, 56), de cultul zeiței Isis, pe care trebuie că-l cunoaște prin intermediul Poppeei, care, la rândul ei, îl cunoscuse, fără îndoială, cu ajutorul lui Otho (Suetonius, *Otho*, 12), de cultul lui Mithra și chiar de practicile magice ale unui Tiridates (Plinius cel Bătrân, 30, 16). Unii erudiți s-au gândit că extravaganta căsătorie cu Doryphorus, nume care este, într-adevăr, un cuvânt comun ce desemnează pe purtătorul de lance din cadrul manifestărilor religioase legate de cultul zeiței Cybele, cât și căsătoria cu Sporus, un castrat, ca și cum ar deservi același cult²³, erau ceremonii inițiatice în cadrul acestei

²³ Galii, preoții care deserveau cultul Cybele, erau de origine frigiană și emasculați pentru a trimite la figura lui Attis, cel care, potrivit mitului, s-a automutilat.

manifestări religioase. Alții au apreciat că, însurându-se cu Sporus, Nero ar fi dorit să se transforme în Mithra, Sporus devenind în urma acestei uniuni un *nymphus* al zeului. Orice ar fi, prin această deschidere către multiple religii, împăratul poate fi nu numai iuppiterian sau apollinian, ci poate deveni un avatar al lui Horus, Mithra etc. El încearcă să realizeze un tip de sincretism divin. Nu este simplu de afirmat dacă Nero se considera cu adevărat un zeu sau doar se lăsa apreciat ca o astfel de entitate. Ținând cont de originile sale și de orgoliul propriu, nu-i imposibil ca el să se fi gândit că este înzestrat cu puteri cerești. Plinius cel Bătrân exagerează, neîndoielnic, atunci când pretinde că Nero dorea să poruncească zeilor (30, 14), dar în mod sigur că și-a dorit să li se alăture. În orice caz, din anul 64, Nero apare pe monede cu capul înconjurat de raze: simbolul a suscitat discuții, căci și Vespasianus, și Traian, puțin suspecti de a-și fi dorit să fie divinizați, apar astfel reprezentați, dar nu-i mai puțin adevărat că această coroană evocă pe succesorii lui Alexandru, eroii și zeii.

Nero extinde sau acceptă să fie extinsă această divinizare și asupra familiei sale: încă din timpul vieții, din anul 63, Poppeea este numită *Augusta*, ca și fiica sa. Când moare, în toamna anului 65, se pare că a fost divinizată. Corpul său a fost îmbălsăbat asemenea faraonilor: se cheltuie pentru această ceremonie atâta tămâie cât se producea într-un an în întregul imperiu, pe când, constată cu amărăciune Plinius, se ard doar câteva rămășițe pentru zei... (12, 83). Sunt onoruri care dovedesc caracterul întru totul extravagant al celor afirmate de anumiți istorici antici, privitor la moartea Poppeei, istorici care vor ca Nero să-și fi ucis în mod voluntar soția, dintr-o lovitură cu piciorul, pe când aceasta era însărcinată. Nero nu era atât de nebun încât să-și ucidă o soție dragă, o zeiță, care avea să realizeze visul său cel mai drag, născându-i un copil și, prin urmare, un nou zeu... Este

probabil vorba aici de o interpretare răuvoitoare din partea istoricilor a unui gest neîndemânatic sau de faptul că aceștia au copiat povestea lui Periandros, tiranul Corinthului din veacul al VI-lea î.Hr., care fusese acuzat de aceeași ticăloșie...

Dar, dintre acești zei, Nero dorește să se identifice nu atât cu Iupiter, zeul suprem, cât cu fiul lui, cu Apollo, zeu solar, dar și divinitate a sportului și a artelor. Când conducea o cvadrigă, se dorea, probabil, un nou Phoebus conducând carul solar, iar atunci când cânta se imagina că este divinitatea pythică²⁴. Pune să fie reprezentat pe mo-nezi ca Apollo cu citera (Suetonius, *Nero*, 25). Această dorință de identificare cu divinitatea delphică are la Nero, evident, cauze multiple: se asociază acestui zeu din timpul tinereții și fără încetare în tot timpul domniei sale, după cum mărturisește Lucanus la începutul operei sale *Războaiele Civile*, care datează din anul 62; este pasionat de întrecerile ecvestre, de citeră, de poezie, teatru, domenii în care vrea să fie aplaudat pentru talentele sale și nu pentru rangul său, în care nu are egal printre latini. Dar intenția lui Nero este, fără îndoială, mai mare: s-a gândit că cele două aspecte — cel solar și cel liric — ale acestei divinități grecești se datorau faptului că zeul se născuse din sincretismul mai multor altor zei; că aceste aspecte sunt legate între ele: stăpân al zilelor și al nopților, în calitate de zeu solar, așadar stăpân al timpului și al viitorului, Apollo este în mod firesc zeul poeziilor, a căror primă misiune, în Antichitate, este cea profetică. Chiar la Roma, legătura între soare, circ și divinație este clară: cele patru echipaje

²⁴ Este vorba despre ipostaza sub care era adorat Apollo în cadrul sanctuarului de la Delphi, unde, prin intermediul preotesei Pythia, zeul răspundea întrebărilor puse de muritori; aceste întrebări vizau, cel mai frecvent, viitorul imediat privind acțiuni politice, militare, colonizări.

care se întrec, cu câte patru cai, și cele șapte ture de pistă, care simbolizează anotimpurile, săptămânile și zilele, marchează scurgerea anului, iar prezicătorii, astrologii și profeții de tot felul viermuiesc în *Circus Maximus*.

Toate acestea nu pot fi ignorate de către Nero. Pentru a deveni un avatar al zeului, împăratul trebuie să fie, așadar, cel mai bun poet și cântăreț, cel mai îndemânat conducător de cvadrigă, umplând, astfel, cele două funcții principale ale lui Apollo. Printre spectatorii jocurilor, unii, fără îndoială mai ales cei de origine greacă, nu sunt necunosători ai acestor simboluri și admiră apoteoza care se desfășoară sub privirile lor, alții sunt cel puțin sensibili la aspectul spectaculos pe care îl capătă domnia: lor le plac jocurile, Nero oferindu-le mai mult decât oricare alt împărat și, fapt remarcabil, participând el însuși... Arta devine, deci, pentru Nero un mijloc de a-i depăși pe alții și un mijloc de guvernare! Pe scenă sau în arena circului, aclamat cu ferveare de către popor, devine zeul însuși, este un soare care răsare. Chiar vocea sa este celestă. Odinioară, vocea împăratului era purtătoare de autoritate, o autoritate desigur divină, dar datorată mai ales valorii de administrator sau de general, acum vocea lui Nero se impune prin arta sa, prin caracterul său melodic, astfel încât nu-i mai folosește la rostirea ordinelor, ci pentru a cânta mai bine, pentru a declama mai bine... (*ibid.*, 25). Este grăitor faptul că, după lectura unuia dintre poemele sale, se hotărăște organizarea de slujbe de mulțumire către zei ca și după o victorie, că se gravează cu litere de aur textul și că acesta este dedicat lui Iupiter Capitolinul (*ibid.*, 10).

Noutatea extraordinară nu mai este aceea că împăratul este cel mai bun în activitățile războinice, ci pe scenă sau în arenă. Nu forța, ci talentul este ceea ce-l impune. Reprezentațiile teatrale sau cursele de cai sunt cele care

devin, după cum odinioară erau victoriile militare, ocazii de glorie. Nero joacă de preferință roluri de zei sau de eroi (*ibid.*, 21), dar nu ezită să lase deoparte demnitatea imperială pentru a-și asuma rolurile cele mai simple, căci gândește, neîndoielnic, că își poate descoperi, chiar și astfel, o valoare mai mare. Așadar, el încearcă să schimbe sensul cuvintelor: un triumf nu mai este consacrarea unei victorii militare, este încoronarea supremă a unui învingător din cadrul jocurilor...

Paralela între lupta artistică și război este cu bună știință subliniată prin revigorarea acelor *Augustiani*, care devin o veritabilă legiune a competițiilor ludice: la cei o mie de cavaleri, Nero adaugă aproape patru mii de plebei (Cassius Dio, 61, 20), ceea ce se apropie prin însumare, în mod semnificativ, de numărul de șase mii de soldați pe care îl avea, de regulă, o legiune. Această clică aplaudă în moduri foarte diferite (Suetonius, *Nero*, 20), unul este numit *bâzâitul de albine*, altul *zgomotul ploii pe acoperiș* iar altul *zgomotul ploii pe țiglă*. Aceste aplauze imită modulațiile psalmodiate ale marinarilor Alexandriei, pe care Nero avusese ocazia să-i întâlnească la Neapole, unde, cu ocazia unui transport de grâne, aceștia rămăseseră câteva zile.

Nero pune imediat în practică această ideologie la cea de-a doua ediție a jocurilor neroniene. El le organizează mai înainte: trebuiau să aibă loc în octombrie 65, dar le inaugurează chiar după represiunea conspirației lui Piso. Vrea cu tot dinadinsul să participe el însuși la votul juriului, senatorii încercând să-l împiedice, oferindu-i în schimb, înainte de concurs, victoria la concursul de cântec și la cel de elocință. Dar el refuză, dorind să concureze cu alții pe picior de egalitate. Este prima dată când apare pe o scenă de teatru la Roma. Intră înconjurat de toată escorta sa, iar

spectacolul este un mare succes. Împăratul repurtează o mare victorie, poporul este vrăjit.

Roma devine, din acest moment, un fel de Imperiu ludic: jocurile se multiplică, împăratul îi copleșește cu bani pe actorii de comedie și pe poeți — cel puțin pe aceia care au știut să nu-l pună prea mult în umbră, care au știut să rămână în plan secundar cu strălucirea lor sau doar să-l pună pe el în valoare (*Antologia greacă*, 9, 572 etc.). Voga teatrului și a artelor apare chiar și în arhitectură; cel de-al patrulea stil al caselor de la Pompei este constituit în proporție foarte mare din fresce reprezentând scene comice sau tragice, evocând personaje ale repertoriului teatral.

Principiile pe care fusese așezată societatea romană se modifică. Cum a spus-o foarte bine și E. Cizek, *agon* — competiția ludică, potrivit înțelesului grec (Suetonius folosește de două ori acest cuvânt asociindu-l cu domnia lui Nero: *Nero*, 21; 23) — și *luxus*²⁵ înlocuiesc *pietas* și *fides*... valorile de altă dată. Dacă odinioară romanii venerau austeritatea, munca și războiul, acum totul trebuia să fie lux, sărbătoare și joc.

Pe de altă parte, deoarece arta este mai cu seamă greacă și orientală, centrul de gravitație al Imperiului se deplasează spre est. Nu Roma, ci întreg universul era scopul lui Nero. Totuși, nu trebuie crezut că Nero vroia să mute în altă parte capitala, așa cum unii l-au acuzat că ar fi dorit s-o stabilească la Corint... El oferă clare dovezi că rămâne atașat de oraș: aici își construiește palatul, face din Roma cetatea cea mai frumoasă din lume, o recrează, am văzut, ca un nou Romulus, un nou Caesar. Nu renunță la toate

²⁵ Se cuvine făcută precizarea că luxul avea, în debutul imperiului, o dublă conotație: una pozitivă, care dovedea prosperitatea familiei, a statului, și una negativă, dată de excesivitate, care trimitea la lăncezeală și risipă.

tradițiile. Este semnificativ că emite monezi care exaltă vechile divinități romane, ca, de pildă, Vesta. Să spunem, mai degrabă, că încearcă, prin modificarea centrului de greutate al statului, să realizeze o sinteză între legendele greco-orientale ale Iulio-Claudienilor și Roma tradițională.

Pentru a-și susține această ideologie, Nero se sprijină mai ales pe popor. El știe cât de dornic este acesta de spectacole; magistrații de altă dată și cei recentți seduceau plebea oferindu-i jocuri. Iar el încearcă să meargă și mai departe: cu o mare artă a comunicării, transformă aceste jocuri în sărbători, iar el devine din ce în ce mai mult principalul actor. Romanii sunt vrăjiți să-și vadă stăpânul pasionat de aceleași lucruri ca și ei înșiși și chiar să se implice în ele. Împăratul intenționează să se apropie de popor, cum o dovedește și faptul că el ține adesea să benchetuiască în public. El pune astfel la punct o veritabilă politică-spectacol. Rezultatul acestor jocuri este amplificat o dată în plus prin emiterea de monede care le evocă.

Puterea lui Nero este pe placul poporului și pentru că este una a tinereții, a dinamismului. În anul 65, împăratul nu are decât 28 de ani; el se înconjoară de tineri, așa cum sunt cea mai mare parte a celor de la curte, așa cum sunt și *Augustiani*... În acest sens și Roma s-a schimbat: ea este foarte departe de epoca republicană, cu ai săi moșnegi, ai săi *senes*, bătrânii senatori de la putere; nu mai este nici vremea împăraților cărunți, ca Tiberius și Claudius.

Împăratul veghează, pe de altă parte, să nu fie neglijat unul din principiile constante ale politicii sale, și anume aprovizionarea regulată a orașului cu grâne. El este la curent cu resursele Imperiului, cu recoltele; aflând despre aceste preocupări, cineva îi trimite un vlăstar de grâu care are 360 de tije! Poate că în această perioadă Nero dorește să extindă *frumentationes*, distribuțiile de grâu, tuturor

rezidenților de la Roma, fie ei chiar și necetățeni (Plinius cel Bătrân, 18, 95). Realizează, de asemenea, și distribuții de argint, după cum o mărturisesc unii dintre istorici (Tacitus, *Anale*, 16, 3), cât și numeroasele tăblițe descoperite de către arheologi și care pot data din această perioadă. El încearcă să nu părăsească Roma, pentru a nu lăsa în voia soartei propriul popor.

În mod incontestabil, această politică a fost un succes: în vreme ce Roma era imensă, suprapopulată, compusă din locuitori de toate originile, împăratul știe să se facă mai iubit decât toți ceilalți Caesares. Nu mai era aceeași situație ca atunci când, din pricina eliminării Octaviei, unii își manifestau ostilitatea față de el. Dacă adeziunea este acum atât de puternică, aceasta se datorează, fără îndoială, faptului că noile orientări sunt în acord cu o anumită evoluție a mentalităților, cel puțin pentru o parte din populație.

În schimb, Nero nu se sprijină nici pe armată, care nu este deloc sedusă de un împărat-cântăreț la citeră, nici pe senat, în care nu are încredere: este grăitor în acest sens că, după 64, nu mai sunt emise monede *ex senatus consulto*. Despotul elimină elitele tradiționale. El înlocuiește, în posturile cheie, pe senatorii de vîrstă veche și pe cavalerii de rang înalt cu senatori modești sau orientali, liberti sau bărbați care au primit de curând cetățenia romană, mai ușor de convertit la noua ideologie decât romanii conservatori. Unde este epoca în care familia și amicii lui Seneca forfoteau în jurul împăratului?... Procedând astfel, Nero își îndepărtează familiile apropiate de ginta Iulia-Claudia, susceptibile de a avea intenții de dobândire a tronului. Se poate observa că noul guvernator al Syriei din anul 66, Mucianus, nu este de familie aristocratică, că Vespasianus, care se va ocupa de războiul contra iudeilor, începând cu anul 67, și Verginius Rufus, noul guvernator al Germaniei

Superior sunt de origine modestă. În ceea ce privește orientalii, adesea simpli liberti, ei au o putere mare: Nero trimisese deja pe un astfel de libert, pe Polyclitus, în Britania, după cum am văzut, ca să inspecteze activitatea magistraților romani; lui i se adaugă Helius, pentru a asigura interimatul în absența împăratului. Phaon se ocupă de finanțe destul de timpuriu, fără îndoială. Din anul 62, Claudius Athenodorus devine prefectul anonei. Norbanus Ptolemeus, de origine egipteană, se află în fruntea *fiscus*-ului, după anul 63, o însărcinare care nu trebuie să fi fost prea simplă cu un astfel de împărat cheltuitor. Epaphroditus, anchetator activ de pe vremea conjurației lui Piso, pozează ca salvator al regimului și acumulează bogății. Libertul Patrobius se ocupă de organizarea jocurilor. Să-l amintim și pe Nymphidius Sabinus, care trece drept fiu natural al lui Caligula, dar care este nepotul lui Callistos, libertul lui Claudius, și care este de origine greacă. El este ridicat la prefectura pretoriului începând cu anul 65. Nero pune în fruntea Egiptului oameni noi: Iulius Alexander, nepot de evreu și filozof, Philon, care este prefect al acestei provincii între 66-70. Sub Claudius, libertii dominaseră. Sub Nero, greco-orientalii, în sensul cel mai larg al termenului, sunt cei care ocupă funcții. De altfel, uneori se pot observa aceleași personaje: de exemplu, Helius, atât de puternic la finele domniei lui Nero, era în anul 54, sub Claudius, administrator al domeniilor imperiale din Asia (*ibid.*, 13, 1).

IV. O nouă artă de a trăi

Mai mult decât o nouă ideologie, noul regim se dorește a fi un nou stil de viață. Sub Augustus și Tiberius, chiar sub Claudius, se poate spune, puterea rămăsese austeră. Cu Nero, ea devine strălucitoare, surprinzătoare...

În pofida sumbreilor lovituri care au marcat anturajul împăratului după conjurația lui Piso, viața de la curte rămâne fermecătoare. Printre aceia care au rămas fideli împăratului se numără filozoful Telesinus, consul în 66, poetul Silius Italicus, consul în 68, Cluvius Rufus, istoricul, Vitellius și Nerva, viitori împărați, Valens. Se face poezie, se cântă, se mimează etc. (Tacitus, *Istorii*, 2, 71; 3, 62).

Împăratul se îmbracă fastuos și întotdeauna diferit. Unde este monotonia de altă dată, cu togile uniforme? Vara, el face băi răcoritoare cu zăpadă, își parfumează picioarele, după exemplul arătat de Otho (Plinius cel Bătrân, 13, 22). Poppeea se scaldă în laptele a cinci sute de măgărițe (*ibid.*, 11, 238). Împăratul afișează buna dispoziție, mai puțin în momentele în care teama îl cuprinde: mimica gravă și cea severă nu mai sunt la modă (Tacitus, *Anale*, 16, 22).

Nero consacră o mare parte a timpului banchetelor, care durează până târziu în noapte (Iuvenal, 4, 137). Poate adesea să se mândrească, după cum o afirmă Petronius, că-și consacră ziua somnului și noaptea datoriilor și plăcerilor vieții. Partenerii săi de banchet sunt serviți de curtezane și de cântărețele din flaut (Suetonius, *Nero*, 27). Sălile de banchet sunt decorate cu trandafiri. Se bea vin pur sau îndoit cu apă (Martial, 11, 6), în cupe fabulos de scumpe, adesea din cristal (Plinius cel Bătrân, 37, 20; 29). Împăratul gastronom inventează o băutură specială: din apă fiartă, pe care o toarnă într-un recipient din sticlă pe care, apoi, îl răcește în zăpadă, obținând astfel o băutură răcoritoare, dar care nu prezintă inconveniente zăpezii topite (*ibid.*, 31, 40).

Apoi, în timpul banchetului, pe primul loc trece dragostea: Nero dorește ca pasiunile să fie necenzurate. Istoricii ne-au lăsat o astfel de mărturie, evocând o zi de

sărbătoare din anul 64, când împăratul și prietenii săi au coborât în apele Tibrului, în timp ce pe maluri matroanele, împodobite ca niște prostituate, se îmbulzeau să-i culeagă (Tacitus, *Anale*, 15, 37; Cassius Dio, 62, 15; Suetonius, *Nero*, 27). Tigellinus, Silia și Calvia Crispinilla, supraveghetoarea plăcerilor, sunt principalii tovarăși de petrecere ai lui Nero.

La curte se joacă zaruri cu 400 000 de sesterți punctul. Nero pescuiește cu un năvod aurit, împletit cu fire de purpură stacojie. În Campania se duce adesea, întovărașit de curtea sa, cu sute de care, — unele dintre acesta fiind decorate cu perle (Plinius cel Bătrân, 13, 17) — trase de catări cu potcoave din argint, în timp ce Poppeea, se spune, folosește catări cu potcoave din aur (*ibid.*, 33, 140; Cassius Dio, 62, 28). Cortegiul este înconjurat de o multitudine de mauretani și de vizitii acoperiți de ornamente și brățări (Suetonius, *Nero*, 30).

Totalul este sub semnul rafinamentului: împăratul-estet poartă cu el în călătorie o statuie de amazoană, sculptată de Strongylion, și admiră, în timpul drumului, profilul perfect al picioarelor pe care poziția călare o pune în valoare (Plinius cel Bătrân, 34, 82). El privește jocurile de gladiatori printr-o oglindă din smarald (*ibid.*, 37, 64). Nero este foarte sensibil la armonia culorilor: pentru că are cască verde atunci când conduce carul, acoperă arena circului unde va alerga cu crysocoliu, care este un silicat hidratat al cuprului, de culoare verde (*ibid.*, 33, 90). Se înmulțesc invențiile cele mai extravagante, pentru a se bucura mai bine de o viață plină de farmec și de frumusețe. Esteții de la sfârșitul secolului nu sunt decât palide imitații ale rafinamentului către care se tinde. Este o domnie inimitabilă.

Trăind astfel, Nero dorește, neîndoindu-se, să depășească viața regilor orientali. Nu este surprinzător faptul că, în

anul 68, el își tunde concubinele: dorea să le transforme în amazoane.

La o politică nouă și la o artă nouă de a trăi se impune un nou palat: Nero construiește cu îndrăzneală, în plină inimă a Romei, *Domus aurea*, o sintagmă pe care impropriu o traducem prin *Casa aurită*, dar care, de fapt, semnifică *Sălașul de aur*. Imediat după incendiul din 64, Nero cheamă cei mai buni arhitecți: Severus și Celer. Le cere să reconstituie la Roma un univers în miniatură. În centru este amenajată o incintă cu apă, ca un lac, numit iazul lui Nero. În jurul său sunt dispuse păduri, ferme, câmpii cu ogoare — o lume întreagă adunată în plină Romă (Suetonius, *Nero*, 31). S-a apreciat întinderea acestui „sălaș” la cca. 70 ha: autorii de epigrame se înspăimântă și sfătuiesc pe oricine să meargă într-un oraș aflat la vreo douăzeci de kilometri depărtare:

Roma va deveni casa sa.
„Cetățeni, plecați spre Veii,
Dacă această casă blestemată
Nu înghite cumva și Veii.”

Plinius cel Bătrân se scandalizează de imensitatea locurilor, pe care o compară cu minuscula suprafață rezervată triumfătorilor de altă dată (36, 111).

În ceea ce privește casa însăși, ea este magnifică: la intrare străjuie o colosală statuie a lui Nero, de aproape patruzeci de metri, executată de sculptorul grec Zenodoros. O lipsă de măsură pe care Nero o arătase deja cerând să fie pictat pe cel mai mare tablou executat vreodată: o pânză de in de 40 m înălțime, pe care un fulger, sinistru semn prevestitor, îl distruge (Plinius cel Bătrân, 35, 51).

Porticurile sunt de un kilometru și jumătate în lungime. În centru, o rotondă, un fel de planetarium, care amintește de acel *velum* stelat pe care-l pusese deja în amfiteatrul

de pe Câmpul lui Marte (*ibid.*, 19, 24) și care se rotește continuu. În ansamblul construcției, bolta este foarte mult folosită. Nici un colț nu este lipsit de decor: peste tot sunt picturi, ca acelea ale faimosului pictor Famulus, marmore provenite din toate colțurile lumii, care formează desene, picturi, adevărate tablouri... (*ibid.*, 35, 3). Un fel de alabastru, *fengitul*, permite luminii să pătrundă chiar și în zonele cele mai dosnice (*ibid.*, 36, 163). Aurul, după cum o sugerează și numele palatului, este, firește, din abundență utilizat. Peste tot se găsesc statui ale meșterilor greci, Praxiteles, Lysippos etc. Aceste capodopere au fost alese cu un gust desăvârșit. Unele au fost dăruite de cetățile grecești, altele au fost pur și simplu furate (*ibid.*, 34, 84). S-a plătit pentru fotolii fastuoase mai multe milioane de sesterți (*ibid.*, 8, 196). Totul este menit pentru o viață a deliciilor, a luxului: în camerele de banchet, florile sunt ne-numărate, iar parfumurile se răspândesc prin orificii practice în plafon ... (Suetonius, *Nero*, 31). În sălile de baie curg ape din cele mai pure izvoare și chiar apă de mare. Pe scurt, arhitecții „au reușit să realizeze, prin mijloacele artei, ceea ce natura a refuzat să facă...” (Tacitus, *Anale*, 15, 42).

Terminând această *Domus aurea*, Nero se lasă pradă înclinațiilor bucolice ale timpului său, dorind să aducă viața rurală la oraș. Neîndoielnic, a avut intenția să rivalizeze cu regii elenistici și parți în ceea ce privește palatele paradisiace. Dar consecința este mai profundă: fiind o inovație surprinzătoare într-o vreme când Roma era dintotdeauna o cetate, palatul său subminează întăietatea cetății. Prin decizia de a-și implanta casa în inima Romei, împăratul a dorit să-și sublinieze primatul în cetate; în plus, dorința de a aduna aici întregul univers, de a strânge opere de artă, marmore provenite de pretutindeni

subliniază puterea împăratului în această lume. Mai există și alte simboluri, mai puternice: astfel, pentru realizarea statuii, este grăitor apelul la sculptorul Zenodoros, căci acesta devenise faimos prin statuia formidabilă a lui Mercur, situată fără îndoială aproape de Augustonemetum (Clermont-Ferrand), pe vârful Dôme: Nero devenea astfel un zeu... La fel, rotonda care se învârtea, prefigurând Pantheonul lui Hadrian, reprezintă, în mod clar, universul pe care-l stăpânește acest nou zeu solar care este Nero. Folosirea bolții are și ea, fără putință de tăgadă, un sens precis, și anume este imaginea bolții cerești. Aurul, care nu este decât un metal prețios, dar care redă culoarea razelor astrului zilei, anunță prezența lui Apollo. Ei bine, da, acest „sălaș” este al unui zeu. Și, prin antifrază, Nero exclamă intrând aici: „În sfârșit, voi putea locui și eu ca un om...”

Se observă, așadar, că această nouă manieră de a guverna, această nouă artă de a trăi prezintă o mare coerență și nu sunt doar roadele extravagantei. S-a propus ca această ideologie, această nouă artă de a trăi să fie desemnate cu ajutorul conceptului de „neronism”.

V. O economie de lux

Această politică imperială își pune amprenta constrângătoare asupra întregii cetăți: activitățile tradiționale stagnează, dar anumite sectoare legate de artă și de lux se dezvoltă foarte mult.

Artizanatul de înaltă serie, cel care se va regăsi ilustrat pe frescele lubirii din casa Vettiilor de la Pompei, comerțul cu materii prețioase înfloresc. Casele se înfrumusețează. *Domus aurea* influențează locuințele private, în care pătrund luxul, grădinile, picturile; este ceea ce am văzut că

s-a numit cel de-al patrulea stil pompeian. Este o epocă benefică pentru artiști: comedianți, tragedieni, cântăreți din citeră, pictori vin la Roma și-și vând foarte scump talentul.

Se explorează lumea: călătorii fac expediții extraordinare, împăratul, s-a spus, trimite o misiune în inima Africii; un cavaler roman va prospecta Baltica și va aduce o mare cantitate de chihlimbar (Plinius cel Bătrân, 37, 45).

Tehnicile progresează și ele, se descoperă pietre rare. Există medici faimoși, ca Thessalus și Crinas (Plinius cel Bătrân, 29, 9).

Pe scurt, domnia apare la fel de activă ca și la începuturile ei, dar este vorba de o activitate foarte diferită de aceea pe care Roma a oferit-o sub primii Iulio-Claudieni.

VI. Vizita lui Tiridates (începutul anului 66)

Corbulo îi ceruse, să ne-o amintim, lui Tiridates să vină chiar la Roma pentru a se încorona ca rege al Armeniei. Inițiativa este surprinzătoare, și ea n-ar fi putut să se nască fără acordul lui Nero, dacă nu este chiar rodul intervenției directe a împăratului. Nu se cunosc alte exemple asemănătoare, până în acest moment, prin care un rege străin să fie consacrat de romani în capitală. Această încoronare are o încărcătură de semnificații considerabilă: trebuia arătat lumii că un part vine până la Roma ca să-și primească tronul și să-și afirme supunerea față de puterea imperială.

Călătoria este remarcabil organizată: cortegiul urmează un parcurs foarte sinuos, care presupune traversarea ținuturilor foarte populate ale Asiei, într-un periplu de nouă luni. Itinerarul și durata se explică, desigur, prin faptul că Tiridates, în calitate de preot mazdean, nu poate urma un

drum pe mare mai mult de douăzeci și patru de ore, căci aceasta nu trebuie pângărită cu dejecții umane. Nero nu poate fi decât satisfăcut de lungimea și lentoarea deplasării, care permite unui mare număr de oameni să constate puterea Romei, cetatea spre care se îndreaptă acest viitor rege. Toate orașele sunt decorate somptuos. Viitorul rege este înconjurat de fiii săi și de cei ai lui Vologeses, ca și de magi, și de trei mii de cavaleri parți. Este însoțit de soția sa, care poartă o cască de aur (Cassius Dio, 63, 2).

Vizita este concepută ca un veritabil spectacol. La începutul anului 66, prințul part este primit de Nero, la Neapole: el îngenunchiază, cu brațele încrucișate, în fața împăratului, numindu-l stăpânul său. La Roma este pregătită o ceremonie grandioasă: Nero stă, în forul foarte pompos decorat pentru acest eveniment, pe o tribună, îmbrăcat în hainele triumfale, așezat pe un scaun curul. Senatul, pretorii și stindardele lor îl înconjoară. Tiridates reia gestul de vasalitate față de împărat și i se adresează ca unui zeu, ca lui Mithra, divinitate care este, să nu uităm, suprapusă în Persia zeului Shamash, zeu solar... Nero îi răspunde zicându-i că are puterea să facă și să desfacă regi și că îi acordă tronul Armeniei. Îl îmbrățișează, îi ia tiara și i-o înlocuiește cu o diademă (Cassius Dio, 63, 5; Suetonius, *Nero*, 13). Ceremonia este urmată de un spectacol în teatrul lui Pompei: clădire acoperită de un văl de purpură, presărat cu stele, ca și bolta rotundă a *Casei aurite*, având în centru brodată o reprezentare a lui Nero în car. Scena și zidul interior al teatrului sunt în întregime aurite, motiv pentru care acea zi s-a numit *Ziua de aur*... Încă o dată avem de a face cu simboluri celeste și apolinice. Nero profită de această vizită pentru a se produce cântând din liră și conducând un car. În următoarea

noapte, orașul este în întregime iluminat de lămpi și făclii, ca pe vremea execuției complicilor lui Catilina.

Călătoria constituie un remarcabil succes diplomatic. Tiridates, puțin surprins să-l vadă pe acest împărat-vizitiu, este foarte impresionat de splendoarea cetății și a curții. La întoarcere, reconstruiește Artaxata și o renumește Neronia (Cassius Dio, 63, 7). Grație acestei manevre, Roma rezolvă pentru cincizeci de ani problema partă... Parții nu vor profita de dificultățile de la Roma, în special de rebeliunea evreilor din 66, pentru a ataca imperiul...

Nero este în culmea gloriei: el face să domnească peste tot în lume pacea romană. Chiar la Roma opoziția este încremenită, poporul este foarte impresionat de aceste sărbători, de această somptuoasă primire, de acest împărat care supune regi străini, mai mult, care îi creează, care generează bogăție, care, luminând orașul, face să strălucească, precum un nou Apollo, lumina asupra nopții însăși, și-l poartă pe Nero în nori. Fără îndoială, mulțimea apreciază și reconstruirea capitalei, chiar frumusețea palatului împăratului.

Cu toate acestea, vizita a costat scump. Nero a trebuit să plătească pentru o parte din călătorie. S-au scos pentru asta, din tezaur, 800 000 de sesterți pe zi. Tiridates este dăruit, la plecare, cu o sută de milioane de sesterți...

VII. O represiune în creștere

În această perioadă, mai ales când simte adeziunea populară după strălucitoarea vizită a lui Tiridates, Nero, cu o cruzime fără seamă, sprijinindu-se pe denunțatori ca Eprius Marcellus, Sariolenus, Nonius, Cestius, Regulus etc. (Tacitus, *Istории*, 4, 7; 71), își elimină ultimii opozanți,

susceptibili de rezistență la instaurarea definitivă a regimului teocratic.

Spre sfârșitul anului 65 l-a exilat pe C. Cassius Longinus, deoarece acesta aducea onoruri portretului strămoșului său, C. Cassius, ucigașul lui Iulius Caesar, și pune să fie executat L. Iunius Silanus. Pe amândoi îi acuză că ar fi organizat o revoltă, lui Silanus reproșându-i că dorește însemnele imperiale (Tacitus, *Anale*, 16, 9). Gallion, fratele lui Seneca, este suprimat în aceeași epocă, fără îndoială (Cassius Dio, 62, 25). L. Antistius Vetus, socrul lui Rubellius Plautus, este și el eliminat puțin după aceea, împreună cu fiica sa și soacra acesteia (Tacitus, *Anale*, 16, 10): Nero merge până într-acolo cu nelegiuirea încât îl acuză pe Antistius, prin intermediul unuia dintre libertzii săi, și, pe când cele trei victime se sinucid cu lama aceluiași cuțit, în aceeași baie, le condamnă postum, spunând că le-a lăsat lor alegerea mijlocului de a se sinucide! În anul 66, un anume P. Anteius și un erou din războiul contra britannilor, Ostorius, care consultaseră un ghicitor în legătură cu propriul viitor și care, prin aceasta, își dovediseră, se credea, dorința de a accede la putere, sunt, în urma denunțurilor, constrânși să se sinucidă (*ibid.*, 16, 14).

Imediat cade Mela, fratele lui Seneca și tată al lui Lucanus, apoi vine rândul lui Petronius. Acest epicureic nu pare, totuși, că poate să-l neliniștească pe Nero cu ceva, căci își petrece existența într-o dulce nonșalanță. Dar el își atrage invidia lui Tigellinus, care observă că acest libertin rafinat începe a fi mai apreciat decât el, în calitatea sa de consilier pe probleme de desfătări imperiale; Petronius este acuzat că ar fi fost complice la conjurația lui Piso. El nu se sinucide imediat: cu o eleganță supremă, își deschide și-și închide venele de mai multe ori, ca și când, în plin regim despotice, dorea să afirme că este liber și stăpân pe

propriul destin (*ibid.*, 16, 19). În sfârșit, se lasă pradă somnului, pentru ca moartea sa, oricât de provocată, să pară întâmplătoare.

Nero îi are în vedere și pe acei stoici severi care constituiseră, de câțiva ani, opoziția mai mult sau mai puțin mărturisită la regimul său: este cazul lui Thrasea, Barea Soranus și al ginerelui lui Thrasea, Helvidius. Împăratul este încurajat de Capito, ginerele lui Tigellinus, condamnat odinioară la exil pentru delapidare și datorită contribuției lui Thrasea (Tacitus, *Anale*, 16, 21). Acesta din urmă este cel vizat în primul rând, contra lui se formulează o plângere în care se arăta că nu se asociază diverselor măsuri luate de Nero, că a fost absent la deliberări ca acelea privind moartea Agrippinei sau privind divinizarea acordată Poppeei. Așadar, absenteismul și nu o ostilitate declarată este ceea ce i se reproșează; este stigmatizată chiar atitudinea sa, comparată cu aceea a unui dascăl de școală, o atitudine pe care Nero o interpretează ca un reproș la veselia pe care împăratul o arbora (Suetonius, *Nero*, 37).

Mai gravă este acuzația de constituire a unei veritabile facțiuni. În persoana lui se întrevade moștenitorul stoicului Cato din Utica²⁶, devenit, în această perioadă, mare mit al republicii. Thrasea primește dreptul de a-și alege moartea, el își taie venele și moare cu curaj, după modelul lui Socrates și al lui Cato însuși (Tacitus, *Anale*, 16, 35).

²⁶ Cato din Utica, supranumit „ultimul republican”, este nepot al cenzorului M. Porcius Cato. Opunându-se politicii pe care Iulius Caesar încerca să o practice după înlăturarea lui Cn. Pompeius Magnus, din 48 î.Hr., Cato se va sinucide, în 46 î.Hr. Fiica sa, Porcia, este soția lui M. Iunius Brutus, cel care va fi artizanul uciderii lui Caesar, la idele lui martie 44 î.Hr.

Barea a fost acuzat de un stoic de origine greacă, deși îi era patron acestuia (Iuvenal, 3, 118; Cassius Dio, 62, 26). Atunci când fiica lui Barea, disperată, îi întreabă pe niște prezicători ce soartă va avea tatăl ei și dacă Nero se va lăsa înduplecat, este și ea acuzată (Tacitus, *Anale*, 16, 31).

Helvidius este doar exilat.

Se spune că Nero a poruncit să fie ucis și fiul Poppeei avut cu primul ei soț, deoarece acest băiat, în timpul jocurilor sale, luase obiceiul să interpreteze rolul de împărat (Suetonius, *Nero*, 35).

Pe când Nero era pe punctul de a pleca spre Grecia, se pare că Annius Vinicianus, ginerele lui Corbulo, atentează la viața sa, la Beneventum, dar s-au păstrat extrem de puține informații despre această tentativă. Faptele par să se fi desfășurat astfel: Corbulo are toate motivele să se teamă, pentru că este legat de grupul de stoici, pentru că este acoperit de glorie, are o fizionomie frumoasă, este un pretendent serios la tron. Este, o dată în plus, în pericol deoarece invidioșii și trădătorii îi dau târcoale: un simplu centurion, Varus, îl denigrează în fața împăratului (Tacitus, *Istorie*, 3, 6). Și ginerele generalului crede că trebuie să o ia înainte și să-l elimine pe Nero. Vinicianus aparține unei familii ostile Iulio-Claudienilor: tatăl său a participat activ la conjurația contra lui Caligula, fratele său a fost implicat în conjurația lui Piso și de aceea este exilat, cumnata sa este chiar fiica lui Barea Soranus. Dar atentatul eșuează. Împăratul, imediat după traversarea Adriaticii, îl va convoca pe Corbulo, care are proasta inspirație să vină fără escortă și va primi ordinul să se sinucidă. Va urma o nouă represiune împotriva ordinului senatorial purtată de Helvius, care rămăsese la Roma.

Trebuie remarcat faptul că, pentru toate aceste măsuri, Nero găsește în senat susținători ai acuzațiilor, senatori

care votează din teamă, lingușeală sau interes sentințele pe care el le dictează (Tacitus, *Anale*, 16, 17). De asemenea, este sigur faptul că Nero a fost puternic influențat de Tigellinus. Este grăitor, în acest sens, gestul lui Mela, care a dorit să evite anularea testamentului său, acordându-i lui Tigellinus o mare sumă de bani (Tacitus, *ibid.*).

Toate acestea îi permit lui Nero să-și refacă veniturile; fie că el însuși acaparează veniturile — cum este cazul lui C. Cassius Longinus (Iuvenal, 10, 16) — fie că, din prudență, pentru ca moștenitorii să mai apuce totuși câte ceva, condamnații îi ofereau ei înșiși sume de bani. Este sigur că Nero trece în ochii posterității drept un hoț (*ibid.*, 12, 129).

Cruzimea manifestată atât în cazul conjurațiilor conduși de Piso, cât și în cazul eliminării ultimelor rezistențe a dus la un fel de autodistrugere: este grăitor faptul că multe dintre victime fuseseră colaboratorii lui Nero: Thrasea fusese consul în 56, Vestinus — consul ordinar în 65, Lateranus — consul desemnat în același an.

VIII. Călătoria în Grecia (septembrie 66 – începutul anului 68)

Nero plănuise de doi ani să meargă în Grecia. Mereu avid de popularitate, crede că doar grecii vor putea să-i aprecieze, așa cum trebuie, talentele de actor de tragedie, de cântăreț și de conducător de care. Oare nu cetățile grecești au fost acelea care i-au trimis înainte toate coroanele de învingător la concursurile de muzică, după cum spune Suetonius? Grecia este o țară unde va fi complet debarasat de toate rigiditățile tradiționale romane, care nu sunt favorabile acestor apariții în public. Este o țară unde va avea o și mai mare libertate decât în draga sa Campanie, unde

evoluase deja. Nu este oare călătoria în Grecia o deplasare pe care o fac toți romanii de un anumit rang social pentru a-și completa studiile, o deplasare de care Nero a fost privat din cauza promovării foarte rapide la conducerea statului? Cu toate acestea, nu este vorba doar de o simplă vizită turistică sau de studiu: împăratul va imprima acestei călătorii o altă alură: el știe că în Grecia, locul în care generalii și regii sunt onorați ca niște zei, va fi cu adevărat admirat, mai direct spus adorat, ca o nouă imagine a lui Apollo. Și în această manieră își va arăta aici dorința de a centra imperiul spre Orient. De aceea, călătoria este de mai multe ori amânată, căci Nero, mereu atent la dorințele poporului, știa că mulțimea, pentru a-și păstra pâinea și jocurile, dorea ca împăratul să rămână la Roma. Totuși, fascinația pentru Orient îl convinge, spre finele anului 66, să ia decizia de a pleca.

Înainte de plecare se recăsătorește. Inițial se zvonise că se însoară cu Antonia, fiica lui Claudius, dar aceasta nu ține să se mărite cu ucigașul atâtor membri ai familiei sale și-l refuză. Este eliminată la rândul ei, iar Nero se căsătorește cu Statilia Messalina, o femeie fertilă, care are copii și care poate să-i ofere un moștenitor; este, de altfel, o văduvă bogată, pasionată de poezie. Ea nu are scrupulele pe care le-a manifestat Antonia, chiar dacă avusese deja patru soți, ultimul nefiind altul decât consulul Vestinus, una din victimele lui Nero după conjurația lui Piso din 65... (Suetonius, *Nero*, 35; Tacitus, *Anale*, 15, 68). Statilia îl va însoți pe împărat în Grecia.

Plecarea este stabilită pentru sfârșitul lui septembrie 66, călătoria fiind pregătită cu grijă și fast. Foarte decis să câștige cât mai multe competiții posibil, Nero grupează jocurile în anul călătoriei sale, cu ambiția de a câștiga în cele patru mari concursuri²⁷: cel olimpic, cel delphic, cel

²⁷ Patronii divini ai acestor jocuri sunt Zeus (jocurile olimpice) și Apollo.

istmic și cel nemean (Cassius Dio, 63, 8). Pentru aceasta, devansează data jocurilor olimpice și nemeene. În plus, introduce, împotriva regulilor, întreceri muzicale în jocurile de la Olympia.

Lasă treburile de la Roma în seama libertului Helvius (Cassius Dio, 63, 12). Un impresionant cortegiu îl însoțește, format din senatori, pretorien, actori de comedie, cântăreți, *Augustiani* etc., o trupă mai numeroasă decât aceea care a fost necesară pentru învingerea parților, spune Cassius Dio, o armată extraordinară, cum nu s-a văzut niciodată, o armată de operetă, cum spunem noi astăzi, purtând instrumente muzicale în loc de arme și veșminte de actori în locul tunicilor militare (63, 8).

Din momentul sosirii, Nero se dedică întrutotul concursurilor: se comportă ca un concurent obișnuit, înscriindu-se pe liste ca și ceilalți, încercând să-și elimine prin uneltiri rivalii, să mituiască pe cei din juriu, respectând, totuși, atât cât se putea, regulamentul jocurilor. Ca actor de tragedii, joacă mai ales rolurile lui Oedip, Thyeste, Herakles, Alcmeon, Oreste, dar și personaje feminine, purtând masca Poppee... Participă, fără a se lăsa mai prejos, la cursele de cai, concursurile de citeră și intenționează chiar să se amestece în luptele atletice (Suetonius, *Nero*, 53). Când libertul său, Helvius, îl întreabă despre întoarcerea în Roma, Nero îi răspunde: „Vrei să mă silești să mă reîntorc acum, dar trebuie mai degrabă să mă sfătuiești să mă reîntorc demn de Nero.” Bineînțeles, juriul nu a cutezat să-i refuze coroanele. Într-o zi, într-o cursă de atelaje în care căzuse..., a ieșit totuși pe primul loc! Acolo a realizat din plin acest nou regat al artei în care împăratul nu mai este cel mai bun general, ci cel mai bun dintre actori, dintre cântăreți, dintre conducătorii de care...

În timpul deplasărilor sale, potrivit ideologiei pe care am evocat-o, evită să meargă la Atena, care amintește prea

mult de grandoearea guvernământului democratic, și la Sparta, pe care o admiră excesiv vechii romani. Probabil se teme să nu fie obligat să treacă și pe la Eleusis, ale cărei mistere excludeau criminalii. Preferă deschis Grecia de la Istm și cea din nordul Peloponesului, linie de legătură între Roma și Orient, rămânând multă vreme la Corint...

Imprimă călătoriei sale o notă politică prin două memorabile gesturi: mai întâi, în septembrie 67, începe tăierea istmului corintic, construind aici un mare canal. Interesul este unul economic, mai înainte de toate: trebuia scurtat și făcut mai sigur traseul între Asia și Adriatica, evitându-se lunga ocolire a Peloponesului pe la capul Malea, o extremitate care este, în plus, destul de periculoasă. Dar intenția este, mai ales, ideologică: este vorba, evident, de a apropia Orientul de Roma. Este vorba încă o dată de transformarea sa în zeu, de strângerea laolaltă a două lumi pe care geografia le-a separat, ca dovadă că unii i-au considerat acțiunea drept un sacrilegiu (Plinius cel Bătrân, 4, 10). Zeii, gândesc romanii conservatori, adversari ai împăratului, au dorit ca Roma să fie apărată de influențe negative prin bariera istmului, iar Nero are îndrăzneala de a perturba ordinea lumii. Desigur, au fost și alții care s-au gândit la același proiect: unul dintre regii elenistici, Demetrios, apoi Caesar și, în fine, Caligula, dar Nero începe efectiv lucrările la acest proiect și le conferă o semnificație mai precisă: el le inaugurează cu cea mai mare solemnitate posibilă. Rostește un discurs pompos, se angajează personal în aceste lucrări de vreme ce el este cel care sapă prima groapă²⁸ cu o casma de aur, în sunetul trompetelor...

²⁸ Gestul este frecvent întâlnit în despozițiile orientale, în Egipt, spre pildă, unde anul agricol era marcat simbolic de prima brazdă trasă de faraon.

Cu toate că traseul este excelent ales (este același care va fi reluat în veacul al XIX-lea), cu toate că este destul de scurt — șapte kilometri, ceea ce este evident foarte puțin în comparație cu canalul lateral preconizat între Baiae și Ostia — și cu toate că pe acest șantier muncesc șase mii de evrei, trimiși de Vespasianus, activitatea nu avansează rapid, deoarece trebuie săpat foarte profund într-o rocă dură. Lucrarea va fi abandonată, căci Nero, ca și în alte domenii ale politicii sale, își supraestimase forțele și-și dă seama că nu are, ca faraonii, armate atât de numeroase la dispoziția sa.

Pe de altă parte, la sfârșitul șederii sale în Grecia, la 28 noiembrie 67, aflat încă la Corint, anunță în cadrul jocurilor istmice, pe stadionul unde, în 196 î.Hr., Titus Quinctius Flamininus proclamase libertatea Greciei²⁹, restaurarea acestei libertăți și imunitate fiscală pentru Achaia: un discurs care a supraviețuit grație unei inscripții descoperite la Acraephia, în Beoția. Această proclamație nu aduce prea multe lucruri noi, de vreme ce multe dintre cetăți sunt deja libere, dar acum Achaia, debarasată de statutul ei de provincie senatorială, nu va mai avea guvernator. Nero compensează senatul oferindu-i Sardinia, de la jumătatea anului 67. Fără îndoială, lucrul cel mai interesant pentru greci este imunitatea fiscală. Să adăugăm faptul că împăratul acordă și cetățenia romană unui mare număr de

²⁹ Episodul este redat de Polybios — și reluat de autorii de după el, printre care și de Plutarh — în biografia consacrată generalului roman, și se petrece la finele celui de-al doilea război pe care Roma l-a purtat împotriva regatului elenistic al Macedoniei, între 199-197 î.Hr. Eleuteria — libertatea — pe care romanii au acordat-o cetățitorilor grecești s-a dovedit a fi practic efemeră, în anul 146 î.Hr., Grecia este transformată în provincie romană, Corint-ul, altădată locul acordării acestei libertăți, este ras de pe suprafața pământului.

nobili, cât și membrilor juriilor care au știut atât de bine să-i aprecieze talentul (Suetonius, *Nero*, 24).

Călătoria a costat scump, dar, în ceea ce-i privește pe greci, rezultatul a fost pozitiv. Nero a câștigat un mare prestigiu în fața populației, așa cum o dovedesc anumite observații ale lui Pausanias și Plutarh. Va rămâne foarte admirat în Grecia, cu atât mai mult cu cât Vespasianus va readuce Achaia la vechiul ei statut provincial și va suprima imunitatea fiscală (Suetonius, *Vespasianus*, 8).

După obținerea acordului lui Vologeses și al lui Tiridates, Nero are intenția de a-și prelungi călătoria printr-o fabuloasă expediție orientală: visează să meargă până la porțile Caspicii; nu este simplu de știut cu exactitate ce însemna aceasta pentru romani și pentru Nero însuși: Plinius afirmă că localizarea „porților” nu este sigură (6, 40). În acea epocă, porțile Caspicii reprezentau ținuturile sarmaților, Caucazul, care este mai mult sau mai puțin confundat cu Hymalaia, pe scurt drumul spre India... Este sigur că Nero dorește, prin această lungă incursiune, să-l depășească pe Alexandru: în acest scop, și-a creat o legiune, în mod unic constituită din recruți cu înălțimea de cel puțin un metru și optzeci de centimetri, numită și *legiunea giganților* sau, mai grăitor, *falanga lui Alexandru cel Mare* (Suetonius, *Nero*, 19).

Însă, Nero primește vești supărătoare despre situația din vestul Imperiului și decide să revină la Roma.

IX. O reîntoarcere triumfală

Ceremoniile reîntoarcerii sunt pline de simboluri: împăratul intră mai întâi în Neapole, într-un car tras de cai albi, printr-o spărtură făcută în zidurile de incintă, cum se obișnuia pentru învingătorii jocurilor sacre. După aceasta

pătrunde de o manieră la fel de spectaculoasă în Antium, apoi pe proprietatea sa de la Alba (Suetonius, *Nero*, 25) și sosește, în final, la Roma, în martie 68.

Primește un veritabil triumf, în sensul roman al termenului. Se pare că Nero se înscrie în continuitatea vechilor triumfuri militare, pentru că se urcă tocmai în carul lui Augustus (*ibid.*, 25; Cassius Dio, 63, 20), dar el se îndreaptă, faptă singulară, spre templul lui Apollo, de pe colina Palatin (Suetonius, *Nero*, 25), și abia după aceea spre templul lui Iupiter, de pe Capitoliu (Cassius Dio, 63, 20). Pe de altă parte, Nero nu poartă *paludamentum* de culoarea purpurei, mantaua generalilor, ci o manta înstelată, simbol al puterii sale celeste, purtând coroana olimpică. Cetatea este în mod magnific decorată, dar nu cu obiecte care pot evoca războiul: pe pământ se presară șofran pentru a înmiresma aerul, împăratului i se lansează în față păsări, i se oferă panglici și dulciuri. Imensul cortegiu care îl însoțește pe învingător este alcătuit din purtători de pancarde, pe care sunt scrise felul și locul victoriilor obținute, numele concurenților învinși. Sunt trecute și cele 1808 de coroane pe care le-a câștigat. *Augustiani* îl escortează proclamând că sunt soldații triumfului său (Suetonius, *Nero*, 25). Mulțimea strigă: „Te salutăm, Nero, al nostru Hercules!”, „Te salutăm, Nero, al nostru Apollo!” După aceea, împăratul începe să joace pe scenă și să cânte din liră chiar la Roma. Palatul său este decorat cu coroanele obținute și cu statui reprezentându-l în postură de cântăreț acompaniindu-se la citeră. Entuziasmul poporului este imens, dar, nu departe de Roma, Imperiul deja începe să se clatine.

CĂDEREA

I. Războiul contra evreilor

De-a lungul întregii domnii a lui Nero, nevoia de bani a fost, aşadar, mare, dar după vizita în Grecia ea devine strigătoare la cer. La cheltuielile cerute de reconstrucţia Romei, de edificarea acelei *Domus aurea*, de vizita lui Tiridates, de generozitatea împăratului faţă de prieteni sau artişti, se adaugă chiar şi costul imens al acestei fastuoase călătorii. În timpul deplasării sale, Nero a cheltuit fără să-i pese: în ziua în care a căzut din car şi totuşi a fost considerat învingător, a dăruit membrilor juriului câte un milion de sesterţi pentru a le mulţumi (Cassius Dio, 63, 14). Anticii au estimat cheltuielile sale la mai mult de două miliarde de sesterţi (Tacitus, *Istории*, I, 20), ceea ce echivalează cu aproape şase miliarde de euro de astăzi. Situaţia pecuniară este cu atât mai gravă cu cât Nero nu a dorit multă vreme să ţină o evidenţă, el admirându-l pe Caligula, care reuşise să cheltuie în scurt timp imensele bogăţii lăsate de Tiberius. Pretinsa descoperire a unui tezaur a contribuit la o contractare considerabilă de datorii. În domeniul financiar, situaţia este atât de grea, încât statul nu mai practică împrumuturile pe termen lung. Nero, care, odinioară, dorise să suprimе toate impozitele şi taxele, se răzgândeşte şi cere acum procuratorilor să le reactiveze. El porunceşte executarea de recensăminte pentru a nu fi nimeni օmis. Martor al forţei acestei presiuni fiscale este un edict al guvernatorului Egiptului, Iulius Alexander, care,

la începutul domniei următoare, ia serioase măsuri pentru a pune capăt abuzurilor în acest domeniu.

Aceste dificultăți pecuniare îl costaseră, deja, pe Nero un război, care se prelungește pe timpul călătoriei sale în Grecia și care nu se va încheia decât după sfârșitul domniei sale. Procuratorul Iudeei, Gessius Florus, ia într-adevăr, în luna mai 66, pentru nevoile împăratului, douăzeci și șapte de talanți — amânarea plății va crește această sumă la patruzeci — din tezaurul templului din Ierusalim. Evreii, care nu suportaseră niciodată bine stăpânirea romană, care au o credință arzătoare și un „naționalism” remarcabil pentru timpurile antice, consideră luarea banilor ca un sacrilegiu și se revoltă în masă. Florus nu reușește să facă față situației. Fortăreața Massada este luată. Evreii din Syria și Egipt se revoltă. Cestius Gallus, legat în Syria, trebuie să intervină, dar nu reușește să cucerească Ierusalimul și se retrage. În februarie 67, Nero îl trimite împotriva rebelilor pe Vespasianus. Acesta adună 50 000 de oameni și, deoarece evreii evitau o luptă clasică, în teren deschis, recucerește cetățile lent, una câte una. Împreună cu fiul său, Titus, pune capăt rebeliunii, în septembrie 70, și va distruge templul din Ierusalim. Astfel, se poate considera că marea risipă a lui Nero a dus la distrugerea așa-numitei *pax romana*. Închiderea templului lui Ianus avea să fie efemeră.

II. Revolta lui Vindex

Și în alte regiuni ale Imperiului se pune la cale revolta, în Occident aceasta având consecințe mai mult decât considerabile. Aici, la abuzurile fiscale se adaugă și alte motive de opoziție: provincialii sunt șocați de acest împărat

histrion, despre care au auzit relatări privind reușite artistice și nu privind bravuri militare. Armatele staționate aici nu sunt prea mândre de ironiile aruncate la adresa împăratului de către adversarul lor. Au auzit-o pe Boudicca, viteaza regină a bretonilor, când le reproșase romanilor că se supun unui principe care, prin înclinația sa spre cântec, se aseamănă unei femei (Cassius Dio, 62, 6)! În plus, soldații nu mai sunt plătiți la timp (Suetonius, *Nero*, 32). Nu mai au speranța să-și petreacă în locuri plăcute lăsa-rea la vatră. La începutul domniei sale, ascultând sfatul lui Burrus, Nero se preocupase să-i stabilească în colonii, dar acum nu o mai făcea... Dacă guvernatorii și cei pe care îi administrează au rămas în general fideli în Grecia, Asia, în regiunea danubiană și în Egipt, toate acestea fiind regiuni în care prestigiul împăratului se menține, în pofida a ceea ce se întâmplă, destul de puternic, în schimb, în Gallii, apoi în Spania, acest prestigiu nu mai este același, și chiar din Gallia avea să înceapă revolta.

În fruntea uneia din cele trei provincii imperiale gallice se găsea, în calitate de propretor, un anume Iulius Vindex, aquitan de origine, de viță regală, dar ai cărui strămoși primiseră dreptul de cetățenie romană. Nero, care prefera să pună la conducerea provinciilor autohtoni de prim rang, îi încredințează acestuia, se pare, Lyonul. Dar Vindex este iritat de evoluția regimului, de crimele pe care le-a comis împăratul, de diminuarea demnității imperiale, depreciată pe scenă și în arenă. Este ofensat și de maniera în care ținuturile sunt exploatate de către procuratorii imperiali. Ar fi eronat să se creadă că există, în ceea ce-l privește, un sentiment particularist, care s-ar putea datora originii sale: nu patriotismul gallic îl animă, ci dorința de a pedepsi cetatea Romei și de a se debarasa de un conducător nedemn. Monedele pe care le emite sunt explicate în acest

sens: ele fac apel la *salus generis humani*³⁰. Foarte hotărât, el începe, în februarie, să trimită scrisori diferiților guvernatori pentru a afla starea lor de spirit. Unii îl denunță împăratului, trimițându-i lui Nero chiar scrisorile, dar mulți îl aprobă în mod tacit. Este cazul singular al guvernatorului Spaniei septentrionale și orientale — Tarraconensis —, Galba, și el supărat din pricina metodelor procuratorilor și revoltat când vede mutarea centrului de greutate al Imperiului spre est (Aurelius Victor, *Caesar*, 5, 14). La începutul lunii martie, Vindex își adună partizanii și lansează vii acuzații împotriva lui Nero, căruia îi reproșează că este un uzurpator, că este un jefuitor și că este un prost cântăreț (Cassius Dio, 63, 22). El propune să i se acorde puterea lui Galba. Într-adevăr, acesta din urmă dispune de numeroase atuuri pentru a pretinde conducerea statului: este patrician, descinde, se spune, din Iupiter și din Pasiphae (Suetonius, *Galba*, 2), se acoperise de glorie în Germania și în Africa și este, în plus, foarte bogat. Galba conduce trupe care nu sunt de loc de neglijat și se poate lăuda că refuzase să se căsătorească cu Agrippina, care-i făcuse, totuși, de multe ori avansuri. Cuvintele lui Vindex primesc o mare aprobare în rândurile viennezilor, arvernilor, sequanilor. Totuși, unii, precum locuitorii din zona Lyon-ului, trevirii sau lingonii³¹, sunt ostili. Vindex îl informează, evident, pe Galba de inițiativa sa și de impactul pe care l-a avut propunerea făcută.

Spre jumătatea lunii martie, pe când, după triumful său roman, Nero revine încă o dată în Neapole, el este pus la

³⁰ În traducere, *salvarea neamului omenesc*.

³¹ Toate sunt triburi gallice: viennezii – locuitorii orașului Vienna din Gallia Narbonensis, arvernii – din Aquitania, trevirii și lingonii – din Gallia septentrională, sequanii – din Belgica.

curent cu revolta lui Vindex. La început nu a reacționat nicicum, fiind prizonier al iluziilor sale. Se simte sigur pe forța sa și pe popularitatea sa. Cu toate acestea, se gândește că s-ar putea îmbogăți cu banii gallilor (Suetonius, *Nero*, 40). Și, pentru că află că Vindex a spus despre el că este un interpret la citeră fără talent, expediază o scrisoare senatului pentru ca acesta să-l condamne pe rebel. Verginius Rufus, legat în Germania, este trimis împotriva lui Vindex. Revenit, în sfârșit, la Roma, Nero recade pradă iluziilor sale: într-o zi, reunește pe senatorii și cavalerii cei mai importanți... pentru a le comunica descoperirea unei modalități ca prin orgi hidraulice să producă sunete mai grave și mai melodioase (Cassius Dio, 63, 26). Totuși, se hotărăște să recheme faimoasa falangă a lui Alexandru cel Mare pe care conta în intenția de a porni spre Porțile Caspicii (Tacitus, *Istorie*, 1, 6). Chiar se gândește să plece el însuși. Crede că va fi suficient să apară în fața legionarilor pentru ca aceștia să se căiască: „Mă prezint neînarmat în fața ochilor soldaților”, zice el, „și mă voi mărgini să plâng; atunci, revoltații vor fi cuprinși de remușcări și a doua zi, plin de bucurie în mijlocul veseliei generale, voi cânta un imn de victorie, pe care trebuie să mi-l compun încă de pe acum.” Organizează o expediție în care nu uită să introducă... orgile de teatru. Convoacă triburile urbane³², înrolează sclavi, strânge contribuții (Suetonius, *Nero*, 43-44).

La începutul lunii mai, Rufus și Vindex se vor confrunta lângă Besançon. Este posibil ca cei doi bărbați să fi discutat atunci — un anume Pedanius Costa încercând, se pare, să-l convingă pe Rufus să cadă la pace cu Vindex (Plutarh, *Galba*, 6; Tacitus, *Istorie*, 2, 71) — și să se fi

³² Din totalul celor 31 de triburi câte existau la Roma, 4 erau urbane: Subura, Palatin, Esquilin și Collina, iar celelalte erau rurale.

înțeles ca Rufus să ia Gallia, Vindex să ia Hispania, iar Galba să obțină Italia și restul Imperiului... (Johan. Ant. *Fr.* 91). Dar dacă a existat vreun acord, acesta a fost tardiv. Ceea ce este sigur este faptul că trupele lui Rufus se năpustesc asupra celor ale lui Vindex, care nu sunt călitate în război, zdrobindu-le. Vindex se sinucide. Soldații lui Rufus săvârșesc atunci un gest nemaipomenit: ei îl proclamă pe acesta împărat, o prerogativă rezervată, până atunci, pretorienilor, și aceasta numai la Roma. Însă legatul se pare că nu posedă ambiții de acest gen; refuză proclamarea oamenilor lui. Revine în Germania, afirmând că senatul și poporul sunt instanțele care trebuie să se ocupe de o eventuală succesiune: o afirmație care dovedește că, pentru el, Nero deja nu mai era împărat (Cassius Dio, 63, 25). Dacă nu Vindex este cel care l-a nimicit pe Nero, revolta sa este cea care a izolat, într-un anume fel, Galliile și Germaniile și i-a deschis calea lui Galba.

III. Secesiunea lui Galba

Într-adevăr, în acest timp, Galba verifică starea de spirit în Hispania: aici constată că populația și soldații erau favorabili unei rebeliuni. Probabil că existau la romanii din Hispania și la provinciali câteva pricini de ură contra acestui împărat care a eliminat marea familie a Annaeilor, familia lui Seneca, căruia Spania³³ îi era în mod special dragă... Guvernatorul întâlnește același sentiment antineronian la ofițeri. Este sigur de sprijinul Lusitaniei, condusă, încă, de Otho, care păstrase ranchiună împăratului. Luând cunoștință de manevrele guvernatorului din

³³ Lucius Annaeus Seneca se născuse la Cordoba.

Tarraconnensis, Nero se înfurie și încearcă să-l asasineze (Suetonius, *Nero*, 41; Aurelius Victor, *Caesar*, 5, 14). Atunci, acesta din urmă organizează, la începutul lunii aprilie, la Carthagera, o vastă reuniune în care expune portretele principalelor victime ale lui Nero și, înfierând cruzimea împăratului, provoacă ostilitate împotriva lui. Prudent, el anunță că nu va fi decât *legat al senatului și al poporului*. La fel de prudent, el nu părăsește Spania. Când ia cunoștință de moartea lui Vindex, este disperat și se gândește să renunțe (Suetonius, *Galba*, 11), dar două știri îl reîntăresc și-l incită la continuarea revoltei și anume: Macer, *legat al legiunii romane din Africa*, se revoltase izgonindu-l pe proconsul, în vreme ce Verginius Rufus rămânea hotărât neutru. Nero încredințează comanda trupelor care trebuiau să pornească împotriva lui Galba lui Rubrius Gallus și Petronius Turpilianus.

IV. Un împărat fără apărare la Roma și în Italia

Cu toate acestea, măsurile decise împotriva guvernatorului Spaniei nu au deloc ecou. Dacă, în vremea conjurației lui Piso, se opuneau împăratului doar individualități, acum sunt grupuri importante care îl abandonează.

Am văzut că noua sa politică nu urmărea să și-i facă binevoitori pe senatori, cavaleri, pretorienii. Evident, aceștia au fost primii care l-au părăsit.

Pretorienii au fost supărați mai cu seamă de condamnările din rândurile lor, după conjurația lui Piso. Desigur, Nero le-a dat argint, dar doar după înlăturarea pericolului; cu excepția acestei perioade, generozitatea sa este scăzută. Acești soldați sunt șocați de împăratul histrion, care

înlocuiește escortele militare cu grupuri de tineri pletoși, care preferă scena în locul câmpului de bătălie, care nu li se mai adresează lor, pentru a-și cruța vocea, și care l-a executat fără dovezi pe cel mai bun general, pe Corbulo. Fidelitatea devine chiar și mai puțin solidă în interiorul gărzii personale, de origine germanică, a împăratului.

Senatul, victimă a acestei autodistrugerii care caracterizează domnia, este fără vlagă: fusese privat de cei mai marcanți dintre membrii săi; printre cei care rămân sunt aceia care, obligați să voteze, sub imperiul fricii sau sub amenințare militară, măsurile cerute de Nero, regretă evoluția regimului. Deplâng această curioasă teocrație ludică, atât de contrară tradiției romane. Ei nu înțeleg ideologia apolliniană. Suportă din ce în ce mai greu să vadă că împăratul, în cazul evenimentelor importante, îi neglijează și-și consultă doar consiliul său (Suetonius, *Nero*, 41). Un împărat care, fiind în Grecia, a uitat chiar să mai pronunțe cuvântul *senatus* alături de *populus romanus* în formulele oficiale, care nu îi îmbrățișează, după tradiție, pe părinții conșcriși și nu le răspunde la salut (*ibid.*, 37). Aceștia din urmă, după cum am văzut, se văd frustrați de marile funcții, spre beneficiul unor indivizi de condiție modestă. În plus, senatorii sunt nemulțumiți de măsurile fiscale luate de Nero când se află la strâmtoare. Acesta nu mai are, ca în trecut, față de senatori același comportament, în situații dificile; dimpotrivă, stabilește, de fapt, o venalitate a funcțiilor, spunând celui pe care îl însărcinează cu o anumită problemă: „Știi de ce am nevoie!” Statuile din metal prețios sunt topite (*ibid.*, 32).

De asemenea, cavalerii sunt și ei atinși de aceste măsuri: avuseseră recent de plătit o statuie din aur de o mie de livre înfățișându-l pe Nero (Cassius Dio, 63, 18). Ei nu apreciază deloc politica foarte riguroasă de percepere a

taxelor în care se află prinși între cerințele imperiale și incriminările celor constrânși să plătească. Chiar dacă anumite anecdote, potrivit cărora împăratul i-ar fi obligat pe cavaleri să-l asculte cântând zile și nopți de-a rândul, sunt de necrezut, ca multe referitoare la domnia sa, acestea ilustrează, fără îndoială, ostilitatea ordinului față de Nero (Tacitus, *Anale*, 16, 5).

Un mare număr de italici de rang superior, rămași cantonați în moravurile cele mai severe, se depărtează de împărat. Tacitus descrie reacția lor după un spectacol al lui Nero: „cei din îndepărtatele municipii ale Italiei, rămasă austeră și fidelă vechilor obiceiuri (...), nu puteau să suporte aceste spectacole...” (*ibid.*, 16, 5). Acest împărat elenizat, care se plimbă cu un Sporus, împodobit ca o împărăteasă, este un scandal, o permanentă *impietas* (Suetonius, *Nero*, 28).

Chiar și pentru poporul atât de răsfățat de Nero s-au schimbat anumite lucruri: unii au fost surprinși că împăratul părăsește Roma pentru o perioadă de optsprezece luni, dar nu pentru a purta un război, ci pentru a apărea pe scenă și în arenă, departe de Roma. La aceasta s-a adăugat o foamete în anii 67-68, în timpul căreia romanii au constatat cu stupefacție că o corabie care venea din Egipt nu aducea grâne, ci nisip pentru luptătorii de la palat (*ibid.*, 45). Alte evenimente au contribuit la amplificarea animozității: la sfârșitul anului 65, o ciumă ar fi produs treizeci de mii de victime în Roma, un flagel revelator în legătură cu ostilitatea zeilor față de Nero (*ibid.*, 39; Tacitus, *Anale*, 16, 13). S-au anunțat semne prevestitoare funeste, indicii față de care populația este foarte sensibilă: de-a lungul întregii domnii au existat comete care au neliniștit, dar au fost semnalate lucruri și mai grave: deplasări de terenuri, statui topite, veștejirea unora dintre arborii plantați

de membrii familiei imperiale etc. (Plinius cel Bătrân, 2, 92; 199). Opoziția se concretizează prin proliferarea pamfletelor.

Pe scurt, suporturile politicii dusă de împărat s-au îngustat în mod teribil. Doar poporul, și doar pătura cea mai umilă a lui, îi este favorabilă, deoarece Nero îi oferă bani și grâne. Însă grupurile influente — senatori, cavaleri, pretorien — îi sunt ostile... La Roma și în Italia, ca și în restul imperiului, Nero nu a știut să-și procure și să-și păstreze aliații de care avea nevoie.

De asemenea, cea mai mare parte a măsurilor luate de Nero — recrutări de soldați și rechiziții — nu au avut succes. Cetățenii nu mai răspundeau la chemarea lui (Suetonius, *Nero*, 44).

V. Moartea lui Nero

Știrile rele nu mai conțin; la sfârșitul lunii mai, se pare, s-a aflat că Petronius Turpilianus, care trebuia să-i opună rezistență lui Galba, a îmbrățișat cauza acestuia (Cassius Dio, 63, 27). Zvonul este fără fundament, neîndoielnic, de vreme ce acest general va fi una dintre primele victime ale lui Galba. Tacitus constată cu îndreptățire: „Nero a fost detronat mai degrabă de solii și zvonuri decât de arme” (Tacitus, *Istorie*, 1, 89). Se anunță defecțiuni ale unor armate întregi, secesiuni de guvernatori, care nu sunt adevărate. Și cei din palat se vor declara ostili: singurii care rămân fideli sunt cei din anturajul lui Nero: Helius, Menecrates, Spiculus, Patronius, Pythagoras, Sporus, Egloge, Acte... și câțiva alții, pe scurt, oameni care nu au sau nu mai au putere. Nero se gândește să plece în Egipt cu libertii care i-au rămas fideli (Suetonius,

Nero, 47), amăgindu-se, poate, că aceasta îi va asigura controlul resurselor de aprovizionare. Plănuiește să adreseze o alocuțiune poporului, prin care îi cere prefectura Egiptului, o redactează, dar nu are curajul, până la urmă, s-o rostească în public; acest proiect de alocuțiune va fi descoperit în însemnările lui. Se gândește atunci să revină la condiția de persoană privată și să se consacre lirei, fiind convins, după cum spun unii, că arta îl va ajuta să trăiască. Nu mai este în siguranță nici măcar în palat, căci garda sa de germani se destrămase. Este complet îngrozit și derutat, cu atât mai mult cu cât crezuse că atinsese culmea popularității prin vizita lui Tiridates la Roma și în urma recentului său triumf artistic. Senatorii cad la învoială cu Nymphidius Sabinus, unul dintre cei doi prefecti ai pretoriului, și cu Icelus, libertul lui Galba. Nymphidius Sabinus are mână liberă, deoarece Tigellinus, cel de-al doilea prefect, absentase intenționat, pentru a nu se face părtaș (Plutarh, *Galba*, 2; *Otho*, 2; Tacitus, *Istorie*, 1, 72).

În fața unei astfel de izolări, Nero se gândește să se sinucidă și aleargă să se arunce în Tibru, apoi se răzgândește și decide să se refugieze în casa de la țară a lui Phaon, libertul său, din nordul Romei. Aici fuge împreună cu Sporus și Epaphroditus; pentru păcătoasa fugă îmbracă o mică manta decolorată și-și ascunde chipul sub o batistă. Când s-a aflat în cetate despre fuga lui, mulți au fost încântați. Unii și-au pus pe capete boneta frigiană, simbol al libertății. Sunt masacrați partizanii împăratului și i se distrug statuile. În momentul în care se apropie de casa lui Phaon, Nero află că pretorienii, cărora Nymphidius le promisese o mare sumă de bani în numele lui Galba, l-au proclamat pe acesta împărat (Plutarh, *Galba*, 2). Nici măcar nu îndrăznește să intre în locuința lui Phaon prin intrarea principală și se vede obligat, el, vechiul

stăpân al lumii, să traverseze hățișuri și mărăcinișuri pentru a pătrunde în casă prin spate, pe un drum ocolit. El, inventatorul unei băuturi divine, este constrâns să bea apă chiar dintr-o băltoacă! Și-a amenajat o spărtură în zidul din spatele proprietății și s-a ascuns într-un colț. Dar tovarășii săi îl sfătuiesc să nu se expună insultelor care îl așteaptă; cere, deci, să se sape un mormânt pe măsura sa în grădina și rostește sintagma rămasă celebră: „Ce artist moare o dată cu mine!” (Suetonius, *Nero*, 49). Atunci a aflat că senatul l-a decretat dușman public și că urmează a fi pedepsit.

Iată-l pe Nero obligat, cum spune Cassius Dio, să joace în sfârșit rolul propriei tragedii... (63, 28). Soldații, plecați în căutarea lui și, probabil, informați chiar de Phaon, care înțelegea foarte bine că împăratul este pierdut, se apropiau. Nero, care a forțat atât de des pe rivalii săi să moară, trebuie să se sinucidă pentru a evita condamnarea. Cere însoțitorilor lui să se omoare, pentru a-i oferi un exemplu. Apoi îi imploră să-l suprimе. Aceștia din urmă refuzând, el se chinuie să-și înfigă lama pumnalului în gât, dar are nevoie de ajutorul unui libert, Epaphroditus, pentru a reuși. Așadar, Nero moare la vârsta de treizeci de ani, pe 11 iunie 68, la șase ani după ce pusese să fie ucisă Octavia. Domnia sa a durat aproape paisprezece ani. Astfel s-a sfârșit în mod jalnic puternica și glorioasa dinastie iulio-claudiană. Însoțitorii săi au primit de la Icelus, libertul lui Galba, permisiunea de a arde corpul împăratului defunct, așa cum și-o dorise acesta. Doicile sale, Egloge și Alexandra, și concubina sa, Acte, au depus rămășițele sale în mormântul Domițiilor (Suetonius, *Nero*, 49).

Când s-a răspândit vestea morții împăratului, reacțiile au fost opuse: potrivit mărturiei lui Tacitus, senatul, cei mai influenți dintre cavaleri, o parte a poporului legată de

marile familii romane, clienții și libertții condamnaților și exilaților au fost fericiți; cetățenii cei mai umili, sclavii, petrecăreții au fost dezolați (*Istории*, 1, 4).

Lui Galba îi este adusă la cunoștiință, în cinci zile, printr-un curier foarte rapid, vestea că fusese proclamat împărat și că Nero este mort. Pornește fără grabă spre Roma, nu fără a abolii, și el, impozitele prin locurile pe unde trece (Suetonius, *Galba*, 12). Află că Verginius Rufus, în Germania, Iulius Alexander, în Egipt, și Vespasianus, în Iudeea, îl susțin; cum Macer nu i se alătură, acesta este ucis de un procurator din ordinul noului împărat (Tacitus, *Istории*, 1, 7).

Cu toate acestea, Nymphidius încearcă la Roma să profite de întreaga situație: dobândește o anumită influență printre senatori, încearcă să-l facă pe Galba să-și schimbe hotărârea de a intra în Roma, trimițându-i știri false, și pune la cale un plan prin care el să fie proclamat împărat de către pretorienii. Aceștia din urmă, sub imboldul lui Honoratus, rămân totuși fideli lui Galba și-lucid pe prefect. Noul împărat poate să pătrundă în cetate în octombrie. Dar este repede decepționat: poporul îl regreta pe fostul împărat, atât de tânăr și de strălucitor. Schimbarea este izbitoare: lui Nero îi urmează un bolnăvicios auster de șaptezeci și trei de ani... (Plutarh, *Galba*, 3). Noul împărat se plânge astfel: „Nero, mereu vor fi perversi care te vor regreta!” (Tacitus, *Istории*, 1, 16). În plus, a dorit să recupereze de la fiecare măcar câte nouăzeci la sută din milioanele de sesterți pe care Nero le distribuise cu generozitate, ceea ce a dus la o mare nemulțumire din partea beneficiarilor acestor daruri (*ibid.*, 1, 20). Pretorienii au pierdut din entuziasm, deoarece nu au primit banii promiși (Plutarh, *Galba*, 2). Provinciile cunosc o mare instabilitate: ele înțeleseseră că pot impune un împărat... Galliile rămân separate în urma faptului că au trebuit să

aleagă între Vindex și Rufus (Tacitus, *Istории*, 1, 8), în vreme ce o parte dintre gallici, ca cei din Lyon, să ne reamintim, îi rămăseseră fideli lui Nero.

Și Galba este rapid înlocuit prin Otho, și acesta fiind susținut de pretorieni, legiunile danubiene și africane, apoi Otho va fi înlocuit prin Vitellius, care se baza pe trupele din Germania, toate acestea petrecându-se doar în anul 69. Este semnificativ că Otho și Vitellius adoptă o politică foarte neroniană (*ibid.*, 2, 95; Suetonius, *Vitellius*, 11); de altfel, am văzut că poporul îl aclama pe Otho cu numele de Nero-Otho (Tacitus, *Istории*, 1, 78). Vitellius oferă un sacrificiu zeilor mani ai lui Nero. În sfârșit, Vespasianus, adus la putere de o vastă coalitie, îl răstoarnă aproape imediat pe Vitellius. Vespasianus rupe definitiv cu epoca lui Nero. În mod simbolic, practică o consistentă *damnatio memoriae*: el înlocuiește capul statuii colosale a lui Nero cu o imagine a soarelui și atașează monumentul Căii Sacre. Distruge o bună parte din *Casa aurită* pentru a edifica pe acest teren un amfiteatru, viitorul *Colosseum*, sugerând astfel că și el știe să organizeze jocuri pentru mulțime, dar fără ca, în același timp, să sufoce orașul sub un palat. În această manieră s-au distrus cele mai vizibile amprente lăsate de Nero.

Se poate oare răspunde acum la întrebarea pusă în introducere, susținând că Nero a fost cu adevărat un monstru? Chiar dacă împăratul n-ar fi fost încărcat fără vină cu anumite abuzuri, dacă, firește, nu l-ar fi ucis pe vechiul său profesor Burrus, n-ar fi incendiat Roma, nu și-ar fi ucis nici tatăl adoptiv, nici pe Poppeea, a doua sa soție, este cât se poate de evident că a lăsat în urma sa un număr impresionant de crime care sunt pe deplin dovedite.

Dar această cruzime este dată de conjuncția dintre un caracter fragil, moravuri sângeroase și un regim foarte particular: acest om era hipersensibil, fricos, cabotin, megaloman. Apăruse pe scena istoriei într-o vreme fără reguli morale, fără o reală religie, în care filozofii opuse încercau cu greu să traseze o cale, în care banul era rege, luxul nu avea măsură pentru cetățenii de rang înalt, moartea era omniprezentă. Roma trăia într-un sistem politic curios: stăpânul dispunea de o putere formidabilă, domina lumea, era de esență aproape divină și putea face, practic, tot ceea ce dorea, dar legitimitatea sa era contestabilă și aceasta mai ales de către cei care-i erau cei mai apropiați, care posedau ceva din prețiosul sânge al familiei Iulia. Astfel, împăratul a fost nevoit, în mod firesc, să elimine chiar pe membrii anturajului său, susceptibili de a-i deveni rivali, cei mai apropiați fiind și cei mai de temut, și, astfel, regimul ajunge la o veritabilă autodistrugere. Claudius trebuia să moară pentru ca Nero să poată să obțină puterea, Britannicus trebuia să dispară

pentru ca Nero să și-o poată conserva, iar Agrippina trebuia să piară pentru ca Nero să și-o poată exercita. Cu un împărat fricos și crud, bilanțul trebuia să fie, cu necesitate, unul tragic, cu atât mai mult cu cât puterea duce la paroxism vicii care la un om de rând ar fi trecut neobservate (Plinius cel Bătrân, 30, 14). Însuși Nero constata că „nici un împărat nu știuse până la el tot ceea ce îi era permis” (Suetonius, *Nero*, 37). Și crimele gratuite au fost rare; aproape toate aveau ca scop suprimarea concurenților, ele erau modalități de apărare și precauții tot atât de mult cât erau și asasinate.

N-ar fi absurd să spunem că Nero a suferit, în mod dublu, din cauza acestui regim: mai întâi, prin însăși natura sa, prin consecințele funeste ale endogamiei, apoi prin exercițiul puterii, prin obligația pe care a avut-o de a-și elimina concurenții cei mai redutabili. Situat la sfârșit de dinastie, el a îndurat mai mult decât predecesorii lui această situație, consanguinitatea și numărul mare de rivali care a crescut de la o generație la alta.

Dacă Nero, prin descrierea noastră, pierde din cruzimea sa într-o oarecare măsură, el rămâne o figură singulară. O singularitate dată de o politică, în egală măsură, generatoare de popularitate și originală.

Originalitatea constă, firește, mai ales în această domnie a artei, a talentului, la care Nero participă activ, în această politică-spectacol, acordând un loc important influențelor străine. Este o politică, trebuie s-o spunem răspicat, unică în istorie.

În plus, împăratul a fost mai atent decât predecesorii săi cu poporul: de-a lungul întregii domnii, el l-a copleșit cu bani și hrană. În mod global, bilanțul politic a fost pozitiv: împăratul a știut să lase o oarecare putere senatului, timp de mulți ani, până în 65. Roma a rămas, vreme de pai-

sprezece ani, relativ calmă: administrația a funcționat fără întreruperi, împăratul și-a ales judicios subordonații în toate domeniile, a practicat o remarcabilă politică de a fi în contact cu cetățenii, construind o rețea de simboluri destinate să afirme caracterul puterii sale, legată de popularitate și de tot ceea ce reprezenta zeul Apollo; economia — mai ales aceea a produselor de lux — a fost activă. Și politica sa externă a fost originală și reușită: nimeni până atunci nu mai încoronase un rege în Roma, iar închiderile porților templului lui Ianus au fost rare. Domnia a fost bogată în scriitori și artiști de primă valoare: literatura a atins culmi cu operele lui Lucanus, Perseus, Seneca, Petronius etc.

Timp de mulți ani, această politică a plăcut. Chiar dacă era foarte diferită de tradiția romană, ea a reușit să suscite în Capitală și în estul Imperiului o puternică adeziune. Nero a fost cu adevărat iubit.

Însă, cum sub cea mai mare parte dintre împărați regimul s-a încheiat rău, nu este nelalocul lui să spunem că la început filozofia este cea care s-a aflat la putere, dar la final, printr-o teribilă răsturnare, filozofii, printre care și propriul profesor al împăratului, sunt cei condamnați la moarte sau constrânși la exil.

În plus, această politică a costat scump: Imperiul a fost ruinat și Flavienilor le-au trebuit mulți ani să-l facă să reînflorească. Încă, domnia a sfârșit printr-un război civil extrem de costisitor.

Noutatea acestei politici, prin deplasarea prematură a centrului de greutate al Imperiului spre est și prin excesiva depărtare de austeritatea tradițională, asociată cu crimele și corupția, este aceea care a dezlănțuit forțele de reacție ce au triumfat în final. Opera lui Nero a fost oprită în toate domeniile, chiar și în domeniul arhitectural. Domnia lui

părea a fi aceea a unui neisprăvit, din pricina *Casei aurite* și a marilor canale care n-au fost terminate până în anul 68 și nu se vor mai termina niciodată. Cetatea ce s-ar fi putut numi *Nea polis* era doar schițată. Adevărații succesori ai lui Nero, Flavienii, vor restaura o ordine morală. Vor recentra imperiul în Italia, vor practica un stoicism temperat foarte depărtat, este adevărat, de neronism. Căderea tânărului împărat a marcat sfârșitul, cel puțin provizoriu, al marii tendințe elenistice. Pentru un timp, Roma va cunoaște chiar o helenofobie, despre care mărturisește opera lui Iuvenal. Totuși, cu domnia lui Hadrianus, se va manifesta o oarecare întoarcere la neronism: împăratul va porunci construirea unui palat care relua, la nivel simbolic, puțin din spiritul *Casei aurite*, dar își va lua măsura de precauție de a o ridica departe de Capitală. Mult mai târziu, începând cu veacul al III-lea, modelul conducătorului unei monarhii de inspirație teocratică și elenistică va fi recunoscut la Roma.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografie generală: G. Fusar Imperatore, *Saggio di analisi critica della bibliografia neroniana dal 1934 al 1975*, Milano, 1978.

Societatea Internațională de Studii Neroniene, al cărui secretar general este J.-M. Croisille, profesor la Universitatea din Clermont-Ferrand, a organizat cinci colocvii consacrate lui Nero și epocii sale, în 1974, 1977, 1987, 1990, 1994. S-au publicat *Acte* ale acestor colocvii.

Surse literare: Calpurnius Siculus, Tacitus, Suetonius, Plinius cel Bătrân, Martial, Plutarh – edițiile publicate de Universités de France; Cassius Dio – ediția Loeb; Flavius Iosephus – ediția Lidis.

Documente: E. Mary Smallwood, *Documents illustrating the Principates of Gaius, Claudius and Nero*, Cambridge, 1967.

J. Latour Saint-Ybars, *Néron, sa vie, son époque*, Paris, 1867.

H. Schiller, *Nero*, Berlin, 1872.

E. Renan, *L'Antéchrist*, ed. a 2-a, Paris, 1873.

G. Boissier, *L'opposition sous les Césars*, Paris, 1875.

A. Momigliano, *Nero*, cap. XXII din *The Cambridge Ancient History*, X, p.702 și următoarele, Cambridge, 1934.

Manlio Canavesi, *Nerone*, Milano, 1945.

R. S. Rogers, *Heirs and Rivals to Nero*, *Trans. of the amer. Phil. Ass.*, 1955, p. 190 și următoarele.

G. Walter, *Néron*, ed. a 2-a, Paris, Hachette, 1956.

P. A. Brunt, *The revolt of Vindex and the Fall of Nero*, *Latomus*, 1959, p. 531.

G. Roux, *Néron*, Paris, 1963.

J. Bishop, *Nero, the Man and the Legend*, Londra, 1964.

Robert Turcan, *Sénèque et les religions orientales*, Bruxelles, 1967.

Basil H. Warmington, *Nero: Reality and Legend*, Londra, 1969.

Michael Grant, *Nero*, Londra, 1970.

P. Grimal, *Le De clementia et la royauté solaire de Néron*, în *Revue des Etudes Latines*, 49, 1971, p. 205 și următoarele.

E. Cizek, *L'époque de Néron et ses controverses idéologiques*, Leyde, 1972.

M. K. Thornton, *The Augustan tradition and Neronian Economics*, în *Aufstieg und Niedergang des römischen Welt*, II, 2 (*Principat*), Berlin, 1975, p. 149 și următoarele.

Jean-Marie André, *La philosophie à Rome*, Paris, 1977.

P. Grimal, *Sénèque ou la conscience de l'Empire*, Paris, 1978.

Jean-Michel Croisille, *Poésie et art figuré de Néron aux Flaviens*, Lille, 1978.

P. Grimal, *Sénèque*, Paris, coll. „Que sais-je?”, PUF, ed. 1, 1981.

E. Cizek, *Néron, l'empereur maudit*, coll. „Marabout”, 1982.

P. Grimal, *Les mémoires d'Agrippine*, Paris, 1992.

PREFAȚĂ.....	5
INTRODUCERE	9
Capitolul I	
O GREA MOȘTENIRE	15
I. O ascendență neliniștitoare	15
II. O educație inegală.....	18
III. Un copil frumos, un spirit viu și un caracter curios	20
IV. Puterea ascunsă sau Imperiul lumii la 16 ani... ..	23
Capitolul al II-lea	
DE LA APARENȚA REPUBLICANĂ LA DESPOTISM: DECENIUL TOLERABIL? (54-64)	31
I. Anii 54-59: o „purificare” benefică	31
II. Începutul marilor ticăloșii (59-62)	51
III. Actorul de tragedie la putere (62-65).....	67
Capitolul al III-lea	
O TIRANIE TEOCRATICĂ ȘI LUDICĂ	82
I. Conjurația lui Piso (aprilie 65).....	82
II. Noul Nero.....	87
III. O nouă ideologie	91
IV. O nouă artă de a trăi	102
V. O economie de lux	107
VI. Vizita lui Tiridates (începutul anului 66) ...	108

VII. O represiune în creștere	110
VIII. Călătoria în Grecia (septembrie 66 – începutul anului 68)	114
IX. O reîntoarcere triumfală.....	119
Capitolul al IV-lea	
CĂDEREA.....	121
I. Războiul contra evreilor	121
II. Revolta lui Vindex.....	122
III. Secesiunea lui Galba	126
IV. Un împărat fără apărare la Roma și în Italia	127
V. Moartea lui Nero	130
CONCLUZII	135
BIBLIOGRAFIE.....	139

Pentru comenzi și informații adresați-vă la:

Editura CORINT

Difuzare și Clubul Cărții

Str. Teodosie Rudeanu nr. 21, Sector 1, București

Tel: 222.19.49, 223.19.28, 222.40.34;

Fax: 222.71.78

E-mail: vanzari@edituracorint.ro; www.edituracorint.ro

Format: 16/54x84. Coli tipo: 9

Tiparul executat la:

Tipografia MULTIPRINT S.A.

str. Bucium nr. 34, Iași - 700265

Tel: 0232-211225, 236388, Fax: 0232-211252

Despre Nero s-au scris multe, deoarece el a fost și încă mai este, ca orice personaj care iese din tiparele umane normale, un subiect de controverse. Imaginea, în bună măsură negativă, pe care sursele antice au transmis-o posterității a devenit din ce în ce mai accentuată o dată cu trecerea veacurilor. Ultimele decenii ale secolului al XX-lea pot fi privite, însă, ca o „perioadă a reabilitărilor”. Noile concepte care își fac loc în discursurile istoricilor duc la nuanțări, la estompări, la complicări de interpretare, uneori doar pentru a sublinia complexitatea existenței umane. Așa se face că ultimul împărat al dinastiei Iulia-Claudia (58-68) apare acum și ca un inițiator de măsuri ce pot fi considerate „bune”, fiind un precursor al elenizării actului de conducere, un continuator al sintezei culturale elenistico-latine care se desfășoară în bazinul mediteraneean.

Colecție coordonată de ȘERBAN PAPACOSTEA,

membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariție:

- **SECOLUL LUI PERICLE**
de Jean-Jacques Maffre
- **BABILONUL**
de Béatrice André-Salvini

ISBN: 973-653-648-3

